

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА**

Збірник наукових праць

Збірник засновано у 2015 році

Випуск 2, 2019
Том 3

Київ • 2019

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Збірник наукових праць
Випуск 2, том 3, 2019
Виходить 6 разів на рік

Збірник заснований у вересні 2015 року.
Засновник: Науково-дослідний інститут публічного права.
Свідectво про державну реєстрацію – серія KB № 21525-11425 P від 08.09.2015.
Ухвалено до друку та поширення через мережу Internet
вченою радою Науково-дослідного інституту публічного права
(протокол № 2 від 13.02.2019 р.).

**Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права»
включено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата наук з юридичних дисциплін на підставі
Наказу МОН України від 11 липня 2016 року № 820 (Додаток 12).**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Галунько В.В. – доктор юридичних наук, професор (головний редактор); **Дрозд О.Ю.** – доктор юридичних наук, доцент (науковий редактор); **Биргеу М.М.** – доктор юридичних наук, професор (Республіка Молдова); **Бобрик В.І.** – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник; **Гаруст Ю.В.** – доктор юридичних наук, доцент; **Діхтієвський П.В.** – доктор юридичних наук, професор; **Іншин М.І.** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України; **Карел Марек** – доктор права, кандидат юридичних наук, професор (Чеська Республіка); **Короед С.О.** – доктор юридичних наук; **Курило В.І.** – доктор юридичних наук, професор, академік АН ВО України; **Лошицький М.В.** – доктор юридичних наук, професор; **Овчарук С.С.** – доктор юридичних наук, доцент; **Прилипко С.М.** – доктор юридичних наук, професор, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України; **Світличний О.П.** – доктор юридичних наук, професор.

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію автора.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів.

Н 34 Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць.
Випуск 2. Т. 3. – К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. – 78 с.

У збірнику висвітлюються актуальні питання теорії та історії публічного адміністрування, адміністративного, конституційного, цивільного, трудового, екологічного, кримінального і кримінально-процесуального права.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів і студентів, усіх, хто цікавиться проблемами публічного та приватного права.

Адреса редакції:
Науково-дослідний інститут публічного права
03118, м. Київ, вул. Козацька, 116, к. 206, тел. (044) 228-10-31
www.nvppp.in.ua

ISSN 2618-1258 (Print)
ISSN 2618-1266 (Online)

© Науково-дослідний інститут публічного права, 2019

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

УДК 340.1

КРИХОВЕЦЬКИЙ І.З.

**СТАНОВЛЕННЯ НАРОДОВСЬКОЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕЧІЇ
В ГАЛИЧИНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.**

У статті розкриваються особливості формування народовської суспільно-політичної течії галицьких українців й її вплив на процес її організаційного оформлення діяльності Галицького крайового сейму. Встановлено, що народовці виокремилися з середовища українофілів та були представниками молодого покоління галицького політикуму. Впродовж другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. народовська течія пройшла тривалу еволюцію, а на змісті їх політичної програми відобразилася діяльність Галицького сейму та представництво народовців у представницьких органах влади імперії Габсбургів. Початком організаційного оформлення народовської течії вважається момент утворення у Галицькому сеймі окремої групи українських послів на чолі з Ю.Лаврівським, які виступили прихильниками українсько-польського порозуміння. В основу ідеологічного стереотипу народовців було покладено національну парадигму, створену Т. Шевченком та іншими членами Кирило-Мефодіївського товариства. Вони були категоричними противниками церковнослов'янської мови та ідеї єдності з Російською імперією, були проти концепції панславізму, але не заперечували єдності з українцями Наддніпрянщини. Народовці були прихильниками певного політичного компромісу. Початком розриву з русофілами стала політика «нової ери», яку активно підтримували народовці, і зокрема Ю.Романчук. Подальші факти співпраці мали місце тільки під час сеймових виборів чи роботи сейму, що було спробою протистояти чимраз зростаючій колонізації. Часом посилення впливу народовців на національний провід стали останні десятиліття ХХ ст. Встановлено, що ключовою ідеєю народовців була національно-територіальна автономія українських земель у складі імперії Габсбургів і органічне заперечення єдності з імперією Романових та зверхності польського населення. Власне, протистояння з поляками та русофілами спричинилося до ключових ідеологем народовців, якими були – відстоювання етимологічного правопису «кулішівки» та національно-культурної окремішності українців.

Ключові слова: Галичина, Галицький сейм, народовці, русофіли, суспільно-політична течія, ідея державотворення.

The article reveals the peculiarities of the formation of the popular socio-political current of Galician Ukrainians and the influence on the process of its organizational design of the Galician Regional Sejm. It has been established that the Narodniks separated from the Ukrainophiles and were representatives of the young generation of Galician politicians. During the second half of the XIX century. – early twentieth century. the popular current underwent a long evolution, and the content of their political program reflected the activities of the Galician Sejm and the representation of the populists in the representative bodies of the Habsburg Empire. The beginning of the organizational

design of the popular current is considered to be the moment of formation in the Galician Sejm of a separate group of Ukrainian ambassadors headed by Yu. Lavrovsky, who were supporters of the Ukrainian-Polish understanding. The ideological stereotype of the populists was based on the national paradigm created by Taras Shevchenko and other members of the Cyril and Methodius Society. They were categorical opponents of the Church Slavonic language and the idea of unity with the Russian Empire, were against the concept of Panslavism, but did not deny unity with the Ukrainians of the Dnieper region. The populists were supporters of a certain political compromise. The beginning of the break with the Russophiles was the policy of the «new era», which was actively supported by the Narodniks, and in particular by Yu. Romanchuk. Further facts of cooperation took place only during the Sejm elections or the work of the Sejm, which was an attempt to resist the growing Polonization. The last decades of the twentieth century were a time of increasing influence of the populists on the national leadership. It was established that the key idea of the populists was the national-territorial autonomy of the Ukrainian lands within the Habsburg Empire and the organic denial of unity with the Romanov Empire and the supremacy of the Polish population. In fact, the confrontation with the Poles and Russophiles led to the key ideologues of the populists, who were – defending the etymological spelling of «Kulishivka» and national and cultural identity of Ukrainians.

Key words: *Galicia, Galician Sejm, populists, Russophiles, socio-political current, the idea of state formation.*

Постановка проблеми. Включення Галичини до складу імперії Габсбургів мало виключно позитивні наслідки, які насамперед полягали в активізації національного руху, виокремленню кількох політичних течій, що згодом долучилися до парламентської діяльності та сформували власні партії. Ключовим моментом до стратифікації національного руху стала загальноєвропейська революція «Весна народів» 1848-1849 рр., коли в середовищі українців, відомий громадсько-політичний діяч того часу В.Подолінський виділив чотири течії: австрофільську, русофільську, полонофільську та українофільську. Кожна з них представляла традиційний світогляд, що домінував серед галичан і був виразником історичної пам'яті. При цьому, традиційно українськими можна вважати тільки русофільську (старорусинську) та українофільську течії, які відстоювала ідею національно-територіальної автономії Східної Галичини (етнічно української частини краю). Відмінність у поглядах русофілів та українофілів полягала в тому, що перші були прихильниками такої автономії у складі Російської імперії, а другі – у складі Австрійської. Саме з середовища українофілів виокремилася окрема політична сила – народовців, які були представниками молодого покоління галицького політикуму. Впродовж другої половини XIX ст. – початку XX ст. народовська течія пройшла тривалу еволюцію, а на змісті їх політичної програми відобразилася діяльність Галицького сейму та представництво народовців у представницьких органах влади імперії Габсбургів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еволюція українських суспільно-політичних течій Галичини другої половини XIX – початку XX ст. активно вивчається українськими істориками, тоді, як правники звертають на цю проблему незаслужено мало уваги. Це є негативом, адже, згадані народовці, не тільки долучилися до нормотворчої діяльності в стінах крайового сейму, вони ініціювали формування перших партійних утворень в політичній програмі яких було сформовано концепцію національної державності.

Методологічною основою нашого дослідження стали праці таких українських та іноземних вчених, як О. Аркуші, В. Євдокимова, Л. Ілина, І. Лисяка-Рудницького, М. Мудрого, І. Райківського, І.Чорновола, В.Шевчука, Б.Янишина та ін.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення основних підходів до становлення народовської суспільно-політичної течії в Галичині та вплив на цей процес Галицького крайового сейму.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося вище, витоки галицького народництва сягають «Весни народів». Їх виникнення було пов'язано з наявністю в середовищі русофілів незначної кількості представників, які ставили під сумнів необхідність союзу з імперією Романових, адже це вело до заперечення національної ідентичності місцевих жителів. Початком організаційного оформлення народовської течії, зі слів М.Мудрого, можна вважати момент утворення у Галицькому сеймі окремої групи українських послів на чолі з Ю.Лаврівським, які виступили прихильниками українсько-польського порозуміння [2, с. 237-238].

Показово, що саме створений 1861 р. Галицький сейм та виборчі кампанії до нього сприяли консолідації українського національного руху та відповідному зближенню русофілів та народовців, які тільки разом могли отримати достатню кількість посольських мандатів та ефективно конкурувати з поляками. Однозначно, що таке зближення було тимчасовим. Окрім того, молоде покоління народовців, так само, як і русофіли орієнтувалися на національно-політичні ідеали, що формувалися в Наддніпрянщині, зокрема підтримували тісні стосунки з представниками громадівського руху. Спільним для обох течій була теза про належність галицьких русинів до 18-мільйонного українського («малоруського») народу, окремого від польського та російського [8, с. 162]. Відмінність полягала тільки в тому, під чийм протекторатом буде об'єднано єдиний український народ. Показово, що ані русофіли, ані народовці у досліджуваній період не розглядали можливості незалежності єдиної української держави. Одні вважали за доцільність протекторат імперії Романових, а інші – Габсбургів.

Тільки на початку 1870-х рр. між русофілами та народовцями сформувалися основні ідеологічні відмінності, що зберігалися і до початку XX ст. Перші асоціювали себе, як історична партія і постійно апелювали до минулого Київської Русі та Галицького князівства, тоді, як народовці опиралися на історію власного народу, яку вони виводили з часів козацтва та критикували давньоруський період [11, с. 89]. Тобто, тут теж прослідковувався вплив ідей панславізму, адже на імперія Романових претендувала на Давньоруську спадщину, а народовцям необхідно було шукати альтернативу.

Такий підхід сприяв відокремленню народовців від русофілів. Оскільки перші були категоричними противниками церковнослов'янської мови та ідеї єдності з Російською імперією, були проти концепції панславізму, але не заперечували єдності з українцями Наддніпрянщини. В основу ідеологічного стереотипу народовців було покладено національну парадигму, створену Т. Шевченком та іншими членами Кирило-Мефодіївського товариства. Вони акцентували увагу на необхідності запровадження фонетичного українського правопису розробленого П.Кулішем, так звана «кулішівка» [6, с. 267]. Власне в цьому аспекті відбувалося подібне розмежування, як мало місце з витоками державності – Київська Русь чи козацтво, адже «кулішівка» чітко розмежувала українську і російську мови. Саме мовне протистояння спричинилося до слабкості українського сеймового представництва. Так, створена у 1870 р. «Руська рада» (політична організація русофілів), в 1871 р. прийняла постанову, в якій вказувалося, що «кулішівка» є чужою для руського (самоназва галицьких українців) народу Галичини [4, с. 9]. Як наслідок польська сеймова більшість використала цю ситуацію, як знак неспроможності галичан виробити власну мову і правопис.

При цьому, впродовж перших сеймових каденцій русофіли активно дебатували з польською сеймовою більшістю стосовно використання «руської» мови. Так, у 1863 р під час засідання «Руського клубу» Т.Павликів закликав, щоб у сеймі та у всіх сеймових комітетах засідання проводилися й українською мовою [4, с. 9]. Причин цієї ситуації було декілька. По-перше, багато з українських послів, що були вихідцями з селянства, не знали польської чи німецької мови. По-друге, в часи «Весни народів» мова виявилася ключовим ідентифікатором національної приналежності населення Галичини, й каталізатором того, що Східна частина краю – українська, а Західна – польська. При цьому, об'єктивним було небажання народовців послуговуватися старим правописом, який зближував українську та російську мови, підкреслюючи цим самим тезу польських політиків про відсутність окремого українського народу.

Позитивом можна вважати те, що у 1866 р. було прийнято сеймову постанову, яка передбачала використання «руської» мови у роботі сейму [9, с. 91]. Однак на практиці, у стенограмах виступи членів «Руського клубу» друкувалися «по-руськи», але латинськими літерами [13, с. 45].

Власне мовне питання стало ключовим, що розмежувало русофілів та народовців і провело окремі антагоністичні кроки з обох боків.

Загалом, народовці представляли молоде покоління галичан і не були настільки консервативними як русофіли. За підрахунками Б.Янишина, середній вік діячів народовського руху на початок 70-х рр. XIX ст. становив 30-35 років [12, с. 7], тобто це були представники молодого покоління галицької політики і вони швидше дотримувалися тих ідеалів які поширювалися із Наддніпрянщини, ніж задекларованих М.Шашкевичем та розвинених у 1848 р. принципів. Вони, на зразок Наддніпрянщини почали створювати громади, а ідею єдності усіх українських земель вони асоціювали із потребою впровадження української літератури на живій народній основі, за створення єдиної літературної мови. На думку В.П.Шевчука та М.Г.Тараненка, саме народовці «стали справжніми носіями національної ідеї і продовжувачами традицій національного руху попередніх десятиліть у Галичині» [10, с. 168].

Вплив громадівського руху та політичних поглядів українців Наддніпрянщини мав визначальний вплив на формування та ідеологічні стереотипи народовців. Чинником, що посприяв налагодженню стосунків політиків Галичини і Наддніпрянщини стали Валувєвський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р. Відомі українські діячі Наддніпрянщини, для публікації своїх праць обирають саме Львів та розпочинають співпрацю з народовцями. Власне позиція наддніпрянців була визначальною в процесі налагодження українсько-польського компромісу, виразником якого у Галичині були саме народовці. Для українців підросійських земель поляки були вигідним політичним союзником, принаймні до 1863 р. коли польський політичний рух Право-бережжя пішов на спад.

Похідним від «мовного питання» було «національне питання», яке також визначало ідеологічну спрямованість народовської течії. Представники цієї суспільно-політичної течії, розуміли «національне питання» виключно в контексті польсько-московської боротьби, а майбутнє Галичини вбачали у створеній в рамках Австрійської імперії слов'янській федерації [7, с. 68]. Якщо русофіли при вирішенні «національного питання» йшли на відкриту конфронтацію з поляками, а згодом й імперською владою, то народовці були прихильниками певного політичного компромісу. У стінах сейму «національне питання» вони розглядали виключно через досягнення міжнаціонального порозуміння, а також урахування того факту, що поляки володіють і сеймовою більшістю і очолюють місцеву кураєву адміністрацію [7, с. 72]. Показово, що частина поляків з метою отримання підтримки русинів при реалізації ідеї розширення національних автономних прав Галичини, також були готові йти на певні поступки при вирішенні національного питання [5, с. 420].

Останні десятиліття ХХ ст. стали часом посилення впливу народовців на національний провід. За словами М.Мудрого та О.Аркуші, для того часу було характерним зміна система австро-польсько-українських відносин, які в українському русі відображалися через трансформацію правових поглядів греко-католицької церкви, яка остаточно відмовилася від ідей русофільства та підтримала на парламентських виборах 1885 р. народовців [2, с. 243-244]. Останні остаточно відмовилися від співпраці з русофілами. Оскільки це було своєрідним гальмом для їх внутрішньої еволюції [2, с. 245]. Однак на практиці, створити дві окремі політичні організації, які б змогли самостійно і успішно провести вибори було не можливо. Власне Галицький сейм був чинником який сприяв консолідації русофілів та народовців [3, с. 17]. Так відбулося під час виборів 1889 р., хоча ідеологічно народовці все ж мали більший вплив. Свідченням цього є те, що керівником української сеймової фракції став лідер народовців Ю.Романчук, а заступником – русофіл М.Антонович [1, с. 75].

Саме з початку роботи нової сеймової каденції 1890 р. можна вважати початок нового етапу в процесі структуризації національно-політичних сил в Галичині. Політика «нової ери», яку активно підтримували народовці, і зокрема Ю.Романчук, призвела до остаточного розмежування з русофілами. Подальші факти співпраці мали місце тільки під час сеймових виборів чи роботи сейму, що було спробою протистояти чимраз зростаючій колонізації.

Висновки. Таким чином, народовська суспільно-політична течія Галичини, яка організаційно оформилася під впливом діяльності Галицького сейму, з 1880-х рр. очолила національно-політичний провід та сформувала цілісну концепцію становлення національної державності. При цьому, ключовою ідеєю народовців була національно-територіальна автономія українських земель у складі імперії Габсбургів і органічне заперечення єдності з імперією Романових та зверхності польського населення. Власне, протистояння з поляками та русофілами спричинилося до ключових ідеологем народовців, якими були – відстоювання етимологічного правопису «кулішівки» та національно-культурної окремішності українців.

Список використаних джерел:

1. Аркуша О. Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. Львів: [б.в.], 1996. 173 с.
2. Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині ХІХ на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Вип. 34 / Відп. ред. М.Крикун. Львів, 1999. С. 231-268.
3. Євдокимов В.В Місце Галицького крайового сейму в процесі формування політико-правової думки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Збірник наукових праць Серія «Юридичні науки»* Вип. 1. Том 1, 2018. С. 15-18.
4. Ілин Л. М. Правові та організаційні засади діяльності української сеймової фракції «Руський клуб». *Приватне та публічне право*. 2017. № 3. С. 8-11.

5. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під Австрійським пануванням. *Історичні ессе*. Т. І. К.: Основи, 1994. С. 413–450.
6. Мудрий М. Галицьке русофілство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 9 / Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / Відп. ред. О. Аркуша; упоряд. О. Серeda, О. Аркуша. / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2001. С. 254–280.
7. Мудрий М. Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60–70-і роки ХІХ ст.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць*. Вип. 3–4 / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; відп. ред. Ю. Сливка. Львів, 1997. С. 58–117.
8. Райківський І. Питання єдності русько-українського простору в громадській думці Галичини під час революції 1848-1849 рр. *Галичина*. 2013. Ч. 22-23. С. 159-168.
9. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861 – 1901 рр. Львів, 2000. 270 с.
10. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності: Курс лекцій. К., 1999. 480 с.
11. Янишин Б.І. Народовці на рубежі 70-80-х рр. ХІХ ст.: творення нової моделі політичної культури. *Український історичний журнал*. 2001. № 6. С. 86-100.
12. Янишин Б. М. Народовський рух у Галичині як суспільно-політична течія (70–80-і роки ХІХ ст.): 07.00.01. – Іст. України, автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Іст. України, автореферат дис. канд. іст. наук. К., 2003. 24 с.
13. Пын Л. М. Aspekt prawny kwestii języka nauczania w działalności Galicyjskiego Sejmu Krajowego w latach 1870-1876. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право*. 2016. № 2. С. 44-50.

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

УДК 349.3

РЕЗВОРОВИЧ К.Р.

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ
У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Стаття присвячена аналізу сучасного стану міжнародної судової практики в сфері соціального захисту. У статті встановлено, що розглядаючи захист соціальних прав на міжнародному рівні, варто звернути увагу на одну з найбільш важливих міжнародних правових систем захисту цих прав – Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини по застосуванню цієї Конвенції. Автор статті в рамках даної наукової роботи намагається проаналізувати практику Європейського Суду з прав людини стосовно захисту соціальних прав, а також чітко дослідити сучасні тенденції практики ЄСПЛ в сфері соціального захисту. В статті доведена актуальність обраної теми, адже існують такі фактори, як постійні вдосконалення Конвенції, практики її застосування, звичні для сучасної людини зміни в правовому регулюванні питань захисту соціальних прав й правозастосуванні в цій сфері. В статті також автором звертається увага на те, що зазвичай дослідження питання порушення соціальних прав розглядаються ЄСПЛ в аспекті недотримання вимог ст. 1 Першого протоколу до Конвенції (право мирного володіння своїм майном) та у зв'язці із ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації). Як підсумок визначено, що зважаючи на все більшу кількість соціальних прав, порушення яких оскаржуються до ЄСПЛ, а також у зв'язку із теперішніми світовими умовами загострення економічних проблем, що спричинені пандемією COVID-19 (втрата роботи, скорочення соціальних програм), існує більше навантаження на міжнародні правові інституції. Зроблено висновок, що виникнення більшого навантаження на міжнародні правові інституції можна пов'язати також із теперішніми світовими умовами загострення економічних проблем, що спричинені пандемією COVID-19. Безперечно збільшиться кількість звернень і безпосередньо в сфері захисту соціальних прав, адже пандемія зобов'язує держави скорочувати соціальні програми і унеможливило реалізацію цими державами взятих на себе міжнародних обов'язків, що веде за собою процедури з перегляду національних соціальних законодавств (трудового, пенсійного, житлового, медичного, освітнього, тощо), а отже і внесення правок до економічної політики, зокрема її бюджетно-фіскального аспекту.

Ключові слова: соціальний захист, соціальні права, судова практика, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.

The article is devoted to the analysis of the current state of international jurisprudence in the sphere of social protection. The article establishes that when considering the protection of social rights at the international level, it is worth paying attention to one of the most important international legal systems of protection of these rights - the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms,

as well as the practice of the European Court of Human Rights on the application of the Convention. The author of this article analyzes the practice of the European Court of Human Rights on the protection of social rights, as well as clearly explores the current trends of the ECHR practice in the field of social protection. The article proves the relevance of the topic, because there are such factors as constant improvement of the Convention, practice of its application, changes in the legal regulation of issues of social rights protection and law enforcement in this sphere that are habitual for a modern person. Also, the author pays attention to the fact that normally the research of violation of social rights is considered by the ECHR in the aspect of non-compliance with the requirements of Article 1 of Protocol № 1 to the European Convention on Human Rights (right of unimpeded use of one's possessions) and in the context of Article 14 of the Convention (prohibition of discrimination). As a result, it is determined that, judging by the large number of social rights, violations of which are appealed to the ECHR, as well as in connection with the current world conditions of worsening economic problems caused by the COVID-19 pandemic (loss of jobs, reduction of social programs), there are huge pressures on international legal institutions. It is concluded that the emergence of a greater burden on international legal institutions can also be attributed to the current global conditions of exacerbation of economic problems caused by the COVID-19 pandemic. Undoubtedly, the number of appeals will increase directly in the field of protection of social rights, because the pandemic obliges states to reduce social programs and prevents the implementation of these states' international obligations, which leads to procedures for revising national social legislation (labor, pension, housing), medical, educational, etc.), and hence the introduction of amendments to economic policy, in particular its budgetary and fiscal aspects.

Key words: *social protection, social rights, jurisprudence, European Court of Human Rights (ECHR), Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.*

Постановка проблеми. Станом на кінець квітня 2021 року, за даними офіційного веб-сайту Верховної Ради України, Україна в якості самостійного суб'єкта міжнародного права заключила 14 997 тис. міжнародно-правових актів (з 98-ма міжнародними організаціями), й з 191-ю іноземною державою [1]. Зважаючи на те, що в сучасних умовах розвитку України з урахуванням євроінтеграційних процесів, що політичною ланкою визнані нашою країною як найважливіші, зовсім не дивно те, що питання щодо зростання ваги, важливості та впливу закордонного права, зокрема права ЄС, при формуванні бази джерел постає актуальним питанням сьогодні як для теорії права, юристів-практиків, так і адвокатів й суддів.

Особливу роль у правах та свободах людини відіграє право соціального забезпечення, що в нашій державі гарантоване Основним Законом – Конституцією України [2]. Якщо казати про оптимальний шлях із захисту соціальних прав осіб, то як зазначає голова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (КАС у складі ВС) М. І. Смокович, то він залежить від реалізації норм міжнародного права в національному законодавстві [3]. Тому досить важливим аспектом при соціальному захисті людини є міжнародний досвід такого правового захисту прав особи.

Розглядаючи захист соціальних прав на міжнародному рівні, варто згадати про одну з найбільш важливих міжнародних правових систем захисту цих прав – Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (Конвенція), прийняту у 1950 р., а також про практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) по застосуванню цієї Конвенції, адже він є основним міжнародним захисним органом на нашому континенті. Не стане зайвим зазначити український анти-рекорд, адже наша держава обіймає третє місце після Росії та Туреччини по кількості звернень громадян (станом на 30.11.2020 р. із 10 тис. 250 справ, що еквівалентно 16,7% всіх справ в ЄСПЛ) до Європейського суду з прав людини [4]. Через зазначений стан речей доречним буде переосмислення ролі ЄСПЛ під час забезпечення системи захисту права на соціальне забезпечення.

Взагалі, якщо казати про сферу соціального захисту в аспекті її регулювання Конвенцією, то варто зазначити, що нею не гарантується право на отримання будь-яких виплат соціального забезпечення. Так, ЄСПЛ переважно більшість рішень щодо соціальних питань розглядає в рамках ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції (Протокол).

Виходячи із зазначеного вище, очевидним стає, що питання міжнародного захисту соціальних прав громадян в судах набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувати діяльність міжнародно-правових інституцій, зокрема ЄСПЛ, рішень суду та їх правових наслідків в сфері соціального захисту було вирішено наступними вченими: М. М. Антонович, Т. О. Анцуповою, М. В. Буроменським, Г. В. Задорожною, І. С. Заєць, М. П. Климчуком, В. П. Кононенко, І. М. Ласько, Л. М. Липачовою, Р. О. Максимовичем, Л. В. Можечук, Л. В. Пастуховою, С. М. Синчук, А. Л. Федоровою, Т. І. Фулей, М. М. Шумилом, тощо.

Постійні вдосконалення Конвенції, практики її застосування, звичні для сучасної людини зміни в правовому регулюванні питань захисту соціальних прав й правозастосуванні в цій сфері зумовлюють потребу в подальшій науковій розробці даної проблематики.

Метою даної статті є дослідження сучасних тенденцій міжнародної судової практики у сфері соціального захисту. Задля досягнення поставленої мети висунуто таке **завдання** – проаналізувати практику Європейського Суду з прав людини стосовно захисту соціальних прав, а також чітко дослідити сучасні тенденції практики ЄСПЛ в сфері соціального захисту.

Виклад основного матеріалу. Переходячи до дослідження питання міжнародного досвіду в судовій практиці у сфері соціального захисту, перш за все хотілося б зазначити те, що хоч Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і не вміщує терміну «соціальні права», велика кількість рішень ЄСПЛ має відношення саме до соціальних прав [5, с. 37].

Загалом, ст. 1 Протоколу спрямовується на захист особи від всякого державного посягання на право особи мирно володіти своїм майном, тобто захисту права приватної власності [6]. Невизначеність по використанню даної норми щодо виплат із соціального страхування було остаточно роз'яснено в межах справи *Stec and Others v. the United Kingdom* [7, § 47-56]. Коли Договірна Держава має чинне законодавство, що передбачає виплату як право на соціальну допомогу чи пенсію – незалежно від того, чи залежить вона від попередньої сплати внесків – дане законодавство повинно розглядатися як таке, що створює майновий інтерес, котрий перебуває під дією ст. 1 Протоколу для осіб, які задовольняють її вимоги [7, § 54]. Отже, комплекс з наявності законодавства, яким передбачаються виплати, й відповідності особи таким вимогам законодавства породжує майновий інтерес, який охоплюється сферою дії ст. 1 Протоколу [8, с. 116].

Заявники при оформленні документів для звернення до ЄСПЛ щодо соціальних виплат зазвичай застосовують наступні два види скарг:

1) щодо порушення норми ст. 1 Протоколу – розглядаються такі заяви ЄСПЛ наступним чином: з'ясовується що саме становить «майно» чи «майновий інтерес»; досліджується якими діями державні органи втрутилися до права на мирне володіння майном, та чи було втручання законним, пропорційним (дослідження «справедливого балансу») й чи мало воно за мету «інтереси суспільства»; аналізується чи було покладено на особу «надмірний індивідуальний тягар»;

2) стосовно недотримання положень ст. 14 Конвенції у поєднанні зі ст. 1 Протоколу – ЄСПЛ розглядає ці заяви так: спершу досліджується чи можна в конкретному випадку застосовувати положення ст. 1 Протоколу (що відбувається тільки коли особа має «майновий інтерес»), далі за ст. 14 ЄСПЛ аналізує в чому вбачається заявником відмінність у ставленні; хто постає особою, що знаходиться в аналогічному становищі; яким є становище заявника у зіставленні з порівнюваною особою; чому виникло відмінне ставлення, та чи є воно правомірним, об'єктивним та відсутність непропорційності; чи можна було досягнути відмінного ставлення меншими засобами/способами [8, с. 117].

Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, Договірні держави мають право як запроваджувати, так і видозмінювати законодавство, що регулює питання соціальних виплат. У випадку, коли особа відповідає вимогам закону, який надає право на соціальні виплати, то це буде становити її «майновий інтерес» в понятті ст. 1 Протоколу. Зниження виплат буде розцінюватися як втручання [9, § 2], однак не повсякчас стане порушенням ст. 1 Протоколу. Коли втручання буде відповідати вимогам «на умовах, передбачених законом» й «в інтересах суспільства», то на сучасному етапі ЄСПЛ прийме рішення про відсутність порушення норм ст. 1 Протоколу.

Хоч соціальні виплати можуть зменшуватися чи взагалі припинятися, це не перешкоджає їм перебувати у статусі «майно» за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. ЄСПЛ визнав можливість зменшення виплат на соціальне забезпечення за певних обставин. Під час вирішення чи є зменшення виплат пропорційним й доречним, ЄСПЛ зважає на наступні фактори:

- мета зменшення;
- той факт, що влада прагнула обмежити будь-які втрати за схемою соціального забезпечення;

- що заявники продовжували отримувати старі пенсії;
- що вони не зазнавали дискримінації та не мали невігідних положень щодо пенсіонерів за звичайною схемою;
- що заходи фактично не мали зворотної сили;
- що тривалість служби заявників враховувалась при обчисленні їх статутних періодів внесків [10, § 47-50].

ЄСПЛ зауважив, що більшість Держав мають достатньо великий масив соціальних виплат. Соціальні виплати виникають у зв'язку із фінансуванням різноманітними шляхами: одні виплачуються через існування внесків до відповідного фонду; інші знаходяться в залежності від інформації стосовно оплати внесків заявників; немало з них оплачуються завдяки загальному оподаткуванню на основі статусу, котрий встановлюється в законодавстві. Зважаючи на різноманітність методів по фінансуванню й взаємозв'язок виплат в переважній більшості систем соціального забезпечення, вже перестала бути виправданою думка, що лише виплати, котрі фінансуються завдяки внескам до відповідного фонду, потрапляють в сферу дії ст. 1 Протоколу. Разом з тим, виключення пільг, котрі оплачуються із загального оподаткування, означало б ігнорування того, що велика кількість заявників в межах цього останнього виду системи також вносять вклад до її фінансування, при оплаті податків [11, с. 16-17 § 65].

Однак, у випадку, якщо зацікавлена особа не відповідає чи перестає відповідати юридичним умовам, викладеним у внутрішньому законодавстві для надання будь-якої конкретної форми пільг або пенсії, тоді втручання у права, що передбачені ст. 1 Протоколу [12; 13, § 71] немає, адже умови змінилися до того, як заявник отримав право на отримання певної вигоди [14, § 17].

ЄСПЛ зазначає, що вхід особи до державної системи соціального страхування (навіть якщо вона має обов'язковий характер) та є її частиною, не повсякчас означає, що ця система не може змінитися як через умови прийнятності виплат, так і у зв'язку із розміром соціальних виплат чи пенсій [15, § 85-89].

Так, в якості прикладу такого висновку суду, можна навести справу «Фабіан проти Угорщини» [16], в рамках котрої Великою Палатою ЄСПЛ одноголосно було вирішено констатувати відсутність порушення норм ст. 1 Протоколу. Заявник стверджував, що зупинення виплати йому пенсії по старості (що засноване на чинних з 01.01.2013р. поправках до Закону щодо соціально-страхових пенсій, згідно з якими виплати пенсій особам, що одночасно є робітниками в сфері публічної служби, зупиняються від 01.07.2013 до кінця їх перебування на службі), передбачало порушення ст. 1 Протоколу. ЄСПЛ у своєму рішенні зауважив на продовженні отримання заявником своєї заробітної плати, що дорівнювала середній зарплаті після сплати податків, (навіть із призупиненими виплатами пенсії по старості, внаслідок чого заявником було втрачено близько половини свого доходу, однак зупинення виплати пенсії не позбавило його засобів для існування) [16, § 79-80, 82]. ЄСПЛ під час прийняття рішення стосовно «справедливості балансу» між вимогами суспільного інтересу й захистом прав заявника, зважав правомірні цілі по захисту бюджету та гарантування довготривалої стійкості пенсійної системи Угорщини. Так, судді вирішили, що приписи ст. 1 Протоколу в рамках даної справи не порушено [16, § 84-85]. Дану справу доречно приводити в приклад не тільки по першому, а й по другому типу скарг – за ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації за статевими ознаками, расою, кольором шкіри, мовою, релігією, політичним чи ін. упередженням, соціальним походженням, матеріального стану, тощо) – оскільки ЄСПЛ здійснив ретельний аналіз становища заявника у порівнянні з особами, які були в аналогічному чи відносно схожому становищі. Беручи до уваги всі аспекти справи, ЄСПЛ вирішив, що заявником не було продемонстровано схожість становища працівника публічної служби, де винагорода і соціальні пільги перебувають в залежності від державного бюджету, та пенсіонерів, що працюють в межах приватного сектору, через що ЄСПЛ зазначив про відсутність дискримінації [16, § 133-134].

Якщо говорити про тенденції розвитку практики ЄСПЛ, то не останнє місце в цій розмові посяде рішення Великої Палати ЄСПЛ по справі «Белане Надь проти Угорщини» [17]. Заявницю позбавили пенсії по інвалідності через внесенні зміни до законодавчих критеріїв для оцінки втрати працездатності, і хоч її стан не змінився, проте відповідно до нових критеріїв втрату працездатності оцінили не на 67%, а тільки на 40%, а для отримання пенсії, необхідна наявність втрати працездатності на понад 50%. Крім цих змін, в законодавство було внесено нові критерії для отримання пенсії по інвалідності, яким заявниця не відповідала.

ЄСПЛ, після аналізу власної практики по застосуванню ст. 1 Протоколу до соціальних виплат, зазначає, що коли відбуваються зміни законодавчо-передбачених критеріїв для призначення соціальних виплат або пенсій в тій або іншій формі, за яких особа перестає в повній мірі їм

відповідати, може знадобитися ґрунтовний й прискіпливий розгляд обставин конкретної справи, зокрема слід перевірити характер змін певної вимоги задля підтвердження існування достатнього майнового інтересу згідно з нормами внутрішнього законодавства держави. Такими вимогами можна назвати правову визначеність та верховенство права, що відносяться до головних цінностей, котрі покладено в основу Конвенції [17, § 89].

Вирішити чи зберігалось в заявниці легітимне очікування на момент набрання чинності новим законодавством, не можна виключно на основі цього законодавства, адже коли висновок щодо відсутності втручання робиться у зв'язку із невідповідністю особи тим критеріям, що передбачено в законодавстві, то він його не може механічно застосовуватись до ситуацій оскарження самих змін, що встановлюються новим законом [17, § 98].

Т. І. Фулей зазначає, що справа «Фабіан проти Угорщини» наразі у базі даних HUDOC знаходиться під позначкою «ключова» (key case), адже в даній справі судді прийняли рішення про доцільність використання норм статті 1 Протоколу з перевагою тільки в один голос (дев'ять голосів суддів за визнання доцільності використання ст. 1 Протоколу та визнання порушення її норми проти восьми, хто не підтримує таку думку), а окрема думка інших суддів є не менш мотивованою, аніж саме рішення [8, с. 120]. Останні зазначають, що складність ситуації заявниці та й взагалі важкість справи не повинна ставати підставою для зміни давнього та усталеного підходу Суду до тлумачення «майна» та «законних сподівань» у значенні ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції.

Висновок. Голова КАС при ВС М. І. Смокович зазначив, що від вирішення таких питань, як реалізація норм міжнародного права у національному законодавстві та застосування положень ратифікованих міжнародно-правових актів як норм прямої дії, залежить повний перехід України до європейської моделі розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення, а відповідно й оптимального захисту соціальних прав осіб [3].

В сучасних умовах ЄСПЛ займає важливу позицію при захисті прав людей. Функціонування такого міжнародного суду вирішує не тільки певну проблему стосовно захисту порушених прав, а й має істотний вплив на процес розвитку правової системи кожної держави.

Зазвичай дослідження питання порушення права соціальних прав розглядаються ЄСПЛ в аспекті недотримання вимог ст. 1 Першого протоколу до Конвенції (право мирного володіння своїм майном) та у зв'язці із ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації). Статтею 1 Протоколу, як не один раз зазначав ЄСПЛ, не передбачено права на набуття майна, так само як не встановлено будь-яких обмежень для вирішення Договірними державами потреби їм будь-якої форми системи соціального забезпечення й права обирання виду чи розміру виплат за такою системою [8, с. 116].

Захист таких традиційних категорій соціальних прав, як трудові права, право на охорону здоров'я й на житло не позбавляє світ від проблем права на соціальне забезпечення (соціальна допомога, користування послугами соціальних служб, захист прав осіб з інвалідністю та осіб похилого віку, тощо), що не втрачають актуальності [18, с. 60].

ЄСПЛ створює правові стандарти всім учасникам Конвенції, в незалежності від факту прийняття рішення ЄСПЛ проти них, чи проти інших держав. Варто зауважити в той же час, що ЄСПЛ своїми діями ніяким чином не здійснює обмежень держав у реалізації їх соціальної політики, при визначенні форм соціального забезпечення, у вирішенні розмірів соціальних виплат та їх регулярності. Проте все більша кількість соціальних прав завдяки розширеному тлумаченню норм Конвенції захищаються ЄСПЛ [19, с. 39].

Виникнення більшого навантаження на міжнародні правові інституції можна пов'язати також із теперішніми світовими умовами загострення економічних проблем, що спричинені пандемією COVID-19. Безперечно збільшиться кількість звернень і безпосередньо в сфері захисту соціальних прав, адже пандемія зобов'язує держави скорочувати соціальні програми і унеможливує реалізацію цими державами взятих на себе міжнародних обов'язків, що веде за собою процедури з перегляду національних соціальних законодавств (трудового, пенсійного, житлового, медичного, освітнього, тощо), а отже і внесення правок до економічної політики, зокрема її бюджетно-фіскального аспекту.

Список використаних джерел:

1. Міжнародні документи. База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/c/stru3/spi>.
2. Конституція України: Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996, № 30, ст. 141.
3. Оптимальний захист соціальних прав осіб залежить від реалізації норм міжнародного права в національному законодавстві : *оф. веб-сайт Верховного Суд*. 30.11.2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1031041>.
4. Нерозглянуті заяви, що передано до судової інстанції. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_month_2020_BIL.PDF.
5. Задорожня Г. В. Соціальні права в європейському праві. Соціальні права та їх захист адміністративним судом : *збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції*, 2020 р. Київ. С. 37-42 URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/3_MNPK_Int.pdf.
6. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Протокол, Міжнародний документ від 20.03.1952 / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Stec and others v. the United Kingdom» від 12.04.2006 р. № 65731/01 та 65900/01 / *European Court of Human Rights Portal*. Search Portal HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73198>.
8. Фулей Т. І. Захист соціальних прав Європейським судом з прав людини: алгоритм розгляду та сучасні тенденції. *Соціальні права та їх захист адміністративним судом* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, 2020 р. Київ. С. 116-122. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/3_MNPK_Int.pdf.
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Khoniakina v. Georgia» від 19.06.2012 р. № 17767/08. *European Court of Human Rights Portal*. Search Portal HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111521>.
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Yavaş and Others v. Turkey» від 05.03.2019 р. № 36366/06. *European Court of Human Rights Portal*. Search Portal HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191477>.
11. Довідник із застосування статті 1 Протоколу № 1 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / Guide on Article 1 of Protocol № 1 to the European Convention on Human Rights (оновлений 31.08.2020) – Council of Europe/European Court of Human Rights, 2020. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_Protocol_1_ENG.pdf.
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Bellet, Huertas and Vialatte v. France» від 27.04.1999 р. № 40832/98, 40833/98 та 40906/98. *European Court of Human Rights Portal*. Search Portal HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-30636>.
13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Rasmussen v. Poland» від 28.04.2009 р. № 38886/05. *European Court of Human Rights Portal*. Search Portal HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92429>.
14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Richardson v. the United Kingdom» від 10.04.2012 р. № 26252/08. *European Court of Human Rights Portal*. Search Portal HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110779>.
15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Carson and others v. the United Kingdom» від 16.03.2010 р. № 42184/05. *European Court of Human Rights Portal*. Search Portal HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97704>.
16. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Fábián v. HUNGARY» від 05.09.2017 р. № 78117/13. *European Court of Human Rights Portal*. Search Portal HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-176769>.
17. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Béláné Nagy v. Hungary» від 13.12.2016 р. № 53080/13. *European Court of Human Rights Portal*. Search Portal HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169663>.
18. Можечук Л. В. Роль Європейського суду з прав людини у здійсненні права на соціальне забезпечення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 55-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2020_2_10.
19. Максимович Р. О. Роль європейського суду з прав людини в механізмі захисту соціальних та економічних прав людини. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2015. Вип. 1(1). С. 31-40. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2015_1\(1\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2015_1(1)_8).

УДК 349.2

ГАНЖА О.О.

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Актуальність статті полягає в тому, що за останні роки, робота правоохоронних органів показала, що недосконалість системи організації управління органами поліції довготривалий час призводила до зростання часу, необхідного на реагування порушення прав і свобод людини та громадянина, зниження рівня довіри населення до правоохоронних органів та негативного впливу на своєчасність і ефективність здійснення заходів, спрямованих на захист та реалізацію визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини та громадянина. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених було аргументовано, що державна політика є поліаспектною категорією, а тому вона формується і реалізується у різних сферах суспільного життя. Узагальнено наукові думки з приводу визначення сутності та змісту поняття «державна кадрова політика», на основі чого було запропоновано авторське визначення державної кадрової політики в органах Національної поліції України. Наголошено, що кадрова політика, як соціальне явище, маючи багаторівневу структуру, значно ширше за змістом, ніж державна кадрова політика, де суб'єктом виступає держава, яка не може виключно на себе брати розв'язання всіх кадрових проблем. Кадрова політика як наука відображає закономірності розвитку об'єктивних кадрових процесів, зв'язки та відносини, що дають їм певну якісну характеристику, визначають основні риси та принципи кадрової роботи. Формування державної кадрової політики є досить складним, суперечливим процесом. З'ясовано, що державна політика – це цілеспрямована, здійснювана органами державної влади та їх посадовими особами систематична, побудована на нормах чинного законодавства діяльність, реалізація якої спрямована на вирішення проблем, що існують у тій чи іншій сфері суспільного життя. Із зазначеного вище слідує, що державна політика є поліаспектною категорією, а тому вона формується і реалізується у різних сферах життя. Зроблено висновок, що під державною кадровою політикою в органах Національної поліції України слід розуміти складову частину загальної державної політики, яка спрямована на те, щоб створити необхідні правові, організаційні, матеріально-технічні та фінансові умови для того, щоб забезпечити органи поліції якісними та ефективними кадрами, що будуть належним чином виконувати свої посадові обов'язки, а як результат забезпечать необхідний рівень роботи даного центрального органу виконавчої влади.

Ключові слова: політика, державна політика, державна кадрова політика, кадри, Національна поліція України.

The relevance of the article is that in recent years, the work of law enforcement agencies has shown that the imperfection of the police management system has long led to increased time needed to respond to violations of human and civil rights and freedoms, declining public confidence in law enforcement and negative influence on the timeliness and effectiveness of measures aimed at protecting and implementing the rights and free-

doms of man and citizen defined by the Constitution and laws of Ukraine. In the article, based on the analysis of scientific views of scientists, it was argued that public policy is a multifaceted category, and therefore it is formed and implemented in various spheres of life. The scientific opinions on the definition of the essence and content of the concept of "state personnel policy" are generalized, on the basis of which the author's definition of the concept of state personnel policy in the bodies of the National Police of Ukraine was proposed. It is emphasized that personnel policy, as a social phenomenon with a multilevel structure, is much broader in content than public personnel policy, where the subject is the state, which can not solely take on the solution of all personnel problems. Personnel policy as a science reflects the patterns of development of objective personnel processes, connections and relationships that give them a certain qualitative characteristics, determine the basic features and principles of personnel work. The formation of state personnel policy is a rather complex, controversial process. It was found that public policy is a purposeful, carried out by public authorities and their officials systematic, based on current legislation activities, the implementation of which is aimed at solving problems that exist in a particular sphere of public life. It follows from the above that public policy is a multifaceted category, and therefore it is formed and implemented in various spheres of life. It is concluded that the state personnel policy in the National Police of Ukraine should be understood as an integral part of the general state policy, which aims to create the necessary legal, organizational, logistical and financial conditions to provide police with quality and effective staff, who will properly perform their duties, and as a result will ensure the required level of work of the central executive body.

Key words: *politics, state policy, state personnel policy, personnel, National Police of Ukraine.*

Постановка проблеми. За останні роки, робота правоохоронних органів показала, що недосконалість системи організації управління органами поліції довготривалий час призводила до зростання часу, необхідного на реагування порушення прав і свобод людини та громадянина, зниження рівня довіри населення до правоохоронних органів та негативного впливу на своєчасність і ефективність здійснення заходів, спрямованих на захист та реалізацію визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини та громадянина [1, с. 58]. Вирішити вказані проблемні питання вбачається можливим шляхом ведення ефективної, результативної та послідовної кадрової політики в органах Національної поліції України.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання, пов'язані із формуванням та реалізацією державної кадрової політики у різних сферах суспільного життя у своїх наукових працях розглядали: В.М. Мельникович, М.О. Живко, Х. З. Босак, А.В. Танько, А.В. Іваниця, М.І. Логвиненко, О.С. Дем'яненко та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, в юридичній літературі відсутні комплексні дослідження, присвячені встановленню сутності та змісту державної кадрової політики в органах Національної поліції України.

Саме тому метою статті є: надати визначення поняттю державної кадрової політики в органах Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу. Взагалі, термін «політика» походить від давньогрецької «politike» - мистецтво управління державою. У західній науці щодо поняття «політика» використовуються терміни (виміри) «polity-politics-policy». «Polity» означає формальний вимір політики, тобто структуру норм, те, яким чином регулюються процедури, політичні інституції (інститути). «Politics» означає процедурний вимір, іншими словами – процес прийняття рішень, улагодження конфліктів та досягнення цілей, інтересів. Зазначений вимір включає в себе класичні питання політичної науки (наприклад, хто спроможний реалізувати цілі, які механізми реалізуються в подоланні конфліктів тощо). «Policy» – вимір, оснований на сутності політики, пов'язаний із вирішенням проблем та виконанням завдань адміністративної системи (системи управління) [2].

В українській науковій термінології слово «політика» відповідає двом різним поняттям, для яких в інших мовах, зокрема англійській, використовуються різні поняття (policy та politics). Типовими прикладами визначень цих двох понять Ю.П. Сурмін вважає такі [3, с. 7]: 1) політика (politics) – це сфера взаємовідносин різних соціальних груп та індивідів з приводу використання інститутів публічної влади для реалізації своїх суспільно значущих інтересів і потреб. Політику в цьому розумінні вивчають і аналізують переважно політологи; 2) політика (policy) взагалі –

це план, курс дій або напрям дій, прийнятний і дотримуваний владою, керівником, політичною партією тощо. Саме в такому розумінні вживається слово «політика», коли йдеться про державну політику та про її напрями (зовнішня, внутрішня, економічна, соціальна), саме політика як курс дій є предметом аналізу політики [3, с. 7].

Автори «Політологічного енциклопедичного словника» виокремлюють такі підходи до трактування «політики»: результат спілкування, взаємодії людей, вирішення ними спільних справ, визначення позицій стосовно центрів влади; синонім політичних явищ, насамперед влади, панування, держави, що утворюють єдиний змістовно-термінологічний ряд, мають приблизно однакові джерела, ресурси, потенціали, засоби, символіку та можуть використовуватися як аналогії при дослідженні складних суспільних явищ; функціональне пояснення «політики», в основу якого покладена наявність «вічних» проблем еволюції людства: визначення і спроби вирішення загальних проблем, підтримання порядку, управління, збереження внутрішнього і зовнішнього миру, а також існування їх антиподів – підготовки і проведення війн, застосування насильства у внутрішній політиці, контролю суспільства та окремої особистості тощо [4, с. 258; 5]. Як сфера суспільної діяльності політика має свої, властиві лише їй особливості – універсальність, інклюзивність, атрибутивність. Універсальність політики полягає у її здатності впливати практично на будь-які сторони життєдіяльності суспільства. Інклюзивність (включеність) політики – це її здатність проникати в усі сфери суспільного життя. Атрибутивність політики проявляється у її здатності поєднуватися з неpolітичними суспільними феноменами, відносинами і сферами, утворюючи інші види суспільних відносин і сфери суспільного життя [6, с. 15].

Варто навести точку зору Ф.М. Кирилюка, А.Є. Конверського та В.Ф. Білик, які формулюючи висновки стосовно сутності поняття «політика» дійшли до наступних висновків: політика – відносини, що включають згоду, підпорядкування, панування, конфлікт і боротьбу між групами, класами, націями, прошарками, stratami і окремими людьми (внутрішня політика) і державами (зовнішня політика) з приводу завоювання чи досягнення влади, її утримання, організації та використання; політика – курс, напрям, на основі якого виробляються і приймаються рішення, заходи щодо формування і виконання різних завдань. Наприклад, «міжнародна політика уряду», але разом з тим «торговельна політика фірми»; політика – конкретна сфера, де окремі люди і політичні утворення (угруповання) та соціальні групи ведуть боротьбу за завоювання державної влади. У даному випадку кажуть: «займатись політикою», або навіть «триматися подалі від політики» [7].

В.Є. Романов, О.М. Рудік та Т.М. Брус пропонують декілька теоретичних моделей державної політики, а саме [8, с. 45-46]: субстантивна політика, яка безпосередньо розподіляє серед людей вигоди і витрати; процедурна політика, що містить законотворчу діяльність; розподільна політика, за допомогою якої розподіляються вигоди і витрати між цілими сегментами суспільства; регулятивна політика, відмінність її від розподільчої полягає в тому, що тут виникають обмеження щодо тих, кому будуть надані вигоди, а кому ні; саморегулятивна політика – це політика, в якій обмеження або навпаки надання послуг та вигод контролюються самими групами, що регулюються; перерозподільна політика включає заходи щодо перерозподілу ресурсів серед широких верств населення; матеріальна політика може надавати матеріальні ресурси або владу, а може і накладати додаткові витрати; символічна політика відноситься більшою мірою не до людей, а до загальнолюдських цінностей; політика щодо розподілу колективних (неподільних) благ не може передбачати надання цих благ тільки для однієї особи – їх отримують усі; політика щодо перерозподілу приватних благ спрямована на створення та перерозподіл благ і можуть бути придбані на ринку або надані урядом [8, с. 45-46].

Цікавою та змістовною видається наукова позиція, яку висловив О. Кучеренко зробив систематизацію різних підходів до розуміння державної політики вважає, що в сучасній суспільно-політичній думці переважають три головні концепції державної політики, а саме [9, с. 279]: 1) плюралістична (акцентує увагу на процесі формування та здійснення державної політики в сучасному демократичному суспільстві як мультирівневої конкуренції між впливовими суспільно-політичними групами та об'єднаннями); 2) суспільного вибору (розглядає соціально-політично орієнтованого індивіда як основного носія соціальної активності, а тому на здійснення державної політики значною мірою впливають політичні та державні діячі вищих щаблів управління, що діють на основі вибору раціонального соціального інтересу); 3) детерміністська (становлення та функціонування державної політики визначаються економічними відносинами та відповідним способом виробництва) [9, с. 279].

Е. Янга та Л. Куінна, які, досліджуючи низку наукових поглядів щодо визначення поняття «державна політика», відзначають, що [10]: 1) державна політика – це дії, які реалізує владний орган, що має законодавчі, політичні та фінансові повноваження це робити; 2) державна політика – це реакція держави на реальні життєві потреби чи проблеми, тобто така політика намагається реагувати на конкретні потреби або проблеми суспільства чи суспільних груп, наприклад, громадян, недержавних організацій чи органів влади; 3) державна політика зорієнтована на досягнення мети, тобто намагається досягти кількох визначених цілей у спробі вирішити або розглянути певні проблеми чи потреби в конкретному суспільстві; 4) державна політика – це курс дій, тобто не одне певне рішення, дія чи реакція, а ретельно розроблений підхід або стратегія; 5) державна політика – це рішення щось робити або рішення нічого не робити, що означає: визначена політика може привести до дій у спробі вирішити проблему або ж базуватися на переконанні, що проблему буде вирішено в межах поточної політики, тобто не привести до жодних дій; 6) державна політика здійснюється одним або групою акторів, тобто політику може реалізовувати один представник влади чи владний орган або багато гравців; 7) державна політика передбачає обґрунтування дій, тобто, як правило, містить пояснення логіки, на якій вона ґрунтується; 8) державна політика – це вже ухвалені рішення, а не намір чи обіцянка [10].

Таким чином, незалежно від сфери суспільного життя, державна політика – це цілеспрямована, здійснювана органами державної влади та їх посадовими особами систематична, побудована на нормах чинного законодавства діяльність, реалізація якої спрямована на вирішення проблем, що існують у тій чи іншій сфері суспільного життя. Із зазначеного вище слідує, що державна політика є поліаспектною категорією, а тому вона формується і реалізується у різних сферах життя. А рамках представленої проблематики йдеться кадрову політику, зокрема таку, що реалізується в органах Національної поліції України.

Так, кадрова політика, на переконання Л.І. Федулова, – система роботи з персоналом, що об'єднує різні форми діяльності й має на меті створення згуртованого й відповідального високопродуктивного колективу для реалізації можливостей підприємства адекватно реагувати на зміни в зовнішньому і внутрішньому середовищах [11]. Вчений вказує, що відоме поняття кадрової політики в широкому і вузькому розумінні. В широкому розумінні – це система усвідомлених та обґрунтованих правил і норм, які приводять людські ресурси у відповідність зі стратегією фірми. У вузькому розумінні – сукупність конкретних правил і побажань у взаємовідносинах працівників і організації. Відповідно до загальних вимог кадрова політика має бути: узгодженою зі стратегією розвитку підприємства; достатньо гнучкою; економічно обґрунтованою, виходити з реальних фінансових можливостей підприємства. Вона має забезпечити індивідуальний підхід до своїх працівників [11]. М.Д. Виноградський, А.М. Виноградська, О.М. Шканова пишуть, що кадрова політика – це система правил і норм, прагнень і обмежень у взаємовідносинах персоналу і організації в цілому, за якими діють працівники у внутрішньому і зовнішньому середовищі. Змістом кадрової політики є робота з персоналом у відповідності з концепцією розвитку організації. Кадрова політика – це складова частина стратегічно зорієнтованої політики організації. Метою кадрової політики є забезпечення оптимального балансу процесів оновлення і збереження кількісного та якісного складу кадрів у його розвитку відповідно до потреб самої організації [12].

Кадрова політика, як соціальне явище, маючи багаторівневу структуру, значно ширше за змістом, ніж державна кадрова політика, де суб'єктом виступає держава, яка не може виключно на себе брати розв'язання всіх кадрових проблем. Кадрова політика як наука відображає закономірності розвитку об'єктивних кадрових процесів, зв'язки та відносини, що дають їм певну якісну характеристику, визначають основні риси та принципи кадрової роботи. Формування державної кадрової політики є досить складним, суперечливим процесом. Він може бути результативним у разі дотримання певних вимог за умови послідовної реалізації низки науково-методичних, законодавчих, політичних та організаційно-управлінських заходів [13, с. 3]. Кадрова політика, зазначає Ю.П. Сурмін, має бути [13, с. 7]: складовою державної політики; науково обґрунтованою, враховувати потреби держави в кадрах у перехідний період; послідовною та етапною у вирішенні стратегічних завдань; орієнтованою на відродження і сталий розвиток України, а також на залучення до державної служби професійно підготовлених, патріотичних та моральних людей з новаторськими творчими прагненнями і мотивацією; об'єктивною, всебічною, комплексною, тобто такою, що базується на єдності цілей, принципів, форм і методів роботи з кадрами та має враховувати різні аспекти вирішення кадрових питань (економічні, соціальні, політичні, моральні, соціально-психологічні та ін.); єдиною для всієї України, але водночас багаторівневою (державною, регіональною, місцевою), охоплювати весь кадровий корпус, усі кадрові про-

цеси незалежно від механізму і ступеня державного впливу на них; перспективною, тобто мати запобіжний та випереджальний характер, розрахований на формування кадрів нової генерації з урахуванням соціального прогресу, в тому числі зміни змісту й характеру праці чиновників; демократичною за цілями, соціальною базою і механізмом вирішення кадрових проблем; досить гнучкою, тобто, з одного боку, стабільною, оскільки саме зі стабільністю пов'язані певні надії працівників, а з другого – динамічною, тобто коригуватися відповідно до зміни тактики залежно від ситуації; спрямованою на індивідуальний підхід до персоналу; духовно-моральною, виховувати в кожному державному службовці патріотизм, гуманізм, чесність, упевненість у правоті й громадянську відповідальність за доручену справу та особисту поведінку; правовою: здійснюватися в межах і на засадах закону, що створює правові гарантії об'єктивного і справедливого вирішення кадрових питань; урахувати як вітчизняний, так і зарубіжний досвід [13, с. 7].

Висновок. Отже, із зазначеного вище слідує, що під державною кадровою політикою в органах Національної поліції України слід розуміти складову частину загальної державної політики, яка спрямована на те, щоб створити необхідні правові, організаційні, матеріально-технічні та фінансові умови для того, щоб забезпечити органи поліції якісними та ефективними кадрами, що будуть належним чином виконувати свої посадові обов'язки, а як результат забезпечать необхідний рівень роботи даного центрального органу виконавчої влади.

Список використаних джерел:

1. Живко М.О., Мельникович В.М., Босах Х.З. Стратегія кадрової політики в органах внутрішніх справ України через призму методів дослідження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. №16, т. 1. С. 57-60.
2. Колісниченко Н. Політика і державне управління як соціальні феномени. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. праць. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2012. Вип. 1(12).
3. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К. : НАДУ, 2014. 448 с.
4. Політологічний енциклопедичний словник : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкін; упоряд. В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін. Київ: Генеза, 1997. 400 с.
5. Волинець С. С. Щодо визначення поняття «державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства». *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6, № 6-7. С. 54-63.
6. Томахів В. Політологія : Навчальний посібник. Вид. 3-е, доп. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 224 с.
7. Політологія. Навчально-методичний комплекс : Підручник / За ред. Кирилюка Ф.М. К.: Центр навч. літератури, 2005. 697 с.
8. Романов В. Є. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження / В. Є. Романов, О. М. Рудік, Т. М. Брус. Дніпропетр. : ДРІДУ НАДУ, 2003. 72 с.
9. Кучеренко О. Державна політика: аналіз сучасних політологічних концепцій. *Актуальні проблеми реформування державного управління в Україні* : матеріали. наук.-практ. конф. К. : Вид-во УАДУ, 1997. С. 279-281.
10. Янг Е., Куїнн Л. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики : практ. посіб. для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі / пер. з англ. С. Соколик ; наук. ред. пер. О. Кілієвич. Київ : К.І.С., 2003. с. 5–6; Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. Віче. 2011. № 10. С. 23–25.
11. Федулова Л. І. Менеджмент організацій : Підручник / За заг. ред. Л. І. Федулової. К.: Либідь, 2004. 448 с.
12. Виноградський М. Д., Виноградська А. М., Шканова О. М. Управління персоналом. 2-ге видання : Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2009. 502 с. URL: https://pidruchniki.com/1719051250708/menedzhment/kadrova_politika_organizatsiyi.
13. Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку : наук. доп. / авт. кол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К. О. Ващенко, д-ра соц. наук, проф. Ю. П. Сурміна (кер. проекту). К. : НАДУ, 2012. 72 с.

ШКАРУПА К.В.

БІЖЕНЦІ В СТРУКТУРІ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Актуальність статті полягає в тому, що біженці безпосередньо не є суб'єктами зовнішньої трудової міграції. Їх правовий статус та й загалом мета переміщення не обумовлюються бажанням отримати прибуток в державі, до якої вони прибувають. Тим не менш, ми вирішили зупинитися на цій категорії осіб в рамках даної статті, оскільки, по-перше, такі особи мають право реалізувати своє право на працю в державі громадянами якої вони не являються; по-друге, міграційні потоки та потоки біженців нерозривно пов'язані між собою та сягають глибокої давнини, оскільки ще зі стародавніх часів люди, рятуючись від насильства та загроз, були змушені покидати батьківщину та шукати притулку на землях, що належали іншим державам; по-третє, кількість біженців у світі постійно зростає, вони асимілюються з громадянами держави-перебування та поступово заповнюють ринок праці, створюючи таким чином конкуренцію для громадян тієї держави, в якій вони знайшли притулок. Стаття присвячена дослідженню місця біженців в структурі адміністративно-правових відносин у сфері зовнішньої трудової міграції, оскільки ці особи виступають явними конкурентами трудящим-мігрантам та громадянам держави на ринку праці. Наголошується на тому, що існує явна необхідність держав у захисті та стабілізації внутрішнього ринку праці, а також у тому, щоб залучати біженців в економічний процес та розвиток держави-перебування. Зроблено наступні висновки: 1) біженці не є суб'єктами зовнішньої трудової міграції, оскільки їх правовий статус та мета переміщення не обумовлюються бажанням отримати прибуток у державі, до якої вони прибувають, але такі особи мають право реалізувати своє право на працю, тим паче, що воно та ряд інших можливостей надаються їм ще на стадії оформлення документів для вирішення питання щодо визнання таких осіб біженцями; 2) за міжнародними нормами біженець знаходиться у привілейованому становищі по відношенню до трудового мігранта та створює конкуренцію на ринку праці не лише йому, але й громадянинові держави-прийняття; 3) політика нашої держави спрямована на те, щоб органи державної влади усіляко сприяли роботодавцям у працевлаштуванні біженців; 4) існує явна необхідність держав у захисті та стабілізації внутрішнього ринку праці; 5) біженці мають бути залучені в економічний процес та розвиток держави-перебування, що передбачає встановлення відповідальних взаємовідносин між ними та державою, яка надає їм правовий захист.

Ключові слова: біженець, зовнішня трудова міграція, ринок праці, правовий статус, трудящий-мігрант.

The relevance of the article is that refugees are not directly subject to external labor migration. Their legal status and, in general, the purpose of relocation are not conditioned by a desire to make a profit in the country to which they come. However, we have decided to dwell on this category of persons under this article, as, first, such persons have the right to exercise their right to work in a State of which they are not nationals; secondly, migratory and refugee flows are inextricably linked and date back to antiquity, as people have been forced to flee their homes and seek refuge on lands belonging to other states since ancient times; third, the number of refugees in the world is constantly growing, they assimilate with the citizens of the host country and gradually fill the labor market, thus creating competition for the citizens of the country in which they found refuge. The article is devoted to the study of the place of refugees in the structure of administrative and legal relations in the field of external labor migration, as these individuals

are clear competitors to migrant workers and citizens of the state in the labor market. It is emphasized that there is a clear need for States to protect and stabilize the internal labor market, as well as to involve refugees in the economic process and development of the host country. The following conclusions are made: 1) refugees are not subject to external labor migration, as their legal status and purpose of relocation are not determined by the desire to make a profit in the country to which they come, but such persons have the right to exercise their right to work, especially that it and a number of other opportunities are provided to them at the stage of processing documents to resolve the issue of recognizing such persons as refugees; 2) according to international norms, a refugee is in a privileged position in relation to a labor migrant and creates competition on the labor market not only for him, but also for the citizen of the host state; 3) the policy of our state is aimed at ensuring that public authorities assist employers in the employment of refugees; 4) there is a clear need for states to protect and stabilize the internal labor market; 5) refugees must be involved in the economic process and development of the host state, which provides for the establishment of a responsible relationship between them and the state that provides them with legal protection.

Key words: *refugee, external labor migration, labor market, legal status, migrant worker.*

Постановка проблеми. Біженці безпосередньо не є суб'єктами зовнішньої трудової міграції. Їх правовий статус та й загалом мета переміщення не обумовлюються бажанням отримати прибуток в державі, до якої вони прибувають. Тим не менш, ми вирішили зупинитися на цій категорії осіб в рамках даної статті, оскільки, по-перше, такі особи мають право реалізувати своє право на працю в державі громадянами якої вони не являються; по-друге, міграційні потоки та потоки біженців нерозривно пов'язані між собою та сягають глибокої давнини, оскільки ще зі стародавніх часів люди, рятуючись від насильства та загроз, були змушені покинути батьківщину та шукати притулку на землях, що належали іншим державам; по-третє, кількість біженців у світі постійно зростає, вони асимілюються з громадянами держави-перебування та поступово заповнюють ринок праці, створюючи таким чином конкуренцію для громадян тієї держави, в якій вони знайшли притулок. Тому ці питання потребують теоретичного вивчення та нормативного врегулювання, враховуючи, зокрема, економічну кризу в світі.

Мета та завдання статті полягають у тому, аби дослідити місце біженців в структурі адміністративно-правових відносин у сфері зовнішньої трудової міграції, оскільки ці особи виступають явними конкурентами трудящим-мігрантам та громадянам на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Біженцем є особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [8].

Правове положення біженців окрім Конвенції про статус біженців сформульовано також у:

- Конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) [5];
- Європейській угоді про скасування віз для біженців (1959 р.) [4];
- Конвенції щодо конкретних аспектів проблем біженців в Африці Організації Африканської Єдності [16, с. 51];
- Декларації ООН про територіальний притулок (1967 р.) [1];
- Додатковому протоколі до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) (1977 р.) [2];
- Європейській угоді про передачу відповідальності за біженців (1980 р.) [3] й у інших міжнародних й регіональних нормативно-правових актах.

На вітчизняному рівні питання, пов'язані з біженцями регулюються Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», іншими нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана

Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, застосовуються правила міжнародного договору.

Іноземець або особа без громадянства визнаються біженцем в Україні та вважаються такими, які постійно проживають в Україні з моменту прийняття рішення про визнання їх біженцями або які безстроково на законних підставах перебувають на території України. Після цього центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту впродовж 15 робочих днів з дня прийняття рішення про визнання такої особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, оформлює та видає кожній особі, яка досягла шістнадцятирічного віку, посвідчення біженця чи посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту. З цього моменту вказані вище особи здобувають адміністративну правосуб'єктність та можуть користуватися відповідними права та виконувати обов'язки.

Цікавим є той факт, що право на працю та ряд інших можливостей надаються досліджуваним нами особам ще на стадії оформлення документів для вирішення питання щодо визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового захисту. Так, відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» закріплене положення про те, що особа, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, має право на:

- тимчасове працевлаштування, навчання, медичну допомогу в порядку, встановленому законодавством України;
- проживання у родичів, у готелі, піднаймання житлового приміщення або користування житлом, наданим у пункті тимчасового розміщення біженців;
- безоплатну правову допомогу в установленому порядку;
- конфіденційне листування з УВКБ ООН та право на відвідання співробітниками УВКБ ООН;
- інші права, передбачені Конституцією та законами України для іноземців та осіб без громадянства, які законно перебувають на території України [8].

Прийняття на роботу осіб, щодо яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту здійснюється на підставі дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, оскільки саме роботодавець отримує дозвіл для таких категорій осіб.

Для отримання дозволу роботодавець подає до територіального органу Державної служби зайнятості України, такі документи: 1) заяву за формою, встановленою постановою Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 858, в якій роботодавець підтверджує, що посада, на якій застосовуватиметься праця іноземця або особи без громадянства, відповідно до законів України не пов'язана з належністю до громадянства України і не потребує надання допуску до державної таємниці; 2) копію сторінок паспортного документа іноземця або особи без громадянства з особистими даними разом з перекладом на українську мову, засвідченим в установленому порядку; 3) кольорову фотокартку іноземця або особи без громадянства розміром 3,5 x 4,5 сантиметра; 4) копію проекту трудового договору (контракту) з іноземцем або особою без громадянства, посвідчену роботодавцем [10].

Для працевлаштування осіб, щодо яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, роботодавець додатково подає такі документи – копії рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та довідки про звернення за захистом в Україні.

Разом з тим, пропорційними є й обов'язки особи, щодо якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту. Зокрема вона зобов'язана: 1) подати центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, відомості, необхідні для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 2) відбутися до визначеного місця тимчасового проживання у разі одержання направлення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; 3) проходити медичне обстеження на вимогу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового за-

хисту; 4) з'являтися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, у визначений ним строк; 5) повідомляти центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, про свої поїздки за межі адміністративно-територіальної одиниці України, на території якої вона проживає [8].

З моменту, коли особу було визнано біженцем, вона має рівні з громадянами України права і свободи, а також має такі самі обов'язки, як і громадяни України, крім випадків, установлених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Це зокрема право на: 1) пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України, крім обмежень, встановлених законом; 2) працю; 3) провадження підприємницької діяльності, не забороненої законом; 4) охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; 5) відпочинок; 6) освіту; 7) свободу світогляду і віросповідання; 8) направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів; 9) володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; 10) оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; 11) звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 12) безоплатну правову допомогу в установленому порядку; 13) шлюб та сімейні відносини; 14) одержання грошової допомоги, пенсії та інших видів соціального забезпечення в порядку, встановленому законодавством України, та користування житлом, наданим у місці проживання [8].

При цьому різноманітні прав, важливою є примітка ООН у Конвенції про статус біженців з приводу того, що у кожного біженця є зобов'язання перед країною, в якій він знаходиться, згідно з якими, зокрема, він повинен дотримуватися законів та розпоряджень цієї країни, а також заходів, які застосовуються для підтримання громадського порядку [6]. Дана норма має неабияке морально-етичне значення, оскільки акцентує увагу на тому, що не лише держава має забезпечити реалізацію правосуб'єктності біженця чи особи, яка потребує додаткового (тимчасового) захисту, але й біженець чи особа, яка потребує додаткового (тимчасового) захисту має проявити повагу до держави-прийняття.

Тому особа, яку визнано біженцем, зобов'язана: 1) повідомляти протягом десяти робочих днів центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, про зміну прізвища, складу сім'ї, сімейного стану, місця проживання, набуття громадянства України або іншої держави, надання притулку або дозволу на постійне проживання в іншій державі; 2) знятися з обліку і стати на облік центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, за новим місцем проживання у разі зміни місця проживання і переїзду до адміністративно-територіальної одиниці України, на яку поширюється повноваження іншого центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; 3) проходити щорічну перереєстрацію у строки, встановлені центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, за місцем проживання. Порядок перереєстрації біженців або осіб, які потребують додаткового захисту, встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту [8].

Трудовій діяльності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту відводиться окрема роль. У розділі III «Заняття, які приносять дохід» Конвенції про статус біженців зазначено, що Договірні Держави повинні надавати біженцям, які законно проживають на їхній території, щодо права роботи за наймом, найсприятливіше правове становище, яким користуються громадяни іноземних держав за таких самих обставин. Більше того, обмежувальні заходи, які стосуються іноземців або найму іноземців і застосовуються з метою охорони внутрішнього ринку праці, не застосовуватимуться до біженців, на яких ці заходи не поширювалися в день набуття чинності вказаної Конвенцією для відповідної Договірної Держави або які задовольняють одну з таких умов:

- 1) проживають у межах країни не менше трьох років;
- 2) дружини/чоловіки яких мають громадянство країни проживання (але біженець не може посилається на цю постанову, якщо він/вона залишив/залишила сім'ю);

3) одна дитина або декілька дітей яких мають громадянство країни проживання [6].

Наведена норма явно показує нам те, що біженець знаходиться у привілейованому становищі по відношенню до трудового мігранта та створює конкуренцію на ринку праці не лише йому, але й громадянинові України. Окрім того, працевлаштований біженець має додаткові права, що пов'язані з його статусом працівника, а саме: право на відпочинок, відповідно до законів; на обмеження робочого дня та тижня; на безпечні умови праці, на матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування в старості, а також у разі хвороби, вагітності та пологів, народження дитини, догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, повної або часткової втрати працездатності, на матеріальну допомогу у разі безробіття; на право звернутись до суду задля розв'язання трудових спорів незалежно від характеру виконуваної роботи або займаної посади [16, с. 230].

Таким чином, держави прихильно ставляться до можливості зрівняти права всіх біженців щодо роботи за наймом з правами громадян і, зокрема, тих біженців, які потрапили на їхню територію в порядку виконання програми вербування робочої сили або згідно з планами імміграції. Тенденція в світі йде до того, що сприятливе становище матимуть біженці й щодо можливості самостійно займатися сільським господарством, промисловістю, ремеслами і торгівлею, а також права засновувати торгові та промислові компанії. Відтак, перша реакція, яка виникає на таке формулювання міжнародно-правових норм – потреба захистити внутрішній ринок праці. Оскільки наступна норма Конвенції про статус біженців зобов'язує кожну Договірну Державу надавати біженцям, які законно проживають на її території та мають дипломи, визнані компетентними органами цієї держави, а також бажають займатися вільними професіями, найсприятливіше правове становище і, в будь-якому разі, не менш сприятливе становище, ніж те, яким зазвичай користуються іноземці за таких самих обставин. Вони вживатимуть усіх заходів, які допускаються їхніми законами та конституцією, для того, щоб забезпечити влаштування таких біженців на по-заметропольних територіях, за міжнародні відносини яких вони відповідають [6].

У зв'язку з цим, до міжнародних стандартів адаптується й вітчизняне законодавство. Так, відповідно до ч. 4 статті 3 Закону України «Про зайнятість населення» іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, яких визнано в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, мають право на зайнятість на підставах і в порядку, встановлених для громадян України. Українські роботодавці мають право використовувати працю біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, без оформлення відповідного дозволу в державній службі зайнятості, на підставі підтверджуючих правовий статус таких осіб документів та виключно в межах дії цих документів [10]. Органи державної влади усіляко сприяють роботодавцям у цьому. Так, Державна міграційна служба України організовує роботу зі сприяння у працевлаштуванні біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, а Міністерство соціальної політики України забезпечує надання у разі можливості біженцям та особам, які потребують додаткового захисту, допомогу у працевлаштуванні, забезпечують призначення біженцям та особам, які потребують додаткового захисту, грошової допомоги, пенсії, інших видів соціального забезпечення.

Тому, якщо вже ми говоримо про захист та забезпечення трудових прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту та, які створюють конкуренцію на внутрішньому ринку праці з боку держави, необхідно зазначити й про залучення цих осіб в економічний процес держави-перебування. Маємо на увазі ту обставину, що біженці та особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту мають бути економічно незалежними та мати можливість сприяти розвитку економіки держави. В контексті викладеного слушною є думка А.Л. Свящука, який зазначає, що не завжди надання статусу біженця є достатньою підставою для його подальшої адаптації в суспільстві, що нерідко призводить до того, що особи, які отримали статус біженця все-таки шукають кращої долі на теренах інших країн [16, с. 225].

Головною метою розвитку економічного процесу за участі біженців є забезпечення державної політики в сфері інтеграції цих осіб, що передбачає встановлення відповідальних взаємовідносин між ними та державою, яка надає їм правовий захист. Державна політика повинна сприяти самовизначенню та самодостатності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Тим не менш, мають залишатися й певні виключення. Так, на сьогоднішній день біженці не можуть обіймати виборні посади у центральних та місцевих органах влади, посади на державній службі, а також посади пов'язані із володінням інформацією, яка становить державну таємницю. Так, іноземці не можуть обіймати такі посади:

- державних службовців (відповідно до стаття 21 Закону України «Про державну службу» [9]);
- суддів (відповідно до ч. 1 статті 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [15]);
- митників (відповідно до статті 570 Митного кодексу України [7]);
- поліцейських (відповідно до статті 17 Закону України «Про Національну поліцію» [11]);
- кадрового складу Служби безпеки України (відповідно до статті 19 Закону України «Про службу безпеки України» [14]);
- прокурорів (відповідно до статті 27 Закону України «Про прокуратуру» [13]);
- нотаріусів (відповідно до статті 3 Закону України «Про нотаріат» [12]) та деякі інші.

Висновки. З викладеного можемо зробити наступні висновки: 1) біженці не є суб'єктами зовнішньої трудової міграції, оскільки їх правовий статус та мета переміщення не обумовлюються бажанням отримати прибуток у державі, до якої вони прибувають, але такі особи мають право реалізувати своє право на працю, тим паче, що воно та ряд інших можливостей надаються їм ще на стадії оформлення документів для вирішення питання щодо визнання таких осіб біженцями; 2) за міжнародними нормами біженець знаходиться у привілейованому становищі по відношенню до трудового мігранта та створює конкуренцію на ринку праці не лише йому, але й громадянинові держави-прийняття; 3) політика нашої держави спрямована на те, щоб органи державної влади усіляко сприяли роботодавцям у працевлаштуванні біженців; 4) існує явна необхідність держав у захисті та стабілізації внутрішнього ринку праці; 5) біженці мають бути залучені в економічний процес та розвиток держави-перебування, що передбачає встановлення відповідальних взаємовідносин між ними та державою, яка надає їм правовий захист.

Список використаних джерел:

1. Декларація про територіальний притулок: від 14.12.1967 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_316#Text.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): від 08.06.1977, ред. від 08.12.2005 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
3. Європейська угода про передачу відповідальності за біженців (ETS N 107): від 16.10.1980 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_306#Text.
4. Європейська угода про скасування віз для біженців (ETS N 31): від 20.04.1959, набрання чинності, відбулась 04.09.1960 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_311#Text.
5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: від 12.08.1949, ред. від 08.02.2006 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
6. Конвенція про статус біженців: від 28.07.1951, ред. від 10.01.2002 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
7. Митний кодекс України: закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI, ред. від 19.06.2020 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
8. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: закон України від 8 липня 2011 року № 3671-VI, ред. від 03.03.2016 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.
9. Про державну службу: закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII, ред. від 29.05.2020 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
10. Про зайнятість населення: закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI, ред. від 29.05.2020 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.
11. Про Національну поліцію: закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII, ред. від 22.04.2020 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
12. Про нотаріат: закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII, ред. від 01.07.2020 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.

13. Про прокуратуру: закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII, ред. від 20.03.2020 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>).

14. Про службу безпеки України: закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII, ред. від 03.07.2020 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

15. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, ред. від 20.06.2020 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

16. Свящук А.Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності : навч. посіб. Харків : Вид-во, 2018. 324 с.

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

УДК 342.9

БОСІЙ В.П.

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО
АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО
ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ**

Актуальність статті полягає в тому, що дотримання та захист прав біженців є проблемою не тільки національної системи права, але й всієї мирової спільноти, що доводить факт існування численних конвенцій та інших міжнародних документів з цього питання. Однак, незважаючи на існування «загальних правил гри», тобто, певних світових стандартів забезпечення прав біженців та інших, схожих за своїм юридичним становищем суб'єктів, багато не менш цікавих та важливих для аналізу моментів роботи із цією проблемою закріплено у межах національних правових систем різних держав. Цей факт робить необхідним проведення аналізу зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також встановлення можливостей його використання в Україні. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, констатована необхідність та важливість дослідження зарубіжного досвіду правового та адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Проаналізовано зарубіжний досвід в даній сфері на прикладі Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Європейського Союзу та Республіки Білорусь. Наведено приклади зарубіжного досвіду можливі до перейняття та імплементації в українських реаліях. Зроблено висновок, що в сучасних геополітичних реаліях питання біженців та осіб, які потребують притулку та не можуть повернутись до країни свого громадянства набуває все більшої актуальності в зв'язку із чим відображується у правових системах багатьох країн. Аналіз зарубіжного досвіду правового та адміністративно-правового регулювання, забезпечення статусу біженця та осіб, які потребують додаткового, тимчасового захисту, осіб із аналогічним правовим статусом на прикладі Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Республіки Білорусь, Європейського Союзу показав велике коло підходів до побудови нормативно-правових та владно-адміністративних механізмів в цій сфері. В подібному розмаїтті підходів, досвід нашої країни не є «відсталим», адже в державі також існує окрема лінійка законодавчих актів, присвячених проблематиці біженців; спеціально уповноважений орган, який займається адміністративними питаннями щодо біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; проведено часткове визначення спеціальних прав та обов'язків таких суб'єктів тощо.

Ключові слова: зарубіжний досвід, забезпечення статусу біженців, адміністративно-правове забезпечення статусу біженців.

The relevance of the article is that the observance and protection of the rights of refugees is a problem not only of the national legal system, but also of the whole world community, which proves the existence of numerous conventions and other international

instruments on this issue. However, despite the existence of "common rules of the game", ie certain world standards for ensuring the rights of refugees and other similar legal entities, many equally interesting and important for analysis aspects of working with this problem are enshrined in national legal systems different states. This fact makes it necessary to analyze the foreign experience of administrative and legal regulation of the status of refugees and persons in need of additional or temporary protection, as well as to establish the possibilities of its use in Ukraine. The article, based on the analysis of scientific views of scientists, states the need and importance of studying foreign experience of the legal and administrative-legal status of refugees and persons in need of additional or temporary protection. Foreign experience in this field is analyzed on the example of the United States of America, Great Britain, the European Union and the Republic of Belarus. Examples of foreign experience possible for adoption and implementation in Ukrainian realities are given. It is concluded that in the current geopolitical realities, the issue of refugees and persons in need of asylum and unable to return to their country of citizenship is becoming increasingly important and is therefore reflected in the legal systems of many countries. Analysis of foreign experience in legal and administrative regulation, refugee status and persons in need of additional, temporary protection, persons with similar legal status on the example of the United States, Britain, Belarus, the European Union showed a wide range of approaches to building regulations and power-administrative mechanisms in this area. In such a variety of approaches, the experience of our country is not "backward", because the country also has a separate line of legislation on refugees; a specially authorized body dealing with administrative matters concerning refugees and persons in need of additional or temporary protection; partial definition of special rights and obligations of such entities, etc.

Key words: *foreign experience, ensuring refugee status, administrative and legal support of refugee status.*

Постановка проблеми. Дотримання та захист прав біженців є проблемою не тільки національної системи права, але й всієї мирової спільноти, що доводить факт існування численних конвенцій та інших міжнародних документів з цього питання. Однак, незважаючи на існування «загальних правил гри», тобто, певних світових стандартів забезпечення прав біженців та інших, схожих за своїм юридичним становищем суб'єктів, багато не менш цікавих та важливих для аналізу моментів роботи із цією проблемою закріплено у межах національних правових систем різних держав. Цей факт робить необхідним проведення аналізу зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також встановлення можливостей його використання в Україні.

Стан дослідження проблеми. Наукова стаття ґрунтується на вчених розробках, в рамках яких здійснювались дослідження процесу юридичного регулювання та забезпечення статусу біженців та прирівняних до них суб'єктів на території різних зарубіжних країн. Зокрема, взято до уваги досвід Б.І. Андрійчука, Т.С. Тимофєєва, Л.В. Віннікової, Л.Л. Грицаєнко, В.І. Сало, З. Макарухи, В.А. Свящюка, С.Ю. Кашкіна, М.М. Сіранта та інших.

Мета і завдання дослідження. Узагальнити зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту та опрацювати можливості його використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Важливим до аналізу та розгляду є досвід Сполучених Штатів Америки (далі – США), враховуючи особливу міграційну політику даної держави в цілому. Основу правового регулювання статусу біженців в США становить спеціальний закон про біженців, який було прийнято ще у 1980 році. Відповідно до цього закону будь-який іноземець, який бажає отримати притулок та статус біженця в США повинен довести, що його поверненню до країни походження заважають об'єктивні побоювання переслідування за ознаками раси, кольору шкіри, внаслідок політичних уподобань, приналежність до якоїсь соціальної групи тощо [1].

За адміністративну складову статусу біженців в США відповідає Служба громадянства та імміграції США, що входить до складу Міністерства національної безпеки США. Даний орган державної влади займається юридичним оформленням біженців, а також забезпеченням їх подальшого проживання на території США. Коли особу офіційно визнано біженцем або шукачем притулку, на неї покладається більшість прав громадян Сполучених Штатів, у тому числі свобо-

да слова, віросповідання, зібрань тощо. Натомість, на біженців також покладаються обов'язки, зокрема, щодо дотримання законів; необхідності знати і розуміти закони США, принципи державного управління та культури країни тощо [1]. До спеціальних обов'язків, які покладаються на біженців в США відноситься: необхідність подавати запит на видачу дозволу на повернення до Сполучених Штатів перед виїздом, в момент подання заявки на отримання проїзного документу біженця; дотримуватись усіх федеральних, місцевих законів та законів штату; сплачувати усі федеральні, місцеві податки та податки штату (за необхідності); зареєструватися для виконання військового обов'язку, якщо ви чоловік у віці від 18 до 26 років; повідомляти Службі громадянства та імміграції США свою нову адресу не пізніше, ніж через 10 днів після зміни місця проживання і таке інше [1; 2].

Однією з важливих функцій діяльності Служби громадянства та імміграції США та інших уповноважених в цій сфері органів влади є допомога біженцям в облаштуванні. Так, в Сполучених Штатах на кожному рівні влади забезпечується допомога в питаннях пошуку житла, охорони здоров'я, освіти, зокрема, вивчення мови, отримання соціальних послуг. Крім того, в США діє багато урядових програм допомоги біженцям та шукачам притулку [1; 2].

При розгляді досвіду окремих країн Єврозони варто звернути увагу на Велику Британію. Так, за законодавством цієї держави особа, яка потребує притулку, – це суб'єкт, який фізично повинен знаходитися на території Великобританії. Право особи на звернення щодо надання притулку реалізується в Міністерстві внутрішніх справ Великобританії. Розглядом і прийняттям рішення за запитом притулку займається імміграційний департамент під назвою «Home Office». Заява про надання права притулку може подаватися як безпосередньо при в'їзді в королівство, так і всередині країни незалежно від законності чи незаконності перебування особи на території Великобританії. У Великобританії біженець автоматично набуває статусу «шукача притулку», тобто людини, яка покинула свою країну походження та офіційно подала заяву про надання притулку в іншій країні, але заявка якої ще не була розглянута. Така особа вже з моменту подання заяви має певні пільги, зокрема, 5 фунтів в день для проживання, житлове забезпечення тощо. Також якщо протягом шести місяців з дня подання заяви не було прийнято рішення відповідними органами, то після закінчення цього терміну шукачу притулку може бути надано дозвіл на роботу. Після подачі заяви співробітники (з безкоштовним перекладачем) «Home Office» проводять з прохачем притулку попередню співбесіду, на якій повинні отримати максимум відомостей і документальних підтверджень. Однак складність і неоднозначність питання часто призводять до різного рішення. Саме тому особі надається право на апеляцію, яка подається на ім'я спеціального судді або до Управління імміграційних апеляцій [3; 4].

Своєрідним є досвід Європейського Союзу (далі – ЄС) в питаннях регулювання та забезпечення прав біженців та схожих до них за своїм правовим статусом осіб. Важливо зауважити, що за своєю природою ЄС – це наднаціональна організація влади. Через добровільне самообмеження суверенітету і колективну реалізацію на рівні ЄС делегованих йому суверенних прав створюються нові умови для більш ефективного функціонування держав. Як зауважує С.Ю. Кашкін: «Сучасний Європейський Союз – це державоподібне утворення, що поступово еволюціонує в сторону повноцінної федерації» [5, с. 325]. На сьогоднішній день для ЄС характерні наступні аспекти: єдина валюта; громадянство, введене Маастрихтським договором про Європейський Союз; єдиний внутрішній ринок, що дозволяє вільний рух товарів, послуг, осіб, капіталів; система інститутів, рішення яких є обов'язковими для фізичних, юридичних осіб, держав-учасниць та їх органів; узгоджена Спільна зовнішня політика та політика безпеки; скоординована правоохоронна система [6, с. 19–20; 7].

Однією з ключових особин Європейського Союзу також є спільна нормативно-правова система, яка саме і дозволяє будувати та проводити спільну політику у тій чи іншій сфері. Відповідно до викладеного, на території ЄС існує загальносоюзне та національне законодавства держав-членів організації, відповідно до чого будуються загальноєвропейські принципи регламенту суспільних відносин, додатком до яких є окремі підходи країн-членів ЄС. Зазначений момент не оминув питання забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують притулку. Політика Європейського Союзу за цим вектором спрямована на гармонізацію процедур надання притулку та статусу біженця особам, які його потребують. Спільні, уніфіковані процедури запобігають вторинному руху шукачів притулку, а також, усувають дискримінацію, спричинену різними умовами розгляду заяв та надання того чи іншого статусу захисту. Так, однією з важливих процедур притулку є визначення держави-члена, відповідальної за розгляд звернень про надання притулку. Оскільки громадяни третіх країн, з метою отримання притулку в ЄС, часто подавали звернення

одночасно в декілька держав-членів (розраховуючи на більшу ймовірність досягнення успіху), останні в 1990 року уклали Дублінську конвенцію (набрала чинності 1997 року). Положення Дублінської Конвенції внесені в систему вторинного права ЄС, а саме Регламент Ради № 343/2003 про встановлення критеріїв і механізмів для визначення держави-члена, відповідальної за розгляд поданих громадянами третіх держав звернень про надання притулку на території будь-якої з держав – членів ЄС. Цей Регламент наділяє компетенцією з розгляду звернень про надання притулку одну з держав-членів, а також визначає правові наслідки, які матиме відмова держави-члена в такому зверненні. Положення формують систему попередження так званого пошуку «зручної» держави-члена для отримання притулку, яка базується на принципі співробітництва держав – членів ЄС [8, с. 215–216].

Об'єктивність проведення зрівняльного дослідження можлива, на наш погляд, лише за рахунок аналізу зарубіжного досвіду не тільки країн далекого Заходу та Європейського Союзу, але й визначення основоположних моментів забезпечення статусу біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту, в державах, які нарівні з Україною входили до складу Радянського Союзу. Адже навіть досвід цих країн, може стати у нагоді в процесі удосконалення національних засад регламенту статусу вказаних суб'єктів.

Наведемо до прикладу Республіку Білорусь (далі – РБ) де у 2008 році було прийнято новий законодавчий акт «Про надання іноземним громадянам та особам без громадянства статусу біженця, додаткового захисту, притулку та тимчасового захисту в Республіці Білорусь». Ключовим органом в галузі забезпечення статусу біженців та інших подібних суб'єктів Законом визначено Міністерство внутрішніх справ на яке покладаються повноваження щодо:

- проведення єдиної державної політики в сфері міграції та надання притулку;
- підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавства Республіки Білорусь, а також про укладення міжнародних договорів з питань міграції та надання притулку;
- координація діяльності інших республіканських органів державного управління, взаємодія з іншими державними органами та організаціями з питань забезпечення статусу біженця та осіб, яким надано тимчасовий, додатковий захист або притулок;
- визначення порядку організації роботи з видачі, обліку, обміну, визнання недійсним, вилучення, зберігання, знищення посвідчення біженців;
- визначення форм бланків свідоцтва про додатковий захист, статусу біженця, а також свідоцтва про реєстрацію клопотання на отримання тимчасового захисту;
- встановлення порядку організації роботи по видачі вказаних свідоцтв, їх обліку, вилучення та зберігання тощо [9].

Говорячи безпосередньо про процедурні моменти надбання статусу біженця, то в Республіці Білорусь останній надається іноземцям, що знаходяться на території Республіки Білорусь в силу обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань в державі з якої вони безпосередньо походять, за ознаками раси, віросповідання, громадянства, національної приналежності, приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань, які не можуть або не бажають в силу таких побоювань користуватися захистом цієї держави. Статус біженця також надається особам без громадянства, що знаходяться на території Республіки Білорусь внаслідок вказаних побоювань, які не можуть або не бажають повернутися в державу колишнього звичайного місця проживання в силу таких побоювань. Іноземець, якому надано статус біженця, має право на: отримання інформації про свої права та обов'язки; отримання посвідчення біженця; отримання дозволу на тимчасове проживання в Республіці Білорусь; отримання дозволу на постійне проживання в Республіці Білорусь; отримання проїзного документа Республіки Білорусь; проживання в разі відсутності можливості самостійно оселитися на території Республіки Білорусь в місцях тимчасового поселення до оформлення дозволу на постійне проживання в Республіці Білорусь; медичне обслуговування нарівні з громадянами Республіки Білорусь тощо [9]. Схожі адміністративно-процедурні моменти забезпечення правового статусу та юридичні можливості мають особи, які отримують додатковий, тимчасовий захист або притулок.

Висновки. Отже в сучасних геополітичних реаліях питання біженців та осіб, які потребують притулку та не можуть повернутись до країни свого громадянства набуває все більшої актуальності в зв'язку із чим відображується у правових системах багатьох країн. Аналіз зарубіжного досвіду правового та адміністративно-правового регулювання, забезпечення статусу біженця та осіб, які потребують додаткового, тимчасового захисту, осіб із аналогічним правовим статусом на прикладі Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Республіки Білорусь, Європейського Союзу показав велике коло підходів до побудови нормативно-правових та

владно-адміністративних механізмів в цій сфері. В подібному розмаїтті підходів, досвід нашої країни не є «відсталим», адже в державі також існує окрема лінійка законодавчих актів, присвячених проблематиці біженців; спеціально уповноважений орган, який займається адміністративними питаннями щодо біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; проведено часткове визначення спеціальних прав та обов'язків таких суб'єктів тощо. Незважаючи на це, існують аспекти зарубіжного досвіду, які варто перейняти та імплементувати в національну правову систему, зокрема:

1) враховуючи євроінтеграційний розвиток нашої країни необхідним та важливим є поступове введення в юридичний простір України уніфікованого законодавства ЄС про біженців, яке дозволить змінити формат багатьох адміністративних процесів, пов'язаних із забезпечення статусу цих суб'єктів, лібералізувати процес отримання статусу біженця або статусу особи, яка потребує додаткового, тимчасового захисту;

2) хоча в національному законодавстві і прописана можливість оскарження рішень і дій уповноважених органів влади у разі відмови у визнанні особи біженцем або надання тимчасового, додаткового захисту, на прикладі окремих європейських та західноамериканських держав необхідно створити спеціальний судовий орган, на правах основної, незалежної та єдиної інстанції оскарження рішень уповноважених органів, пов'язаних із процедурою визнання особи біженцем або такої, що потребує додаткового або тимчасового захисту;

3) доречним є заміна багатьох правових статусів, що регламентовані законодавством нашої країни на два базові: біженець та правовий статус притулку. Це дозволить систематизувати нормативно-регламентуючий матеріал, а також удосконалити шляхом спрощення адміністративні процеси забезпечення статусу вказаних осіб.

Список використаних джерел:

1. USCIS вітає біженців та шукачів притулку: інформаційний бюлетень. *Офіційний веб-портал Служби громадянства та імміграції США*. URL: <https://www.uscis.gov/sites/default/files/document/brochures/M-1186-U.pdf>.
2. U.S. Citizenship and Immigration Service: інформаційна сторінка. *Офіційний веб-портал Служби громадянства та імміграції США*. URL: <https://www.uscis.gov/forms/forms>.
3. Андрійчук Б.І., Тимофєєва Т.С. Право притулку у Великобританії. *Наукове мислення* : П'ятнадцята Всеукраїнська практично-пізнавальна інтернет-конференція. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/45-p-yatnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/287-pravo-pritulku-u-velikobritaniji>.
4. Віннікова Л. В. Проблеми надання соціальної допомоги біженцям в Україні і Великій Британії. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 1. С. 51–53.
5. Кашкин С. Ю. Европейский Союз. Глобалистика : энциклопедия. М., 2003. С. 324–325.
6. Грицаєнко Л.Л. Інституційний механізм європейського союзу : дисертація. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2009. 244 с.
7. Сало В.І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі : автореферат. Харків : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2008. 20 с.
8. Макаруха З. Гармонізація процесуального права притулку в рамках ЄС. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1(60). С. 215–225.
9. О предоставлении иностранным гражданам и лицам без гражданства статуса беженца, дополнительной защиты, убежища и временной защиты в Республике Беларусь : закон от 23.06.2008 № 354-З. *Національний правовий Інтернет-портал Республіки Беларусь*. URL: https://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_predostavlenii_inostrannym_grazhdanam_i_litsam_bez_grazhdanstva_statusa_bezhentsa_dopolnitelnoj_i_vremennoj_zawity_v_respublike_belarus/download.htm.

МИКОЛАСЬ Д.А.

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

Актуальність статті полягає в тому, що аналіз поняття адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики надасть можливість більш глибоко розкрити його призначення та сутність. Наявність поняття усуватиме проблему із неоднозначним тлумаченням законодавства на науковому та побутовому рівні. Зі свого боку, з'ясування сутності адміністративно-правового регулювання направлене на ілюстрацію значення даного правового інституту для суспільства та держави, а також встановлення основних напрямів дії норм адміністративного законодавства у сфері електроенергетики. Аналіз ознак адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики визначатиме особливості його дії, найбільш доцільні до застосування методи та засоби регулювання, що обумовлюють його самостійність та специфіку. Статтю присвячено дослідженню понятійно-категоріальному апарату. А саме визначенню поняття адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики. Зокрема, наведено наукові позиції, на основі яких сформовано авторську інтерпретацію. Зроблено висновок, що адміністративно-правове регулювання відносин у сфері електроенергетики потребує реформування відповідно до європейських стандартів. Проблеми в його реалізації викликані, як не послідовним процесом удосконалення, так й недостатнім науковим опрацюванням. Водночас, дослідження сутності та особливостей адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики продемонстрували його важливість для підтримання державної безпеки та реалізації суспільних інтересів. Оскільки безперервність та постійність виготовлення та постачання електроенергії є умовою належного функціонування усіх комунальних та державних закладів, що надають соціальні послуги, здійснюють оборону та захист державних, суспільних та приватних інтересів. Тому, вкрай необхідно, щоб адміністративно-правове регулювання відносин у сфері електроенергетики орієнтувалося на соціально-економічні потреби та ситуацію в державі, забезпечувало розвиток альтернативних паливних ресурсів, однак без шкоди для інтересів споживачів.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, правовідносини, електроенергетика, електроенергія, адміністративне законодавство.

The relevance of the article is that the analysis of the concept of administrative and legal regulation of relations in the field of electricity will provide an opportunity to more deeply reveal its purpose and essence. The existence of the concept will eliminate the problem of ambiguous interpretation of legislation at the scientific and domestic level. For its part, clarifying the essence of administrative and legal regulation is aimed at illustrating the importance of this legal institution for society and the state, as well as establishing the main directions of administrative legislation in the field of electricity. The analysis of the features of administrative and legal regulation of relations in the field of electricity will determine the features of its operation, the most appropriate methods and means of regulation, which determine its independence and specificity. The article is devoted to the study of the conceptual and categorical apparatus. Namely, the definition of the concept of administrative and legal regulation of relations in the field of electricity. In particular, the scientific positions on the basis of which the author's interpretation is formed are given. It is concluded that the administrative and legal regulation of relations in the field of electricity needs to be reformed in accordance with European standards.

Problems in its implementation are caused not by a consistent process of improvement, but by insufficient scientific elaboration. At the same time, studies of the nature and features of administrative and legal regulation of relations in the field of electricity have demonstrated its importance for maintaining national security and the realization of public interests. Because the continuity and consistency of the production and supply of electricity is a condition for the proper functioning of all utilities and public institutions that provide social services, defend and protect public, public and private interests. Therefore, it is essential that the administrative and legal regulation of relations in the field of electricity focused on socio-economic needs and the situation in the country, ensure the development of alternative fuel resources, but without compromising the interests of consumers.

Key words: *administrative and legal regulation, legal relations, electric power industry, electric power, administrative legislation.*

Актуальність теми. Аналіз поняття адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики надасть можливість більш глибоко розкрити його призначення та сутність. Наявність поняття усуватиме проблему із неоднозначним тлумаченням законодавства на науковому та побутовому рівні. Зі свого боку, з'ясування сутності адміністративно-правового регулювання направлене на ілюстрацію значення даного правового інституту для суспільства та держави, а також встановлення основних напрямів дії норм адміністративного законодавства у сфері електроенергетики. Аналіз ознак адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики визначатиме особливості його дії, найбільш доцільні до застосування методи та засоби регулювання, що обумовлюють його самостійність та специфіку.

Стан дослідження. Варто зауважити, що питанню адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики останнім часом приділяється недостатньо уваги на науковому полі, що не відповідає сучасним тенденціям щодо з реформування даного напрямку та дії нової державної політики у сфері енергетики. Водночас, окремі аспекти такого питання були висвітлені в наукових роботах наступних учених: С. В. Бедін, Г. В. Берлач, І. В. Гайдаєнко, О. М. Джигун, В. А. Євдокімов, В. М. Левківський, В. С. Літовченко, Н. В. Майданевич, В. А. Малуська, В. В. Мушенко, Р. І. Раїмов, А. В. Рибчук, С. Є. Саух, Б. В. Слупський, В. О. Тімашов, О. Ю. Ткаченко, Н. В. Шинкарук.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення поняття адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики повинно відображати особливості державного управління та ринкового розвитку економічних відносин між державою, підприємствами та кінцевими споживачами електроенергії. Досліджуючи загальне поняття адміністративно-правового регулювання В. С. Літовченко трактує його, як цілеспрямований вплив адміністративно-правових норм на суспільні відносини задля забезпечення шляхом використання адміністративно-правових засобів свобод, публічних та законних інтересів держави та інших суб'єктів права, підтримання функціонування в державі громадянського суспільства. Також, автор до ознак адміністративно-правового регулювання відносить його цілеспрямованість, наявність предмету та сфери правового впливу, направленість на досягнення певної цілі адміністративно-правового регулювання й забезпечення за допомогою імперативного адміністративного методу [1, с. 56]. Таким чином, для адміністративно-правового регулювання завжди є властивим безальтернативне та чітке встановлення порядку реалізації прав та обов'язків. Для застосування адміністративно-правового регулювання необхідні спеціальні підстави, як то наявність державного інтересу разом із значною соціальною цінністю, необхідністю гарантувати досягнення певного результату, як це і відбувається із електроенергетикою. Тому, змінюватимуться й спеціальні ознаки адміністративно-правового регулювання. Так, адміністративно-правове регулювання направлене на сферу електроенергетики, як одну із галузей економіки, а отже й наявне поєднання господарських та адміністративних методів правового регулювання з метою забезпечення дотримання державних цілей й одночасного розвитку в умовах ринкової економіки та соціо-економічних змін.

Для вірного та ефективного адміністративно-правового регулювання необхідно враховувати особливості відносин у сфері електроенергетики. Відповідно до Закону України «Про ринок електричної енергії», такі відносини розкриваються через передачу, розподіл, купівлю-продаж, постачання електричної енергії задля гарантування надійності та безпечності постачання електричної енергії до споживачів з урахуванням їх інтересів, а також розвитку ринкових відносин

й зменшення витрат на таке постачання та зменшення впливу негативного характеру на довкілля [2]. Тобто, можна виділити декілька напрямів адміністративно-правового регулювання, що визначатимуть його цілі, методи забезпечення та суб'єктів. Найперше, це адміністративно-правове регулювання господарських відносин із постачання електроенергії до побутових та непобутових споживачів. Ще одним напрямом є контроль й нагляд за наданням таких послуг щодо дотримання законодавчих вимог та притягнення до юридичної відповідальності у випадку необхідності. Оскільки, виробництво та постачання електроенергії пов'язано із використанням природних ресурсів та може становити загрозу довкіллю, то регулювання спрямоване на встановлення вимог та стандартів та нормативів у даній сфері, в тому числі щодо праці. Останнім та найбільш об'ємним вектором адміністративно-правового регулювання варто вважати сферу державного управління, що пояснюється наявністю природної монополії у сфері електроенергетики, потребою пристосування до ринкових умов її виробництва, постачання та розподілу та водночас можливо-сті споживачів мати вільний доступ до її використання.

В даному контексті, О. Ю. Ткаченко зазначає, що адміністративно-правовий механізм реалізації державної політики у сфері паливної енергетики є системою з адміністративно-правових засобів за допомогою яких уповноважені суб'єкти державної політики здійснюють вплив цілеспрямованого характеру на відносини в сфері паливної енергетики з метою досягнення мети енергетичної стратегії України до 2015 року та в умовах євроінтеграції [3, с. 155]. Тобто, адміністративно-правове регулювання відносин у сфері електроенергетики повинно бути гнучким та змінюватися відповідно до стандартів ЄС та із урахуванням уже досягнутих результатів. По-годожуємося із твердженням щодо системності та цілеспрямованості адміністративно-правового регулювання, що забезпечує послідовний вплив норм адміністративного права на виготовлення, постачання та розподіл електроенергії та забезпечує реалізацію принципів правової визначеності та законності. Однак, уточнення потребує використання адміністративно-правових засобів для здійснення регулювання. З огляду на відсутність наукової єдності в питанні переліку даних засобів, до них можливо зарахувати, як правові гарантії й заборони, так й засоби примусу та притягнення до юридичної відповідальності.

На думку Н. В. Шинкарук, адміністративно-правове регулювання у сфері електроенергетики варто розуміти, як цілеспрямований вплив адміністративно-правових норм на суспільні відносини щодо виробництва (навіть комбінованого вироблення електричної та теплової енергії), передачі електроенергії, а також централізованого оперативно-технологічного (диспетчерського) управління електроенергетикою, її збутом й споживанням задля забезпечення через адміністративно-правові засоби прав, свобод та інтересів юридичної та фізичних осіб, суспільства та держави [4, с. 58]. Спірним є визначення мети адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики, адже її використання є лише інструментом для реалізації суб'єктами права власних прав та інтересів, наприклад, щодо комфортного проживання, охорони здоров'я чи навколишнього середовища. Крім того, під час адміністративно-правового регулювання повинно обов'язково бути враховано виробничі показники щодо реальної вартості виготовлення та передачі електроенергії та прогнозованих витрат. Щодо видів відносин, на які поширює свій вплив адміністративно-правове регулювання, то їх розподіл в межах тлумачення поняття є не зовсім доречним, оскільки суперечить ідеї єдності такого регулювання, взаємозалежності між усіма відносинами у сфері електроенергетики.

Зі свого боку В. В. Мушенко зауважує, що метою публічного адміністрування електроенергетики є забезпечення втілення заходів із задоволення потреб населення та промисловості в електроенергії [5, с. 53]. Відповідно, адміністративно-правове регулювання відносин у сфері електроенергетики спрямовано на встановлення та забезпечення дотримання порядку реалізації повноважень та обов'язків усіма залученими до процесу виробництва, передачі та розподілу електричної енергії. Складність реалізації такого завдання пояснюється відсутністю виключно ієрархічних відносин, а отже й неможливістю регулювати сферу електроенергії виключно виданням наказів, необхідно й застосовувати методи рекомендації та заохочення.

На основі проведеного аналізу наукових підходів, можливо дійти висновку, що адміністративно-правове регулювання відносин у сфері електроенергетики — це економічно та соціально обґрунтований процес систематичного впливу норм адміністративного права на діяльність з виробництва, транспортування, розподілу й споживання електричної енергії, а також функціонування вповноважених органів державної влади з моніторингу, нагляду та контролю за такою діяльністю з метою гарантування належного й безперервного виробництва електроенергії та забезпечення безперешкодного й правомірного її споживання.

Забезпечення порядку відбувається завдяки чіткому розподілу прав та обов'язків, способів їх реалізації, вірного розподілу завдань серед вповноважених у сфері енергетики органів. Разом з тим, такий порядок може не відповідати суспільним потребам, економічним умовам, а отже мета адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики не буде досягнута. Тобто, сутність такого адміністративно-правового регулювання полягає не просто у створенні певних законодавчих актів в сфері електроенергетики, але й гарантуванні їх реалізації, тобто передбаченні вповноважених органів, а також забезпеченні ефективності, що можливо лише через змінність та постійний аналіз ринку та цілей державної політики.

С. В. Бедін звертає увагу, що державне регулювання електроенергетичного комплексу передбачає, як прямий, так й не прямий контроль (нагляд та моніторинг) урядом цін, якості послуг, інвестиційних рішень. Він поширюється на всі сегменти електроенергетики та є особливо необхідним там, де не працюють конкурентні механізми, як передача та розподіл електричної енергії та диспетчерське управління [6, с. 52]. Відповідно, адміністративно-правове регулювання відносин у сфері електроенергетики виступає засобом впливу на поведінку суб'єктів господарювання щодо запобігання недобросовісній підприємницькій діяльності або ж запобігання порушенню правил охорони праці, стандартів та технологій виробництва. Запобігання можливе завдяки адміністративно-правовому встановленню комфортних умов розвитку бізнесу, передбачення ефективних методів контролю та суворої юридичної відповідальності. Водночас, діяльність щодо контролю, нагляду та моніторингу є складовою уже механізму адміністративно-правового забезпечення. Разом з тим, вірно відокремлено господарський аспект від диспетчерського, що більше стосується управління та організації відносин у сфері електроенергетики.

На думку Н. В. Шинкарук, завданням законодавства у сфері електроенергетики є встановлення правових, економічних та організаційних засад діяльності в такій сфері, регулювання відносин щодо виробництва, передачі, розподілу, постачання та використання електричної енергії, гарантування енергетичної безпеки держави, захисту прав споживачів й працівників, добросовісної конкуренції [7, с. 157]. Дійсно, підтримання та розвиток відносин у сфері електроенергетики стосується державної безпеки, адже визначає можливість нормального функціонування усіх органів державної влади, діяльності закладів охорони здоров'я та освіти. Перешкоджання роботі електромереж, виробництву електричної енергії може становити загрозу національним інтересам, адже перешкоджатиме комунікації, оперативності виконання роботи, особливо у військовій сфері.

Отже, на основі проведеного дослідження, можливо зрозуміти, що адміністративно-правове регулювання відносин у сфері електроенергетики потребує реформування відповідно до європейських стандартів. Проблеми в його реалізації викликані, як не послідовним процесом удосконалення, так й недостатнім науковим опрацюванням. Водночас, дослідження сутності та особливостей адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики продемонстрували його важливість для підтримання державної безпеки та реалізації суспільних інтересів.

Оскільки безперервність та постійність виготовлення та постачання електроенергії є умовою належного функціонування усіх комунальних та державних закладів, що надають соціальні послуги, здійснюють оборону та захист державних, суспільних та приватних інтересів. Тому, вкрай необхідно, щоб адміністративно-правове регулювання відносин у сфері електроенергетики орієнтувалося на соціально-економічні потреби та ситуацію в державі, забезпечувало розвиток альтернативних паливних ресурсів, однак без шкоди для інтересів споживачів.

Список використаних джерел:

1. Літовченко В. С. Поняття та зміст адміністративно-правового регулювання діяльності підприємств агропромислового комплексу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2016. С. 2. С. 54-57.
2. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 27-28. С. 9.
3. Ткаченко О. Ю. Адміністративно-правовий механізм реалізації державної політики у паливно-енергетичній сфері України: правова складова. *Наукові записки. Серія: Право.*, 2017. № 2. С. 153-158.
4. Шинкарук Н. В. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері електроенергетики. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 51-60.

5. Мушенко В. В., Тімашов В. О. теоретико-правове дослідження змісту цільового блоку адміністративно-правового статусу органів публічного адміністрування ринку електричної енергії України. *Правова позиція*. 2020. № 3 (28). С. 50-54.

6. Бедін С. В. Основні теоретичні положення державного регулювання в електроенергетиці. *Держава та регіони. Сер. : Державне управління*. 2013. № 1. С. 49-53.

7. Шинкарук Н. В. Поняття адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері електроенергетики. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 156-158.

УДК 340.5.153

НЕКРАСОВА Н.І.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ОБІГУ МЕДТЕХНІКИ ТА ТОВАРІВ МЕДИЧНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Актуальність статті полягає в тому, що належне нормативно-правове забезпечення публічного адміністрування обігу медтехніки та товарів медичного призначення в Україні є запорукою якісного забезпечення права на життя та лікування нації. В умовах постійної реформації законодавства в Україні залишається актуальним питання приведення до ладу нормативно-правового забезпечення публічного адміністрування у сфері обігу медтехніки та товарів медичного призначення. Слід приділити увагу як практичним, так і теоретичним проблемам у цій сфері, оскільки правове регулювання цієї сфери в нашій державі перебуває на досить низькому рівні. Часті зміни в системі законодавства органів виконавчої влади так чи інакше мають безпосередній вплив на публічне адміністрування обігу медтехніки та товарів медичного призначення в Україні. Державні та приватні клініки потребують сертифікації медтехніки та товарів медичного призначення відповідно до міжнародних стандартів, затверджених Міністерством охорони здоров'я, що дає можливість надавати якісні медичні послуги в нашій державі. Мета статті полягає в тому, щоб на основі праць вчених-юристів дослідити тему нормативно-правового забезпечення публічного адміністрування обігу медтехніки та товарів медичного призначення в Україні – це належні правила поведінки, установлені та санкціоновані державою, згідно з якими постачальники медтехніки та товарів медичного призначення мають дотримуватися зазначених правил і за допомогою яких громадяни в кінцевому результаті мають право на забезпечення здорового життя, лікування й підтримання життєдіяльності. Зроблено висновок, що нормативно-правове забезпечення публічного адміністрування обігу медтехніки та товарів медичного призначення в Україні – це належні правила поведінки, встановлені та санкціоновані державою, згідно з якими постачальники медтехніки та товарів медичного призначення мають дотримуватися зазначених правил і за допомогою яких громадяни в кінцевому результаті мають право на забезпечення здорового життя, лікування та підтримання життєдіяльності.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, лікування, медичне призначення, медтехніка, обіг, нормативно-правовий акт, публічне адміністрування, правила поведінки товари медичного призначення.

The relevance of the article is that the proper regulatory and legal support of public administration of medical equipment and medical supplies in Ukraine is the key to quality assurance of the right to life and health of the nation. In the conditions of con-

stant reform of the legislation in Ukraine the question of adjustment of normative-legal maintenance of public administration in the field of circulation of medical equipment and goods of medical appointment remains actual. Attention should be paid to both practical and theoretical problems in this area, as the legal regulation of this area in our country is quite low. Frequent changes in the system of legislation of executive bodies in one way or another have a direct impact on the public administration of medical equipment and medical supplies in Ukraine. Public and private clinics need certification of medical equipment and medical supplies in accordance with international standards approved by the Ministry of Health, which allows us to provide quality medical services in our country. The purpose of the article is to investigate the topic of legal support of public administration of circulation of medical equipment and medical supplies in Ukraine on the basis of the works of legal scholars. The article stipulates that the legal support of public administration of medical equipment and medical supplies in Ukraine is the appropriate rules of conduct established and sanctioned by the state, according to which suppliers of medical equipment and medical supplies must comply with these rules and through which citizens ultimately have the right to a healthy life, treatment and maintenance of life. It is concluded that the legal support of public administration of medical equipment and medical supplies in Ukraine is the appropriate rules of conduct established and sanctioned by the state, according to which suppliers of medical equipment and medical supplies must comply with these rules and through which citizens ultimately have the right to a healthy life, treatment and maintenance of life.

Key words: *administrative and legal regulation, treatment, medical purpose, medical equipment, circulation, normative-legal act, public administration, rules of conduct medical goods.*

Вступ. Належне нормативно-правове забезпечення публічного адміністрування обігу медтехніки та товарів медичного призначення в Україні є запорукою якісного забезпечення права на життя та лікування нації.

Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Тому згідно з вищим законом нашої держави всі громадяни нашої держави мають право на якісне медичне обслуговування та якісні медичні засоби.

В умовах постійної реформації законодавства в Україні залишається актуальним питання приведення до ладу нормативно-правового забезпечення публічного адміністрування у сфері обігу медтехніки та товарів медичного призначення. Слід приділити увагу як практичним, так і теоретичним проблемам у цій сфері, оскільки правове регулювання цієї сфери в нашій державі перебуває на досить низькому рівні.

Часті зміни в системі законодавства органів виконавчої влади так чи інакше мають безпосередній вплив на публічне адміністрування обігу медтехніки та товарів медичного призначення в Україні. Державні та приватні клініки потребують сертифікації медтехніки та товарів медичного призначення відповідно до міжнародних стандартів, затверджених Міністерством охорони здоров'я, що дає можливість надавати якісні медичні послуги в нашій державі.

Таким чином, тема «Нормативно-правове забезпечення публічного адміністрування обігу медтехніки та товарів медичного призначення в Україні» викликає по-справжньому особливий науковий інтерес для подальшого визначення та вдосконалення нормативно-правового регулювання цієї сфери в Україні.

На проблематику нормативно-правового забезпечення публічного адміністрування обігу медтехніки та товарів медичного призначення в Україні звертали свою увагу такі вчені-юристи: О. Андреев, В. Андрущенко, О. Баєва, В. Бакуменко, П. Бобок, Н. Болотіна, Д. Брунтіла, А. Вебера, А. Віленський, Т. Вознюк, В. Галунько, В. Герасемчук, В. Гіріна, З. Гладун, Л. Голік, С. Гуткевич, М. Дейкун, В. Дорофійенко, В. Євсєєва, В. Журавель, Д. Кемберленда, Б. Кліяненко, С. Кондратюк, Ф. Котлер, Б. Криштопа, В. Купенко, В. Лехан, М. Мескон, А. Нагорна, Ю. Одума, Л. Пиріг, С. Поважний, Я. Радиш, А. Розумний, В. Рудий, І. Солоненко, Дж. Стиглер, П. Хаггет, Е. Хата, М. Хижняк, С. Шевчук, С. Шортела та інші. Проте до аналізованих нами питань вони зверталися лише побічно, досліджуючи інші більш загальні, спеціальні чи суміжні виклики.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб на основі праць вчених-юристів дослідити тему нормативно-правового забезпечення публічного адміністрування обігу медтехніки та товарів медичного призначення в Україні.

Результати дослідження. У тлумачному словнику української мови зазначено, що норма – це звичайний, узаконений, загальноприйнятий, обов'язковий порядок, стан і т. ін.; зразок, правило поведінки людей у суспільстві. Норма права – це загальнообов'язкове правило поведінки людей, установлене, санкціоноване й забезпечуване державою [2].

Нормативно-правовий акт – офіційний письмовий документ, ухвалений уповноваженими на це суб'єктами нормотворчості у визначеній формі та за встановленою процедурою, спрямований на встановлення, зміну або скасування норми права. Іншими словами, нормативно-правовий акт – це документ, ухвалений у визначеному порядку компетентним органом публічної влади, у якому містяться норми права. У правовій системі України нормативно-правовий акт є основним джерелом права. В Україні є Закон про нормативно-правові акти, а питання щодо єдиного законодавчого і нормотворчого процесу розпорошені по різних законодавчих і підзаконних актах міністерств і відомств [3; 4].

Якісне оновлення суспільства є неможливим без змістовного та системного нормативно-правового регулювання, що забезпечує правову інформованість усіх структур суспільства й кожного громадянина окремо. На жаль, через цю специфіку нормативно-правова інформація не має достатньо добре налагоджених каналів публікації й поширення. Слід зазначити, що чинне законодавство щодо обігу лікарських засобів має багато суперечностей та прогалин, пов'язаних із соціально-політичними та економічними трансформаціями, які відбуваються в країні, а своєчасні зміни та доповнення здійснюються неналежним чином. Практика показує, що відсутність численних нормативно-правових документів на місцях істотно знижує керованість соціальної сфери обігу лікарських засобів. Чинна нормативно-правова система щодо обігу лікарських засобів формувалася десятиліттями, унаслідок чого для неї характерним є нашарування кількох історичних пластів, що відображають різні етапи розвитку й реформування сфери охорони здоров'я та сфери обігу медтехніки та товарів медичного призначення на різних її етапах розвитку [5 с.14].

Можемо зробити висновок, що вищезгадана діяльність у нашій державі щодо обігу медтехніки та товарів медичного призначення реалізується за допомогою нормативно-правових актів, які встановлюють належні правила поведінки на законодавчому рівні у цій сфері.

Таким чином, система обігу медтехніки та товарів медичного призначення в Україні регулюється за допомогою системи юридичних норм, установлених та санкціонованих державою з метою забезпечення здорового життя та лікування нації.

Дослідження нормативно-правової бази, яка регулює сферу обігу лікарських засобів, виявило необхідність систематизації та упорядкування цієї бази з метою конкретизувати всю фармацевтичну індустрію, професійну діяльність фармацевтичних працівників, що буде гарантією якісного надання послуг сфері обігу лікарських засобів шляхом створення Кодексу України про обіг лікарських засобів. У цьому нормативному акті, на нашу думку, необхідно регламентувати основні поняття, певну державну політику у сфері обігу лікарських засобів, завдання обігу лікарських засобів, порядок і процедуру обігу лікарських засобів, особливості проведення до клінічних та клінічних досліджень, суб'єктів публічного адміністрування щодо створення лікарських засобів, особливості проведення стандартизації, сертифікації та ліцензування, основні вимоги щодо стабілізації цін на лікарські засоби і медичні вироби, проведення належної експертизи у разі виникнення конфліктних ситуацій з пацієнтами щодо якості фармацевтичної допомоги, порядку компенсації заподіяного збитку унаслідок надання неякісних лікарських засобів, що призвели або не привели до ушкодження, втрати здоров'я (позасудовий розгляд конфлікту), тарифи такої компенсації, особливості відповідальності за порушення сфері обігу лікарських засобів, які слід згрупувати у сфері стандартизації, сертифікації, у сфері ліцензування та у сфері державного контролю як за санітарно-протиепідемічним режимом, так і за обігом лікарських засобів тощо [6 с. 163].

Публічне адміністрування у сфері охорони здоров'я здійснюється через ухвалення нормативно-правових актів, які регламентують медичну та фармацевтичну діяльність; забезпечення загальнодоступності медичних послуг (медичної допомоги); забезпечення якості та безпеки медичних і фармацевтичних послуг; визначення та забезпечення гарантованого державою обсягу медичних послуг і ліків, які сплачуються з державного бюджету; державний контроль і нагляд в галузі охорони здоров'я. Нормативно-правове регулювання охорони здоров'я на сьогодні здійснюється за допомогою положень таких нормативних актів: Конституція України від 28 червня 1996 р. (ст. 3 проголошує життя і здоров'я людини серед найвищих соціальних цінностей; ст. 28

установлює, що жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям; ст. 49 закріплює право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування та визначає основні положення державної політики у сфері охорони здоров'я; ст. 50 установлює право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди); Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р., які визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини в цій сфері; Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017 р., який закріплює державні фінансові гарантії надання необхідних пацієнтам послуг з медичного обслуговування (медичних послуг) і лікарських засобів належної якості за рахунок коштів Державного бюджету України за програмою медичних гарантій; Закон України «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості» від 14.11.2017 р., який визначає правові, економічні та організаційні засади і напрямки регулювання розвитку охорони здоров'я в сільській місцевості для забезпечення гарантій рівного доступу громадян до якісного та ефективного медичного обслуговування; низка спеціальних законів, які присвячені правовому регулюванню окремих напрямків охорони здоров'я, зокрема «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12.12.1991 р., «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994 р., «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15.02.1995 р. тощо; Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення госпітальних округів» від 30.11.2016 р., «Про затвердження Методики розрахунку вартості послуги з медичного обслуговування» від 27.12.2017 р., «Про утворення Національної служби здоров'я України» від 27.12.2017 р. тощо; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я» від 30.11.2016 р., «Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року» від 27 грудня 2017 р. тощо; Накази МОЗ України «Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу» від 19.03.2018 р., «Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги» від 19.3.2018 р. тощо [7].

Відповідно до вищезазначених установлених і санкціонованих державою правил поведінки регулюються правові відносини між постачальниками медтехніки та товарів медичного призначення, клініками, лікарнями й іншими державними та приватними установами, що лікують та підтримують життєдіяльність фізичних осіб, які проживають на території України.

Висновки. Отже, нормативно-правове забезпечення публічного адміністрування обігу медтехніки та товарів медичного призначення в Україні – це належні правила поведінки, встановлені та санкціоновані державою, згідно з якими постачальники медтехніки та товарів медичного призначення мають дотримуватися зазначених правил і за допомогою яких громадяни в кінцевому результаті мають право на забезпечення здорового життя, лікування та підтримання життєдіяльності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Білодід І. Словник української мови: в 11 томах. Том 1, 4, 7. 1973. Стор. 42. URL: <http://sum.in.ua/s/informacija>.
3. У Комітеті з питань правової політики та правосуддя відбувся «круглий стіл» на тему: «Правовий статус нормативно-правових актів та перспективи вдосконалення його законодавчого врегулювання». *Офіційний портал Верховної Ради України*. 24 травня 2016;
4. Нормативно-правовий акт. *Вільна енциклопедія Вікіпедія*. 2019. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE>.
5. Мордань О. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту позиротілих дітей: проблеми та напрямки вдосконалення. *Державне управління: теорія та практика*. 2012. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12MOOPNV.pdf>
6. Стрельченко О. Публічне адміністрування у сфері обігу лікарських засобів: дис. ... док. юр. наук. Київ. 2019. 442 с.
7. Маркіна А. Адміністративно-правове регулювання надання медичних послуг в Україні: дисертація кандидата юридичних наук: 12.00.07. Київ, 2018. 219 с.

НІКІТІН В.В.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УСУНЕННЯ ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, узагальнено зарубіжний досвід усунення подвійного оподаткування. Наголошено, що наразі існує необхідність у вдосконаленні існуючих засобів контролю з боку податкових органів за належним використанням норм податкового законодавства платниками податків, що є загальною тенденцією в державах – членах ОЕСР, але здійснення такого кроку є неможливим без проведення чіткого розмежування понять, які застосовуються в податковому праві, з метою обмеження кількості випадків агресивного податкового планування. Зроблено висновок, що за сучасних умов поглиблення глобалізаційних процесів в економіці й ускладнення форм провадження господарської діяльності податкові органи повинні володіти дієвим арсеналом засобів у частині забезпечення контролю за сплатою податків і зборів. Лише за таких умов стає можливим належне фінансування виконання державою власних функцій. Водночас порядок застосування таких засобів повинен бути чітко визначений з метою забезпечення дотримання балансу інтересів держави і платників податків. Особлива роль при цьому відводиться нормам, спрямованим на запобігання таким моделям поведінки платників податків, у яких вимоги податкового законодавства формально дотримуються, однак їх цілі виходять за межі тих, що передбачалися законодавцем під час прийняття відповідної норми. Про загрозливі масштаби подібної практики в українських реаліях свідчить той факт, що за підрахунками експертів щорічні втрати Державного бюджету від використання з метою виведення капіталу норм лише за договором про уникнення подвійного оподаткування між Україною й Кіпром можуть становити до 3 млрд доларів США. Звідси постає очевидною потреба у вдосконаленні існуючих засобів контролю з боку податкових органів за належним використанням норм податкового законодавства платниками податків, що є загальною тенденцією в державах – членах ОЕСР. Але здійснення такого кроку є неможливим без проведення чіткого розмежування понять, які застосовуються в податковому праві, з метою обмеження кількості випадків агресивного податкового планування.

Ключові слова: усунення, оподаткування, подвійне оподаткування, законодавство.

The article, based on the analysis of scientific views of scientists, summarizes the foreign experience of eliminating double taxation. It is emphasized that there is a need to improve the existing means of control by the tax authorities over the proper use of tax legislation by taxpayers, which is a general trend in OECD member countries, but such a step is impossible without a clear delineation of concepts used in taxation. right, in order to limit the number of cases of aggressive tax planning. It is concluded that in the current conditions of deepening globalization processes in the economy and complicating the forms of economic activity, tax authorities should have an effective arsenal of funds in terms of ensuring control over the payment of taxes and fees. Only under such conditions does it become possible for the state to properly finance the performance of its own functions. At the same time, the procedure for using such means must be clearly defined in order to ensure compliance with the balance of interests of the state and taxpayers. A special role is given to the norms aimed at preventing such models of behavior of taxpayers, in which the requirements of tax legislation are formally complied with, but

their goals go beyond those envisaged by the legislator when adopting the relevant norm. The threatening scale of this practice in the Ukrainian reality is evidenced by the fact that experts estimate that the annual losses of the State Budget from the use of norms to withdraw capital from the double taxation agreement between Ukraine and Cyprus alone can reach \$ 3 billion. Hence the obvious need to improve the existing means of control by the tax authorities over the proper use of tax legislation by taxpayers, which is a general trend in OECD member states. But such a step is impossible without a clear delineation of the concepts used in tax law, in order to limit the number of cases of aggressive tax planning.

Key words: *elimination, taxation, double taxation, legislation.*

Постановка проблеми. Ухилення від сплати податків – це негативне явище, що виявляється як на національному, так і на міждержавному рівнях. Як уже зазначалося, прагнення держави забезпечити публічні інтереси з наповнення державного бюджету викликають конфлікт з приватними інтересами платників податків розпоряджатися всією сумою отриманого доходу. Як підкреслює С. С. Биков, природний конфлікт інтересів 2-х суб'єктів податкових правовідносин – держави і платника податків, індукційований опортунізмом останнього, є найбільш характерною рисою податкових правовідносин, конфліктність яких позначається на змісті норм права, що впорядковують такі правовідносини, основними функціями яких стає примушування платників податків до виконання покладених на них обов'язків, створення несприятливих умов для тих, які прагнуть ухилитися від обов'язку зі сплати податків. Антагонізм приватних і публічних інтересів між платниками податків і державою неминує призводити до прагнення платників податків ухилитися від зазначеного прямого обов'язку [1, с. 91].

Стан дослідження. Проблематика ухилення від подвійного оподаткування неодноразово потрапляло у поле зору різних науковців. Зокрема цьому питанню приділялась увага у працях: Ю.Г. Дем'янчука, С.А. Баєва, В.В. Карпова, Л.Л. Лазебник, І.А. Ларютіної, І.Ю. Петраша, С.В. Петкова, Є. Я. Сорокіної, С. Ф. Сутиріна, В. К. Шкарупи та ін. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, в юридичній літературі малодослідженим є зарубіжний досвід усунення подвійного оподаткування.

Саме тому метою статті є: узагальнити зарубіжний досвід усунення подвійного оподаткування.

Виклад основного матеріалу. На початку дослідження варто відзначити, що розмежування діяльності фізичних і юридичних осіб за ухилення від сплати податків, а також розмежування термінів «ухилення» й «уникнення» варіюється від того, як визначаються поняття «офшори» й «податкова гавань». У більшості випадків офшор («ті, що діють поза територією країни») – це невеликі материкові країни, як-от: Гібралтар, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Андорра або острівні держави (Бермудські острови, Республіка Сейшельські острови, Співдружність Багамських островів). Вони протиставляються загальному режиму оподаткування й передбачають наявність найбільш пільгових умов для останнього. Крім вищевикладеного, подібні юрисдикції встановлюють різного роду заборони й обмеження стосовно розкриття й надання інформації про фінансові операції учасників компанії. Схожі умови є привабливими і для інших іноземних компаній.

Однак необхідно відзначити, що не тільки окремі держави використовують пільгові моделі оподаткування. Пільгова модель має місце на території тих держав, які використовують традиційні системи оподаткування. Це такі адміністративні одиниці, як Макао й Гонконг (Китайська Народна Республіка), острів Мадейра (Португалія), Вайомінг, Делавер (США), Гебридські, Шетландські, Оркнейські острови, острови Уайт, Англії, Сілли (Сполучене Королівство Великобританії і Північної Ірландії), Женева, Нешеталь, Цуг (Швейцарія). Проте на даний час ці адміністративні одиниці заперечують можливість обміну інформацією в податкових цілях.

На сьогоднішній день немає точного визначення поняття «податкова гавань». Наприклад, ОЕСР наголошує, що «податковими гаванями» є країни, що мають низькі податкові ставки на деякі види податків і яким притаманні певні характеристики, а саме: а) брак транспарентності; б) захищеність на законодавчому рівні банківської таємниці; в) брак правових підстав для здійснення обміну податковою інформацією; г) заборона на ведення комерційної діяльності на відповідній території, й на використання місцевих ресурсів; д) низькі вимоги, що пред'являються до юридичній особі одержання нею правового статусу [2].

Прийнято виділяти декілька різних зон, що встановлюють пільгове оподаткування залежно від таких ознак:

- доходи, в принципі, не оподатковуються або не оподатковуються тв., що отримують резиденти за межами даної держави;
- надаються пільги або повністю звільняються від оподаткування деякі види діяльності компаній;
- податкові пільги надаються лише компаніям певної організаційно-правової форми або тільки компаніям-нерезидентам [3, с. 52].

Неоднозначно сприймається світовою спільнотою створення податкових систем, в основі яких лежить пільгове оподаткування. Зазвичай подібні дії розцінюються як недобросовісна податкова конкуренція у зв'язку з тим, що потенційні платники податків ідуть в офшорні юрисдикції.

У 2000 р. ОЕСР представила початковий список країн, яким, на її переконання притаманні ознаки «податкових гаваней». Важливо розрізняти список «податкових гаваней» ОЕСР (*OECD Tax Haven List*) і «чорний список» ОЕСР (*OECD black list*). Ця організація постійно приділяє величезну увагу обміну податковою інформацією і виключає готові до співпраці країни із цього списку. Чимало країн, спочатку включених у «чорний список» ОЕСР, протестували щодо цього у зв'язку з появою стосовно них негативної репутації, висловлювали свою готовність до співробітництва і прагнули укладати угоди про обмін інформацією (ТІЕА) і про уникнення подвійного оподаткування.

Нині такі юрисдикції, як Бермудські, Сейшельські, Антильські й Кайманові острови, Кіпр, острів Мен, Мальта, Маврикій, Нідерланди вже надали ОЕСР офіційні зобов'язання про поступове скасування режимів пільгового оподаткування на своїх територіях, а також зобов'язання за податковим співпраці, зокрема, щодо обміну інформацією в податкових цілях.

Провідні зарубіжні економісти, характеризуючи поняття «податкова гавань», описують його наступним чином: це будь-яка низькоподаткова країна, яка має за мету залучення капіталу, а також країна з низькими податковими ставками або з неіснуючими податками (*non-existent taxes*) [2].

При уникненні податків має місце використання платником податків норм права, що дають можливість одержання податкових пільг на законних підставах. Поняття «уникнення» корелює з поняттям «податкове планування», в той час як ухилення від податків полягає в порушенні податкового законодавства.

Ухилення від сплати податків можна охарактеризувати заходами, задіяними для скорочення збитку, що завдається в результаті подібної діяльності. У більшості випадків втрати прибуткового податку, що стягується з фізичних осіб, пов'язують, як уже зазначалося, з ухиленням і вузьким розумінням поняття «податкова гавань», в той час як втрати податку на прибуток корпорацій виникають як при законному уникненні оподаткування, так і при незаконному ухиленні від оподаткування.

Ухилення від оподаткування часто є проблемою, що має місце через брак інформації, а тому дієвим засобом боротьби із цим явищем можуть стати санкції, спрямовані на поліпшення якості й обсягів інформації, обмін якою здійснюється податковими адміністраціями в рамках угод про уникнення подвійного оподаткування [4, с. 24]. У свою чергу, боротьба з уникненням оподаткування може бути заснована на змінах, внесених у внутрішнє податкове законодавство держав. За приклад можна навести пропозицію колишнього президента США Б. Обами, яка полягає у проведенні міжнародних перевірок інтернаціональних корпорацій. Частково відповідні положення раніше вже були закріплені в законопроекті, представленому на 110-му засіданні Конгресу США. Постійний підкомітет Сенату США із розслідувань був залучений у міжнародні податкові розслідування з 2001 р.

Діяльність щодо ухилення від сплати податків набуває настільки величезних масштабів, що може бути порівняна з тіньовою економікою, яка діє в більшості сфер, включаючи галузі добувної промисловості, сфери банків і фінансів, авіації, морського транспорту, засобів комунікації, фармацевтики, телебачення, торгівлі товарами, а також військової промисловості. Через, так би мовити, замкнуту природу цього явища неможливо з точністю окреслити масштаби цієї проблеми, проте нижченаведені факти допомагають скласти уявлення про її обсяги:

- принаймні, половина всієї світової торгівлі проходить через податкові гавані;
- урядом Великобританії встановлено, що 60 % міжнародної торгівлі проходить через внутрішньофірмові угоди [5; 224]. А це означає, що компанії, здійснюючи операції із самими

собою, провадять ці угоди через податкові гавані, що дозволяє знизити або навіть установити нульові податкові ставки з податку на прибуток. Подібні операції найчастіше мають місце тільки на папері;

- обсяг активів, що містяться в офшорах, безподаткових або низькоподаткових юрисдикціях, було оцінено в 11 трлн доларів США, що становить більше ніж однієї третини світового внутрішнього валового продукту [6];

- усередині 70-х років XX ст. налічувалося близько 25 податкових гаваней. У 2003 р. Міжнародний валютний фонд назвав уже понад 60 податкових гаваней і офшорних фінансових центрів;

- стрімке зростання чисельності осіб, які мають крупний приватний капітал, а також збільшення кількості компаній, що здійснюють комерційну діяльність на міжнародній арені. За даними, наданими ЮНКДАТ (Орган Генеральної Асамблеї ООН), у 90-ті роки налічувалося близько 37 000 міжнародних компаній і 175 000 зарубіжних філій. До 2003 р. їх число збільшилося до 64 000 і 870 000 (відповідно);

- обсяг коштів, щорічно проходять через податкові гавані, становить приблизно 7 трлн. доларів США, що еквівалентно світовому обсягу проданих товарів і послуг, що надаються [7, с. 3];

- кількість офшорних компаній обчислюється мільйонами, і це, причому, без урахування незліченних трастів і фондів.

Незрівнянно важко оцінити втрати бюджетів унаслідок ухилення від сплати податків, проте деякі держави, які провадять дослідження цієї проблеми, надають свої зведені дані. Наприклад, США оцінює збиток, що наноситься офшорами, приблизно в 100 трлн доларів на рік [8, с. 1].

Податкові гавані були описані колишнім директором з фінансових питань Міжнародного валютного фонду як *«fiscal termites – фінансові терміти»*, а їх роль була позначена як наріжний камінь процесу глобалізації, що дозволяє міжнародним компаніям виключити себе частково або повністю із системи встановлених податків. Практика ухилення від оподаткування завдає значної шкоди інтересам розвинених країн, однак для економіки країн, що розвиваються ця згубна податкова практика є набагато більшою проблемою. Важливим аспектом в усуненні подвійного оподаткування й у боротьбі з міжнародним ухиленням від сплати податків є розуміння витоків, а також фундаментальних засад цих явищ, що полягають у їх правовому регламентуванні, що, у свою чергу, знаходить відбиття в податковому праві [9, с. 23–30].

Правове регулювання уникнення подвійного оподаткування передбачає прийняття відповідних правових норм, що не допускають можливість цього виду оподаткування. Правова регламентація уникнення останнього здійснюється за допомогою укладення міжнародних договорів, що стосується цього явища або шляхом прийняття внутрішньодержавних нормативно-правових актів, які передбачають запобігання подвійному оподаткуванню.

Конструкція «усунення подвійного оподаткування» має 2 значення – вузьке й широке. У вузькому сенсі вона означає застосування спеціальних методів, що дозволяють урахувати раніше сплачений податок з однієї і тієї ж податкової бази за один і той же податковий період при повторному оподаткуванні. Правове регламентування усунення подвійного оподаткування вимагає прийняття певних правових норм, на підставі яких можливість подвійного оподаткування доходів усувається шляхом застосування методів, які дозволяють урахувати раніше сплачений податок при повторному оподаткуванні. Правове регулювання усунення подвійного оподаткування здійснюється як в рамках національного, так і міжнародного права. У широкому розумінні це поняття включає в себе як заходи з усунення подвійного оподаткування, яке вже виникло (з метою його усунення), так і заходи щодо запобігання цьому виду оподаткування (з метою його уникнення).

З метою не допустити можливість міжнародного подвійного оподаткування держави укладають двосторонні або багатосторонні міжнародні договори, що передбачають або усунення подвійного оподаткування, або способи його уникнення. Можливе також його усунення на рівні міжнародних організацій, міжнародних союзів (приміром, у рамках Європейського Союзу) та інших об'єднань держав [10, с. 24–25].

Висновок. Таким чином, за сучасних умов поглиблення глобалізаційних процесів в економіці й ускладнення форм провадження господарської діяльності податкові органи повинні володіти дієвим арсеналом засобів у частині забезпечення контролю за сплатою податків і зборів. Лише за таких умов стає можливим належне фінансування виконання державою власних функцій. Водночас порядок застосування таких засобів повинен бути чітко визначений з метою

забезпечення дотримання балансу інтересів держави і платників податків. Особлива роль при цьому відводиться нормам, спрямованим на запобігання таким моделям поведінки платників податків, у яких вимоги податкового законодавства формально дотримуються, однак їх цілі виходять за межі тих, що передбачалися законодавцем під час прийняття відповідної норми. Про загрозливі масштаби подібної практики в українських реаліях свідчить той факт, що за підрахунками експертів щорічні втрати Державного бюджету від використання з метою виведення капіталу норм лише за договором про уникнення подвійного оподаткування між Україною й Кіпром можуть становити до 3 млрд доларів США. Звідси постає очевидною потреба у вдосконаленні існуючих засобів контролю з боку податкових органів за належним використанням норм податкового законодавства платниками податків, що є загальною тенденцією в державах – членах ОЕСР. Але здійснення такого кроку є неможливим без проведення чіткого розмежування понять, які застосовуються в податковому праві, з метою обмеження кількості випадків агресивного податкового планування.

Список використаних джерел:

1. Быков С. С. К дискуссии о понятии противодействия уклонению от уплаты налогов и его значении в признании налогового права самостоятельной отраслью. *Известия Иркутской государственной экономической академии*. 2014. № 1. С. 90–99.
2. Gravelle J. G. Tax Havens: International Tax avoidance and Evasion. *National Tax Journal*. 2009. Vol. 62, No 4. P. 727–753. URL: <https://www.jstor.org/stable/41790645> (Last accessed: 27.10.2020).
3. Кетнерс К., Лукашипа О. Налоги в Европейском союзе и Латвии: сравнительный анализ и практические рекомендации Рига : Merkurij's Lat, 2010. 376 с.
4. Брызгалин А. В., Берник В. Р., Головкин А. Н., Брызгалин В. В. Методы налоговой оптимизации. Москва : Аналитика-Пресс, 2001. 176 с.
5. Sullivan M. Proposals to Fight Offshore Tax Evasion, Part 3. *Tax Notes*. 2009. May 4. P. 516–520.
6. Lopatin M. Tax Avoiders rob wealth of nations. *The Observer*. 2002. November 17. URL: <https://www.theguardian.com/business/2002/nov/17/corporateaccountability.theobserver> (Last accessed: 27.10.2020).
7. Tax Havens: Releasing the Hidden Billions for Poverty Eradication / Oxfam GB. Oxford : Oxfam International, 2000. 22 p. URL: <http://iffoadatabase.trustafrica.org/iff/bp-tax-havens-010600-en.pdf> (Last accessed: 27.10.2020).
8. Dividend Tax Abuse: How Offshore Entities Dodge Taxes on U.S. Stock Dividends : Staff Report, september 11, 2008 / Senate U.S., Permanent Subcommittee on Investigations. Washington, D.C., 2008. 77 p. URL: <https://www.hsgac.senate.gov/imo/media/doc/091108DividendTaxAbuse.pdf> (Last accessed: 27.10.2020).
9. Кастанова Е. Д. Правовые основы международного сотрудничества в области избежания двойного налогообложения и предотвращения уклонения от уплаты налогов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Моск. гос. ин-т междунар. отношений (Ун-т) МИД РФ. Москва, 2015. 187 с.
10. Климентьева В. Г. Финансово-правовое регулирование устранения двойного налогообложения прибыли организаций в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Моск. гос. юрид. акад. им. О. Е. Кутафина. Москва, 2009. 216 с.

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 349.6

ЄРМАКОВ Ю.О.

**ОСОБИ, ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ ОПЕРАТИВНИЙ ІНТЕРЕС
В ПРОЦЕСІ ВИЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ НАДР**

Метою статті є виокремлення та надання характеристики осіб – носіїв оперативно значимої поведінки, які становлять інтерес з точки зору протидії кримінальним правопорушенням, що вчинюються у сфері використання та охорони надр. У статті надано класифікацію осіб, які є об'єктами оперативного пошуку за критеріями відповідно до потреб практики оперативно-розшукової діяльності (в залежності від рівня функціональності з точки зору участі (можливості) у вчиненні кримінальних правопорушень; суб'єктний в залежності від посади (на якому об'єкті діє особа, де здійснюється видобуток, контроль за видобутком, дозвільна діяльність щодо видобутку корисних копалин, охорона надр або навколишнього середовища) та/або ролі під час підготовки до вчинення кримінального правопорушення у сфері використання та охорони надр; цільовий з точки зору ефективності використання в процесі оперативного пошуку. Зазначено, що з точки зору оперативного інтересу ці особи мають різний рівень оперативно-розшукової зацікавленості: особи, які інформацію отримали внаслідок виконання своїх службових обов'язків (оскільки з ними можна взаємодіяти на постійній основі); особи, які виконують свої обов'язки або живуть за рахунок лісу та використання землі (епізодичні контакти); особи з числа технічного персоналу суб'єктів надрокористування та особи, які приймають участь у незаконній діяльності, але виконують другорядні функції (і можуть бути необізнаними з незаконністю своїх дій). Зроблено висновок, що особи, які є об'єктами оперативного пошуку, становлять оперативний інтерес за критеріями, що класифіковані відповідно до потреб практики оперативно-розшукової діяльності (а саме: в залежності від рівня функціональності з точки зору участі (можливості) у вчиненні кримінальних правопорушень; суб'єктний в залежності від посади (на якому об'єкті діє особа, де здійснюється видобуток, контроль за видобутком, дозвільна діяльність щодо видобутку корисних копалин, охорона надр або навколишнього середовища) та/або ролі під час підготовки до вчинення кримінального правопорушення у сфері використання та охорони надр; цільовий з точки зору ефективності використання в процесі оперативного пошуку.

Ключові слова: використання та охорона надр, кримінальні правопорушення, оперативний пошук, об'єкти, особи, оперативний інтерес.

The purpose of the article is to identify and provide a description of persons – carriers of operationally significant behavior that are of interest in terms of combating criminal offenses committed in the field of use and protection of subsoil. The article provides a classification of persons who are objects of operational search by criteria in accordance with the needs of the practice of operational and investigative activities (depending on the level of functionality in terms of participation (opportunity) in committing criminal offenses; subjective depending on the position). which facility is operated by the person

where the extraction is carried out, extraction control, mining activities, subsoil or environmental protection) and / or role in preparation for the commission of a criminal offense in the field of subsoil use and protection; It is noted that from the point of view of operational interest these persons have different levels of operative-search interest: persons who received information as a result of performance of the official duties (as it is possible to interact with them on a constant basis); who perform their duties or live off forests and land use (episodic contacts); persons from among the technical staff of the subsoil use entities and persons who take part in illegal activities, but perform secondary functions (and may be unaware of the illegality of their actions). It is concluded that persons who are objects of operational search are of operational interest according to the criteria classified according to the needs of operational and investigative activities (namely: depending on the level of functionality in terms of participation (opportunities) in committing criminal offenses ; subject depending on the position (at which the person operates, where the extraction, control over extraction, permitting activities for mining, protection of the subsoil or the environment) and / or role in preparation for the commission of a criminal offense in sphere of use and protection of subsoil, targeted in terms of efficiency of use in the process of operational search.

Key words: *subsoil use and protection, criminal offenses, operative search, objects, persons, operative interest.*

Постановка проблеми. Завдання оперативних працівників – виявлення фактів вчинення певною особою злочинних дій (тобто, конкретних дій, за які передбачені певні санкції), в процесі вирішення якого ними здобувається первинна оперативна інформація, що в подальшому підлягає перевірці з метою визначення в діях певної особи ознак конкретного кримінального правопорушення. Тому оперативні працівники повинні мати знання щодо кримінально – правових ознак таких осіб, які дозволяють їх позиціонувати як об'єкти оперативного пошуку конкретного кримінального правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує ряд наукових розробок присвячених вивченню різних категорій осіб з криміногенною поведінкою, їх видам, психологічним якимостям, особливостям злочинної поведінки тощо. Вагомий внесок у вивчення досліджуваної проблеми зробили такі вчені, як В. І. Василичук, Л. Ф. Гула, С. І. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук, О. О. Шаповалов та інші. Питання виявлення осіб з криміногенною поведінкою у сфері надрокористування розглядалися з точки зору протидії незаконному обігу дорогоцінних металів та каменів (Ю. А. Казанцев), видобутку бурштину (А. С. Вербієць), його незаконного обігу (Л. С. Хмуровська), але у вузькому аспекті без врахування особливостей функціонування всієї сфери використання та охорони надр та її окремих суб'єктів. Тобто, частково особи, які становлять оперативний інтерес вже досліджувались, але без врахування можливості їх класифікації як об'єктів оперативного пошуку кримінальних правопорушень у сфері використання та охорони надр.

Метою статті є виокремлення та надання характеристики осіб – носіїв оперативної поведінки, які становлять інтерес з точки зору протидії кримінальним правопорушенням, що вчинюються у сфері використання та охорони надр.

Виклад основного матеріалу. До основного об'єкту оперативного пошуку ми відносимо осіб, які становлять оперативний інтерес. Науковці, які досліджували процес позиціонування осіб як об'єктів пошуку, обирали різні способи їх класифікації: в залежності від доступу до предметів злочину; від посади, яку особа займає; від відношення до державної служби та обов'язків, які особа виконує; від виду діяльності; від етапу діяльності тощо. Ю.А. Казанцев для класифікації зазначених осіб обрав критерій функціональності, а саме: особи, які вчинюють розкрадання дорогоцінних металів та каменів; постачальники сировини для їх виробництва; особи, які виїжджають у місця видобутку і скуповують там сировину; посередники; перекупники; виробники – ювеліри; реалізатори [1, с. 152]; М.Г. Максименцев обирає декілька критеріїв: за особливостями мотиваційного комплексу злочинної діяльності [2, с. 110-113], а також за функціями у злочинній групі, яка спеціалізується на незаконному видобуванні корисних копалин («адміністративне ядро», мережеві «контролери-модератори», група «фізичної підтримки», нелегальні старатели [3, с. 212-214]; Але, на нашу думку, такий підхід виправданий для виокремлення осіб – носіїв оперативної поведінки, як елементу оперативного розшукової характеристики, але для осіб, як об'єктів оперативного пошуку необхідна інша класифікація. При виокремленні осіб,

як об'єктів оперативного пошуку, необхідно враховувати особливості, притаманні саме сфері використання та охорони надр – наприклад, такі кримінальні правопорушення вчинюються ОЗУ, що здійснюють незаконний видобуток, використовуючи корупційні зв'язки з посадовими особами державних органів (що повинні контролювати легальний видобуток), але до кримінальної відповідальності притягаються, в основному, особи, що знаходяться на нижньому рівні злочинної піраміди або одинаки, які не мають відповідних контактів в контролюючих органах та не мають можливості прикривати «тіньовий» видобуток легальною діяльністю в тій же сфері [1, с. 151].

Враховуючи зазначене, ми класифікуємо осіб, які становлять оперативний інтерес за критеріями, що найбільш наближені до потреб теорії та практики оперативно-розшукової діяльності.

Перший критерій класифікації ми визначаємо в залежності від рівня оперативної зацікавленості, адже не всі особи в однаковому ступені цікаві для оперативних працівників:

- перший рівень – особи, які за своїми професійними функціями мають можливість вчинити кримінальні правопорушення у сфері використання та охорони надр, тобто які є потенційними злочинцями, внаслідок певних навиків та вмінь (чи обізнаності з певними фактами), або певних дій (на момент здійснення пошукових заходів), а саме: особи, які раніше працювали на підприємствах надровидобування та набувши досвід роботи, відповідні навики та кваліфікацію звільнились за власним бажанням; наймані працівники, які самі займаються видобувною діяльністю використовуючи обладнання підприємств, установ та організацій, де вони працюють;

- другий рівень – особи, яких внаслідок законодавчих обмежень можна віднести до об'єктів пошуку (а саме: особи, які не мають права здійснювати видобуток корисних копалин; особи, які не мають права взагалі одержати дозвіл на видобуток корисних копалин без зміни свого правового статусу (оскільки в ряді випадків український законодавець вказує на те, що надрокористування дозволено здійснювати лише юридичними особам певних організаційно-правових форм);

- третій рівень – особи, які мають можливість вчинити кримінальні правопорушення у сфері використання та охорони надр, а також мають відповідні соціально-кримінологічні особисті характеристики (а саме: особи, які раніше притягувались до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушення у сфері використання та охорони надр (судимість яких у встановленому законом порядку була погашена); особи які проходять по матеріалах кримінальних, цивільних або адміністративних проваджень, пов'язаних із незаконним видобутком корисних копалин; особи, які у встановленому законом порядку були позбавлені свідництва про державну реєстрацію або дозволу на надрокористування за систематичні порушення ліцензійних вимог [4, с. 54];

- четвертий рівень – особи, які незаконно видобувають корисні копалини, не розуміючи незаконність своїх дій;

- п'ятий рівень – особи, які мають можливість вчинити кримінальне правопорушення, мають відповідні характеристики і побічні дані «вказують» на їх приналежність до злочинної діяльності (наприклад, стиль життя не відповідає офіційним прибуткам, або відносно яких були початі кримінальні провадження (припинені за нереабілітуючих обставин); особи, які вчинюють дії по підготовці до вчинення кримінальних правопорушень (придбання обладнання, комплектування, підбір персоналу тощо); особи, які мають відповідний правовий статус або займають посаду, компетенція якої передбачає вчинення певних дій (невиконання яких свідчить про вчинення кримінальних правопорушень).

Другий критерій класифікації – суб'єктний, осіб якого, як об'єкт пошуку, ми розглядаємо в залежності від посади (на якому об'єкті діє особа, де здійснюється видобуток, контроль за видобутком, дозвільна діяльність щодо видобутку корисних копалин, охорона надр або навколишнього середовища) та/або ролі під час підготовки до вчинення кримінального правопорушення у сфері використання та охорони надр:

- службові особи, які мають спеціальний правовий статус у сфері видобування та охорони надр (в акті гірничого відводу обов'язково зазначається особа, якій він надається);

- службові особи, до функцій яких відносяться контроль за використанням та охороною надр, розглядаються у двох варіантах: які забезпечують незаконний видобуток (дозвільні органи у сфері видобування та охорони надр) та ті, які за своїми посадовими обов'язками повинні перешкоджати незаконному видобутку корисних копалин та забезпечувати охорону природного середовища);

- особи, які займають «криміногенні» посади на підприємствах (різної форми власності, що діють у сфері видобування та охорони надр);

– особи, які мають відповідну геологічну та гірничотехнічну освіту і здійснюють розвідку родовищ корисних копалин;

особи, які безпосередньо здійснюють видобуток корисних копалин (розглядаються наступні варіанти: місцеві мешканці, які здійснюють незаконний видобуток не будучи обізнаними з незаконністю своїх дій; місцеві мешканці, які цілеспрямовано здійснюють незаконне видобування, об'єднуючись у злочинні групи; особи, які навмисно приїжджають у місця розташування родовищ корисних копалин з метою незаконного видобутку у вигляді злочинного промислу; особи, які є «емісарами» злочинних угруповань і організовують незаконний видобуток корисних копалин із залученням як місцевих мешканців, так і прибулих членів ОЗУ);

особи, які є керівниками суб'єктів господарювання, що мають дозвіл на видобуток корисних копалин, але є слабо обізнаними у специфіці діяльності підприємства, недостатньо компетентні з питань спеціального надрокористування, але з відповідними адміністративно-господарськими, організаційно-розпорядчими повноваженнями (такі особи приймають рішення про вчинення кримінального правопорушення не самостійно, а в результаті неформальної вказівки з боку інших осіб, які сприяли зайняттю нею посади на підприємстві і здатні вплинути на її «трудова» кар'єра, в низці випадків – без чіткого усвідомлення деталей (обсягів, видів, місць) злочинного надрокористування) [3, с. 203].

Третій критерій класифікації – цільовий з точки зору ефективності використання в процесі оперативного пошуку:

- особи, які безпосередньо не беруть участі у незаконному видобутку корисних копалин, але сприяють їх подальшій реалізації, тобто, забезпечують мету злочинної діяльності – отримання прибутку. На думку експертів Інтерполу, саме кінцеві споживачі становлять найважливіший елемент у кримінальному ланцюгу поставок корисних копалин, оскільки варіюються від ювелірних підприємств до державних енергетичних компаній, саме вони в кінцевому рахунку підживлюють злочинність у сфері надрокористування, формуючи високий попит на нелегальні корисні копалини та погоджуючись платити за них високі ціни [5]. В Україні – це особи, які спеціально виїжджають в район видобутку і переробки з метою скуповування краденої сировини [6, с. 10-11] (деякі з цих осіб з цією метою оформлюються на другорядні роботи на рудники, гірничо-збагачувальні фабрики, нерідко ці особи мають спеціальні знання в ювелірних справах і володіють навичками переробки корисних копалин);

- особи, які можуть володіти інформацією про вчинення кримінального правопорушення, які в свою чергу розподіляються на наступні категорії: представники ЗМІ, в тому числі спеціально підготовлені журналісти, які здійснюють журналістські розслідування щодо порушень у сфері надрокористування, охорони надр, екології [7, с. 262];

- представники громадських об'єднань або місцеві мешканці які надають правоохоронним органам потрібну інформацію про ті чи інші місця незаконного видобутку та коло осіб, причетних до такої незаконної діяльності;

- посадові або інші офіційно працюючі особи, які повідомили про факти незаконного видобутку. До них належать: працівники відповідних контрольно-наглядових органів, яким стало відомо про незаконний видобуток, які виявили небезпеку для довкілля, працівники Управління земельних ресурсів; особи, які приймали в обстеженні земельних ділянок тощо; власники земельних ділянок; особи, які виконували роботи пов'язані з видобуванням корисних копалин, матеріально-відповідальні особи, які приймали до складських приміщень корисні копалини, водії транспортних засобів тощо [8, с. 27]. З точки зору оперативного інтересу ці особи мають різний рівень оперативно-розшукової зацікавленості: особи, які інформацію отримали внаслідок виконання своїх службових обов'язків (якщо це працівники контролюючих органів, необхідно розглядати можливість їх участі у злочинній діяльності); якщо це особи, які виконують свої обов'язки або живуть за рахунок лісу та використання землі, а саме: фермери, лісники, єгері, збирачі грибів та ягід (можуть мати власну зацікавленість в «усуненні конкурентів»), технічний персонал суб'єктів надрокористування (які можуть бути обізнаними або не обізнаними з незаконністю своєї діяльності); осіб, які приймають участь у незаконній діяльності, але виконують другорядні функції.

При цьому необхідно врахувати, що існує значна відмінність між особами, які приймають участь у незаконній діяльності та особами, які організують таку діяльність, тобто, робітники можуть і не знати, що приймають участь у незаконному видобуванні (вважаючи, що виконують свої обов'язки). В такій ситуації завданням оперативного працівника є: в процесі пошукової діяльності встановити осіб, які усвідомлюють незаконність своїх дій (і які в подальшому можуть

бути притягнуті до відповідальності) та осіб, які не усвідомлюють, що займаються незаконною діяльністю (і які в подальшому можуть визнаватися свідками тощо) [341, с. 82].

Висновки. Таким чином, особи, які є об'єктами оперативного пошуку, становлять оперативний інтерес за критеріями, що класифіковані відповідно до потреб практики оперативно-розшукової діяльності (а саме: в залежності від рівня функціональності з точки зору участі (можливості) у вчиненні кримінальних правопорушень; суб'єктний в залежності від посади (на якому об'єкті діє особа, де здійснюється видобуток, контроль за видобутком, дозвільна діяльність щодо видобутку корисних копалин, охорона надр або навколишнього середовища) та/або ролі під час підготовки до вчинення кримінального правопорушення у сфері використання та охорони надр; цільовий з точки зору ефективності використання в процесі оперативного пошуку.

Список використаних джерел:

1. Казанцев Ю.А. Методика виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом дорогоцінних металів : збірник матеріалів науково-теоретичної конференції «Проблеми підвищення ефективності державного управління в правоохоронній діяльності» (Київ, 10 вересня 2006 р.). К., Академія управління, 2006. С. 151-156.
2. Максименцев М. Г. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини, передбачені статтею 240 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 36. Том 2. С. 110-113.
3. Максименцев М. Г. Кримінологічні засади протидії злочинності у сфері надрокористування: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2019. 498 с.
4. Макаренко О. Ю. Поняття та основні риси правозастосовчої практики в сфері охорони надр України. *Європейські перспективи*. 2013. № 1. С. 46-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_1_11.
5. Strategic Report : Environment, Peace and Security A Convergence of Threats. *International Criminal Police Organization, UN Environment*. URL: <https://www.interpol.int/Crime-areas/Environmental-crime/Resources> (дата звернення: 02.11.2018).
6. Самойлов В.Г. Предотвращение и раскрытие хищений драгоценных металлов и минералов : лекція. М., ВШ МВД РСФСР, 1962. 34 с.
7. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Х.: Діса плюс, 2015. 528 с.
8. Методичні рекомендації щодо виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил охорони надр (ст. 240 КК України) / №13/3-1671 К. : ГСУ МВС, 2004. 31 с.
9. Руденко О. О. Ніколаюк С. І., Никифорчук Д. Й. Незаконна господарська діяльність, засоби запобігання та викриття : наук.-практ. посіб. К. : КНТ, 2009. 160 с.

КОНСТАНТИНОВ О.О.

**СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 211 КК УКРАЇНИ (ВИДАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ
АКТІВ, ЩО ЗМЕНШУЮТЬ НАДХОДЖЕННЯ БЮДЖЕТУ АБО ЗБІЛЬШУЮТЬ
ВИТРАТИ БЮДЖЕТУ ВСУПЕРЕЧ ЗАКОНУ)**

У статті здійснено аналіз спеціального суб'єкта складу кримінального правопорушення, що закріплений в ст. 211 Кримінального кодексу України. Розглянуто позицію з приводу того, що суб'єктом вищезгаданого діяння може визнаватися лише службова особа, наділена правом розпоряджатися бюджетними коштами, зокрема відповідні службові особи підприємств, установ та організацій, фінансування яких здійснюється за рахунок бюджету. Визначено, що до правомочних (компетентних) органів, які можуть наділити особу функціями представника влади чи місцевого самоврядування, а також організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими функціями, відносяться Президент України, органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи, суд, власник суб'єкта господарської діяльності чи засновник юридичної особи, яка не здійснює комерційної діяльності. Поняття "спеціальне повноваження" передбачає: 1) тимчасове здійснення функцій без обіймання певної посади, які нею зумовлюються; 2) виконання певних обов'язків особою, яка виконує їх на підставі законодавчих та інших нормативних чи розпорядчих актів (наприклад, наказу, розпорядження тощо). Спеціальними повноваженнями на виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій на підприємствах, в установах чи організаціях особа наділяється не лише через обіймання нею певної посади за трудовим договором (наприклад, кільком робітникам, які працюють на підприємстві, доручається виконання певної роботи і на час її виконання один з них призначається бригадиром, тим самим він наділяється повноваженнями на виконання організаційно-розпорядчих функцій), а й за рішенням суду, а також згідно з укладеним між особою і підприємством, установою чи організацією договором цивільно-правового характеру на виконання певної роботи чи надання певних послуг. З'ясовано, що виконання професійних функцій багатьма категоріями працівників (осіб) пов'язане із вчиненням дій, які тягнуть за собою правові наслідки. Проте визнаватися вчиненими під час виконання службових функцій такі дії (а отже, і службовими особами, які їх вчинили) можуть лише в разі, якщо вони пов'язані з виконанням функцій представника влади чи місцевого самоврядування, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій.

Ключові слова: суб'єкт кримінального правопорушення, бюджет, службова особа, витрати.

The article analyzes the special subject of the criminal offense, which is enshrined in Art. 211 of the Criminal code of Ukraine. The position is considered that the subject of the above-mentioned act can be recognized only as an official with the right to dispose of budget funds, in particular the relevant officials of enterprises, institutions and organizations, which are financed from the budget. It is determined that the President of Ukraine, state executive bodies, local self-government bodies and their executive bodies, court, owner of a business entity or founder of a legal entity that does not carry out commercial activities. The concept of "special authority" includes: 1) temporary performance of functions without holding a certain position, which are determined by it; 2) performance of certain duties by a person who performs them on the basis of legislative and other normative or administrative acts (for example, orders, instructions, etc.). Special powers

to perform organizational or administrative functions in enterprises, institutions or organizations are given not only by holding a certain position under an employment contract (for example, several workers working in the enterprise are entrusted with certain work and for the time of its one of them is appointed by the foreman, thus he is empowered to perform organizational and administrative functions), but also by court decision, as well as in accordance with the contract between the person and the enterprise, institution or organization of civil law to perform certain work or provide certain services. It has been found that the performance of professional functions by many categories of employees (persons) is associated with the commission of actions that entail legal consequences. However, such actions (and, consequently, the officials who committed them) may be considered committed in the performance of official functions only if they are related to the performance of the functions of a representative of government or local self-government, organizational or administrative functions.

Key words: *subject of criminal offense, budget, official, costs.*

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Отже, ознаками суб'єкта злочину, зокрема, передбаченого ст. 211 КК України, є: 1) фізична особа; 2) осудність; 3) досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність; 4) вчинення особою кримінально-караного діяння.

Незважаючи на те, що на сьогодні суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, тобто людина, у науці кримінального права точаться дискусії щодо реформування закону України про кримінальну відповідальність та можливості внесення змін до ст. 18 КК України з приводу визнання суб'єктом злочину юридичної особи [1, с. 133–142].

Однією з обов'язкових ознак суб'єкта злочину є його осудність – передумова вини та кримінальної відповідальності. Осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Чинний КК України у ч. 1 ст. 19 визначає, що осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Отже, питання про осудність особи виникає лише в разі вчинення нею злочину та визначення інтелектуального та вольового моментів її вини. Осудність характеризується двома критеріями: юридичним і психологічним.

Юридичним критерієм осудності є факт вчинення суспільно небезпечного діяння (злочину), передбаченого законом про кримінальну відповідальність, психічно здоровою особою, здатною повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність), фактичну сторону й суспільну небезпеку свого діяння та керувати ними під час вчинення злочину.

Під психологічним критерієм розуміється стан свідомості особи, її здатність до усвідомленої діяльності. Він характеризується двома ознаками: 1) можливістю (здатністю) повною мірою усвідомлювати характер своїх дій (бездіяльності), тобто усвідомлювати фактичну сторону та суспільну небезпеку діяння; 2) можливістю керувати своїми діями (бездіяльністю).

Таким чином, осудність – це кримінально-правова категорія, яка характеризує психічний стан особи під час вчинення злочину, за якого в неї повністю збережена здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними.

У ЗУ від 22 лютого 2000 р. № 1489-III «Про психіатричну допомогу» у ст. 3 «Презумпція психічного здоров'я» зазначається, що кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених законом. Отже, питання про встановлення осудності виникає лише за наявності у слідства чи суду сумнівів щодо психічного стану особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене КК. Якщо їх немає, то здатність суб'єкта усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними презюмується.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 КК України не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, перебувала в стані неосудності. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

Неосудна особа не може нести кримінальної відповідальності за свої суспільно небезпечні діяння, оскільки в них не беруть участь її свідомість і воля, що зумовлено наявністю хворобливих розладів психічної діяльності. Застосування покарання до неосудних осіб є несправедливим

і недоцільним через недосягнення цілей покарання – виправлення засудженого та запобігання вчиненню нових злочинів. До неосудних осіб залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб суд може застосувати примусові заходи медичного характеру (статті 93, 94 КК), які не є покаранням, а мають на меті вилікування зазначених осіб або поліпшення їх психічного стану, а також запобігання вчиненню ними суспільно небезпечних діянь.

Відповідно до ст. 22 КК України, вік кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 210 КК України, – загальний (з 16 років).

У ч. 1 ст. 211 КК України міститься вказівка на спеціальний суб'єкт цього злочину (службову особу): «Видання *службовою особою* нормативно-правових актів...», однак навіть якби ст. 211 КК України і не містила вказівки на ознаки спеціального суб'єкта злочину, з урахуванням положень чинного законодавства це не вплинуло б на висновок про те, що суб'єкт розглядувано-го бюджетного злочину є спеціальним і лише спеціальним [2].

Зважаючи на те, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 211 КК України, спеціальний – службова особа, а також зважаючи на неповноту законодавчої конструкції поняття «службова особа», визначеного в ч. 3 ст. 18 КК України, а також у п.1 примітки до ст. 364 КК України ми вважаємо, що потрібно відносити до її кола також тих осіб, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням контрольно-ревізійних, або функцій державного фінансового контролю, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням.

Також доцільно передбачити в тексті ст. 211 КК України «Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону» настання кримінальної відповідальності за видачу нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону якщо такі дії вчинено «за попередньою змовою групою осіб».

Відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України, спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа [2].

Зазначимо також, що ознаки спеціального суб'єкта є дещо обмежувачими статус особи при кваліфікації кримінально-караного діяння, оскільки вони, звужують коло осіб, які можуть підлягати кримінальній відповідальності, бо визначають, що той чи інший злочин може вчинити не будь-яка особа, а тільки та, яка має такі ознаки [3].

У ч. 3 ст. 18 КК України зазначено, що службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Законодавча дефініція поняття “службова особа” побудована за двома критеріями:

1) зазначається характер (види) вчинюваних певною особою діянь, її компетенція (повноваження): а) здійснення (виконання) функцій представника влади чи місцевого самоврядування; б) виконання організаційно-розпорядчих функцій; в) виконання адміністративно-господарських функцій;

2) визначаються правові підстави виникнення в особи функцій (або наділення її ними) на вчинення таких діянь: а) обіймання постійно чи тимчасово певної посади в органах влади або на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності; б) наділення особи зазначеними функціями (покладення їх на неї) за спеціальним повноваженням.

Зважаючи на зміст компетенції (повноважень) і характер вчинюваних дій, службових осіб поділяють на такі категорії (види): 1) особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування; 2) особи, які постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням; 3) особи, які постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи

організаціях посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням.

Представники влади – працівники державних органів і установ, наділені правом у межах своєї компетенції висувати вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості (наприклад, народні депутати України, керівники державних адміністрацій, судді, слідчі судді, прокурори, слідчі, оперативний склад СБУ, працівники поліції, державні інспектори й контролери, лісничі, військові коменданти, начальники гарнізонів та ін.).

Підставою для покладення на особу обов'язків виконувати організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції є наявність у неї трудових чи договірних правовідносин з відповідними підприємствами, установами, організаціями. Покладення на особу таких обов'язків з наділенням її певними правами може відбуватися за рішенням суду у випадках, передбачених законом, наприклад, призначення особи арбітражним керуючим за рішенням господарського суду.

Організаційно-розпорядчі функції – функції зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконробы, бригадири тощо).

Адміністративно-господарські функції – функції з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є в начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів і контролерів тощо.

Особа є службовою не тільки тоді, коли вона здійснює (виконує) відповідні функції постійно, а й тоді, коли вона робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням, за умови, що зазначені функції покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою. Щодо співвідношення понять “тимчасово” та “за спеціальним повноваженням”, то очевидно, що при наділенні особи певними функціями навіть “за спеціальним повноваженням” вони виконуються нею деякий час, тобто тимчасово. Різниця полягає у способі, формі та порядку покладення на неї зазначених функцій.

До правомочних (компетентних) органів, які можуть наділити особу функціями представника влади чи місцевого самоврядування, а також організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими функціями, відносяться Президент України, органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи, суд, власник суб'єкта господарської діяльності чи засновник юридичної особи, яка не здійснює комерційної діяльності. Поняття “спеціальне повноваження” передбачає: 1) тимчасове здійснення функцій без обіймання певної посади, які нею зумовлюються; 2) виконання певних обов'язків особою, яка виконує їх на підставі законодавчих та інших нормативних чи розпорядчих актів (наприклад, наказу, розпорядження тощо). Спеціальними повноваженнями на виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій на підприємствах, в установах чи організаціях особа наділяється не лише через обіймання нею певної посади за трудовим договором (наприклад, кільком робітникам, які працюють на підприємстві, доручається виконання певної роботи і на час її виконання один з них призначається бригадиром, тим самим він наділяється повноваженнями на виконання організаційно-розпорядчих функцій), а й за рішенням суду, а також згідно з укладеним між особою і підприємством, установою чи організацією договором цивільно-правового характеру на виконання певної роботи чи надання певних послуг.

Виконання професійних функцій багатьма категоріями працівників (осіб) пов'язане із вчиненням дій, які тягнуть за собою правові наслідки. Проте визнаватися вчиненими під час виконання службових функцій такі дії (а отже, і службовими особами, які їх вчинили) можуть лише в разі, якщо вони пов'язані з виконанням функцій представника влади чи місцевого самоврядування, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій.

Обіймання особою певної посади чи доручення тимчасово виконувати службові обов'язки має бути оформлено відповідним (усним або письмовим) рішенням – наказом, розпорядженням,

постановою, протоколом, довіреністю тощо. Для визнання особи службовою не має значення, обіймає вона відповідну посаду за призначенням або внаслідок виборів, отримує за виконання службових обов'язків винагороду чи виконує їх на громадських засадах.

Відмінність визначення службової особи, наведеного в ч. 3 ст. 18 КК України, від поданого в п. 1 примітки до ст. 364 КК України полягає в тому, що в останньому наявна вказівка на державні та комунальні підприємства і стосується воно лише статей 364, 368, 3682, 369 КК України.

У ст. 26 КУ закріплено положення, що іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами та свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України. Зважаючи на це, службовими особами можуть бути не тільки громадяни України, а й особи без громадянства та іноземці (зокрема, громадяни відповідної іноземної держави, які здійснюють її функції; посадові особи міжнародних організацій; члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та представники міжнародних судів – судді й інші посадові особи).

Не випадково, що в ч. 4 ст. 18 КК України зазначено про таке: службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів [2].

Щодо діяння передбаченого ст. 211 КК України згідно із ч. 1 ст. 22 БК України, за обсягом наданих прав розпорядники бюджетних коштів поділяються на головних розпорядників бюджетних коштів та розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня; п. 18 ч. 1 ст. 2 БК України встановлює, що головні розпорядники бюджетних коштів – бюджетні установи в особі їх керівників, які відповідно до ст. 22 БК України отримують повноваження шляхом встановлення бюджетних призначень.

Згідно зі ст. 22 БК України, головними розпорядниками бюджетних коштів можуть бути виключно: за бюджетними призначеннями, визначеними законом про Державний бюджет України, – установи, уповноважені забезпечувати діяльність Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України в особі їх керівників; міністерства, Національне антикорупційне бюро України, Конституційний Суд України, Верховний Суд, Вища рада правосуддя та інші органи, безпосередньо визначені Конституцією України, в особі їх керівників, а також Державна судова адміністрація України, Національна академія наук України, Національна академія аграрних наук України, Національна академія медичних наук України, Національна академія педагогічних наук України, Національна академія правових наук України, Національна академія мистецтв України, інші установи, уповноважені законом або Кабінетом Міністрів України на реалізацію державної політики у відповідній сфері, в особі їх керівників; за бюджетними призначеннями, визначеними рішенням про бюджет Автономної Республіки Крим, – уповноважені юридичні особи (бюджетні установи), що забезпечують діяльність Верховної Ради Автономної Республіки Крим та Ради міністрів Автономної Республіки Крим, а також міністерства та інші органи влади Автономної Республіки Крим в особі їх керівників; за бюджетними призначеннями, визначеними іншими рішеннями про місцеві бюджети, – місцеві державні адміністрації, виконавчі органи та апарати місцевих рад (секретаріат Київської міської ради), структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевих рад в особі їх керівників. Якщо згідно із законом місцевою радою не створено виконавчий орган, функції головного розпорядника коштів відповідного місцевого бюджету виконує голова такої місцевої ради. Головні розпорядники коштів Державного бюджету України визначаються відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 22 БК України та затверджуються законом про Державний бюджет України шляхом встановлення їм бюджетних призначень.

Головні розпорядники коштів місцевих бюджетів визначаються рішенням про місцевий бюджет відповідно до п. 2 і 3 ч. 2 ст. 22 БК[4].

Згідно з п. 47 ч. 1 ст. 2 БК України розпорядник бюджетних коштів – бюджетна установа в особі її керівника, уповноважена на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань, довгострокових зобов'язань за енергосервісом та здійснення витрат бюджету.

Відповідно до п. 38 ч. 1 ст. 2 БК України одержувач бюджетних коштів – суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація, яка не має статусу бюджетної установи, уповноважена розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримує на їх виконання кошти бюджету[4].

Отже, потрібно зазначити, що статус суб'єкта кримінально-караного діяння передбаченого ст. 211 КК України потрібно встановлювати керуючись положеннями бюджетного та кримінального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О. Проблеми юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. Вип. 2 (17). С. 133–142.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.] ; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея; НАВС. К.: Юрінком Інтер, 2018. 1064 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Александров Ю. В., Антипов В. І., Володько М. В. та ін. ; відп. ред. Кондратьєв Я. Ю. ; наук. ред. Клименко В. А. та Мельник М. І. Київ, 2002. 432 с.
4. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

УДК 343.98

КОРШУН О.В.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧІ ЗАХОДИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ АБО ЇЇ ВБИВСТВА
ЧЕРЕЗ ЗАВОЛОДІННЯ НЕРУХОМІСТЮ**

Наголошено, що незаконно заволодіти нерухомістю можна у різний спосіб: через вчинення шахрайських дій, через вимагання передати право на нерухомість, через утримання власника нерухомості в неволі і переоформлення за цей час нерухомості на злочинців. Нерідкими є випадки позбавлення життя володільця нерухомістю з метою заволодіння цією нерухомістю. У статті здійснюється аналіз криміналістичної літератури відносно організаційно-підготовчого етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості та комплексу заходів, що входять до його змісту. Пропонується перелік найбільш доцільних заходів при розслідуванні вбивств, пов'язаних із заволодінням нерухомістю, а також фактів зникнення особи, пов'язаних із заволодінням нерухомістю. З'ясовано, що вчені при розслідуванні вбивств, пов'язаних із заволодінням нерухомістю, виокремлюють такі найбільш розповсюджені місця події, що підлягали слідчому огляду: домоволодіння потерпілого (будинок, квартира, гараж, город, подвір'я тощо); відкрита місцевість (лісосмуга, лісопосадка, каналізаційні колектори тощо). Натомість, наші дослідження показали, що перелік об'єктів огляду місця події при вбивствах, пов'язаних із заволодінням нерухомістю, набагато ширший. Так, через те, що потерпілого перед підписанням документів нерідко тримають у неволі, об'єктом огляду можуть бути місця утримання потерпілого. У випадку поміщення власника нерухомості до психіатричної лікарні, огляду також підлягає приміщення цієї лікарні, а також палата, в якій тримався потерпілий. Зроблено висновок, що у 95% випадків, позбавляючи потерпілого життя, злочинці намагаються приховати мотив вбивства та здійснюють різноманітні інсценування: самогубства, нещасного ви-

падку, природної смерті (наприклад вводять препарат, який швидко виводиться із організму або додають до їжі отруйні речовини, які поступово руйнують організм). Нерідко злочинці створюють негативні обставини, що дезінформують органи досудового розслідування та сприяють висуненню версій щодо хибних мотивів, осіб, які начебто мають відношення до вбивства тощо. У зв'язку із чим, під час огляду місця події необхідно насамперед звертати увагу саме на негативні обставини, тобто штучне створення на місці події тих слідів, які не повинні бути за таких обставин, або відсутність слідів, які повинні обов'язково бути при такому механізмі вчинення злочину.

Ключові слова: *нерухомість, будівництво, ринок нерухомості, допит, вбивство, зникнення особи, слідчі (рошукові) дії, кримінальне правопорушення.*

It is emphasized that real estate can be illegally seized in various ways: by committing fraudulent acts, by demanding to transfer the right to real estate, by keeping the property owner in captivity and re-registration of real estate for criminals during this time. It is not uncommon for a property owner to be deprived of his life in order to take possession of the property. The article analyzes the forensic literature regarding the organizational and preparatory stage of the investigation of criminal offenses in the field of real estate and a set of measures included in its content. Here is a list of the most appropriate measures in the investigation of homicides related to real estate, as well as the disappearance of a person related to real estate. It has been found that when investigating homicides related to real estate, the following are the most common sites to be investigated: the victim's home (house, apartment, garage, garden, yard, etc.); open area (forest strip, afforestation, sewage collectors, etc.). Instead, our research has shown that the list of survey sites for real estate homicides is much wider. Yes, because the victim is often held captive before signing documents, the victim's detention facilities may be subject to inspection. If the property owner is placed in a psychiatric hospital, the premises of that hospital as well as the ward where the victim was held are also subject to inspection. It is concluded that in 95% of cases, depriving the victim of life, criminals try to hide the motive for murder and perform various stagings: suicide, accident, natural death (for example, introduce a drug that is rapidly eliminated from the body or add to food toxic substances that gradually destroy organism). Criminals often create negative circumstances that misinform the pre-trial investigation bodies and help to put forward versions of false motives, persons who are allegedly involved in the murder, and so on. In this regard, when inspecting the scene, you must first pay attention to the negative circumstances, ie the artificial creation at the scene of those traces that should not be in such circumstances, or the absence of traces that must be in such mechanism of crime.

Key words: *real estate, construction, real estate market, interrogation, murder, disappearance of a person, investigative (search) actions, criminal offense.*

Постановка проблеми. Ряд вчених наголошують на тому, що у структурі вбивств із корисливих мотивів окреме місце посідають вбивства, спрямовані на отримання певних майнових прав, а саме права на житлову площу (право власності на житлове приміщення або інше нерухоме майно). Проте, відповідно до чинного законодавства подібні дії кваліфікуються за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України, тобто як умисне вбивство, учинене з корисливих мотивів. Об'єктом злочину відповідно до цієї статті є життя людини. За п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України як учинене з корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується у випадку, коли винний, що позбавив життя потерпілого, хотів одержати у зв'язку із цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти житлом у нашому випадку), одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат або зобов'язань (одержати спадщину) або досягти іншої майнової винагороди. До того ж не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, достатньо, щоб цю мету він переслідував під час його вчинення [1, с. 45]. Як свідчить практика, факти зникнення особи також нерідко пов'язані із заволодінням її нерухомістю, і завданням правоохоронних органів є, насамперед, вжиття дієвих заходів, спрямованих на визначення правильної кваліфікації діяння при прийнятті рішення за фактом зникнення або смерті особи, та проведення першочергових заходів, спрямованих на з'ясування всіх обставин, що мають значення для справи.

Аналіз досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить, що організаційно-підготовчі заходи при розслідуванні вбивств неодноразово розглядалися в наукових працях Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова, В. П. Колмакова, В. А. Образцова, О. Р. Ратинова, М. В. Салтевського, А. М. Селиванова, Р. Л. Степанюка, К. О. Чаплинського, М. П. Яблокова та інших вчених. Тим часом, проведений аналіз показав, що організаційно-підготовчі заходи при розслідуванні вбивств, а також зникнень осіб, пов'язаних із заволодінням нерухомістю, дотепер не достатньо досліджені науковцями.

Метою статті є встановлення особливостей організаційно-підготовчого етапу при розслідуванні вбивств, а також зникнень осіб, пов'язаних із заволодінням нерухомістю.

Основний зміст. Як свідчить практика, незаконно заволодіти нерухомістю можна у різний спосіб: через вчинення шахрайських дій, через вимагання передати право на нерухомість, через утримання власника нерухомості в неволі і переоформлення за цей час нерухомості на злочинців. Нерідкими є випадки позбавлення життя володільця нерухомістю з метою заволодіння цією нерухомістю.

Разом з тим, В. С. Суходубов слушно підмічає, що вчинення вбивств із метою заволодіння житлом особи перетинається із учиненням широкого спектра інших кримінально-караних діянь. Ідеться про злочини у сфері службової діяльності; злочини проти громадської безпеки; злочини проти власності; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також інші злочини проти життя та здоров'я особи. Діяльність із учинення вбивства, поєднаного із заволодінням житлом громадян, не має відкритого характеру. Особа може ретельно маскувати свої дії, приховуючи їх від оточуючих, сполучати із учиненням інших злочинів (подробкою документів, шахрайством, зловживанням службовим становищем тощо) [2, с. 118].

Слід вказати, що вбивства, що вчинюються особами, які знайомі потерпілому і яким він довіряє (члени сім'ї, родичі, друзі, сусіди, тощо), часто супроводжуються інсценуванням природної смерті чи нещасного випадку, що значно ускладнює встановлення факту насильницької смерті. Далеко не останню роль у цьому відіграють установи, які видають свідоцтва про смерть. Як свідчить практика, останнім часом значно зросла кількість випадків видачі лікарських свідоцтв про смерть «не судово-медичними» установами, а звичайними медичними закладами, які з технічних або інших причин об'єктивно неспроможні розпізнати насильницьку смерть, її причини та механізм [3, с. 44]. Вказане свідчить про факти службових підроблень, відповідальність за які передбачена ст. 366 КК України. До того ж, нерідко особи, які наділені владними повноваженнями, зловживають ними і отримують неправомірну винагороду для самих себе чи інших фізичних або юридичних осіб, всупереч інтересам служби із корисних спонукань. За таких обставин дії слід кваліфікувати ще за ст. 364 КК України.

У криміналістичній літературі акцентується увага на тому, що вчиненню вбивства, поєднаного із заволодінням житлом, може передувати й захоплення особи з метою змусити її передати право власності на житло злочинцям [4, с. 201]. У цьому розрізі А. В. Андрушко зазначає, що в сучасній Україні фактично будь-яка людина, не обов'язково психічно хвора, може бути госпіталізована до психіатричного закладу в примусовому порядку, якщо лікар-психіатр доведе, що вона, для прикладу, виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих. При цьому, він звертає увагу, що цей злочин вчиняється здебільшого з корисливих мотивів (насамперед задля заволодіння нерухомістю) [5].

Наші дослідження також показали, що у 12% випадків злочинці вивозять власника житла до села і там його утримують у неволі, у 3% випадків поміщують у психіатричну лікарню. Позбавившись потерпілого, злочинці здійснюють незаконні угоди цивільно-правового характеру різними способами. Одним із поширених способів є укладання угоди від імені власника, коли або знаходиться особа, схожа на власника, або підробляється паспорт власника [6, с. 231]. За таких обставин окрім основного складу, дії злочинців слід кваліфікувати ще й за ст. 151 КК України (незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги), ст. 146 КК України (незаконне позбавлення волі або викрадення людини) тощо.

Якщо висувалася вимога передачі права на нерухомість з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці, поряд із основним складом дії злочинців слід кваліфікувати за ст. 189 КК України.

Особливістю досліджуваної категорії вбивств є те, що особа жертви (потерпілий) при розслідуванні вбивства, поєднаного із заволодінням житлом в результаті настання біологічної смерті може досліджуватись лише опосередковано. Так, отримання даних про особу жертви (потерпілого) може бути отримано через допит рідних, близьких, співробітників та службових осіб різних державних та приватних структур (закладів міністерства охорони здоров'я, правоохоронних органів, ріелторських та нотаріальних контор), знайомих, друзів, колег по роботі та ін. У цьому зв'язку, дослідженню особи та встановленню окремих обставин події буде сприяти дослідження обстановки вчинення злочину, слідової картини злочину [7, с. 262]. До того ж, плануючи допит вказаної категорії осіб слід якомога докладно отримати інформацію про їх відносини із потерпілим, а також спростувати версію про причетність цих осіб до вбивства з метою заволодіння нерухомістю потерпілого.

Д. А. Птушкін у таких ситуаціях бачить з'ясування низки обставин, зокрема причин смерті особи, факту видачі злочинцям свідоцтва про смерть, факту звернення злочинців до юридичних та фізичних осіб з питань щодо відчуження житла, та причетності цих осіб до вчинення злочину тощо. При цьому з метою встановлення факту та обставин смерті особи, житло якої було відчужено після її смерті, зазвичай проводяться такі заходи: отримання інформації про особу, яка повідомила до поліції про смерть власника житла; з'ясування, чи є у померлого власника родичі, які є законними спадкоємцями; з'ясування, чи було виявлено документи, що засвідчують особу померлого власника, та правовстановлюючі документи на житло; хто знайшов і куди потім було передано ці документи; з'ясування, чи є, згідно з правовстановлюючими документами, інші власники житла [8, с. 154].

К. О. Чередник також наводить ситуації, коли шахрайські дії вчиняються у відношенні нерухомості померлих осіб або осіб, які зникли безвісно. За таких обставин злочинці не мають відношення до смерті потерпілого, а використовують вже існуючий факт з метою незаконного заволодіння правом на нерухомість. У першому випадку в основному підробляється свідоцтво про шлюб з померлою особою у минулому часі або заповіт. У другому випадку об'єктом підробки є свідоцтво про смерть (13%). Заповіт, довіреність може виготовлятися на фальшивому бланку, із високоякісною підробкою засобів захисту. Відчуження майна за таким «дорученням» може відбутися лише через недогляд ріелтора. Але зустрічаються й випадки, коли фальшиве доручення виготовляється на справжньому нотаріальному бланку, списаному як втрачений або знищений. Найчастіше нотаріуси в таких випадках заявляють, що бланк було вкрадено, а печатку й підпис – фальсифіковано. І довести, що нотаріус свідомо передав бланк шахраям, а тим паче, одержав за це певний хабар, дуже складно. Вказане зумовлює проведення допиту нотаріуса щодо обставин зникнення бланків суворої звітності, наявності на документах його підписів, почерку, печаток та штампів. Крім того, необхідно провести експертизу на предмет підробки документів, які використовувалися під час здійснення правочинів [9, с. 178-179].

Досліджуючи обставини зникнення (вбивства), слідчий повинен паралельно з'ясувати стиль життя потерпілого, його трудову діяльність, місця проживання, стан здоров'я, інші відомості, що вкажуть на те, чи міг потерпілий несподівано змінити місце проживання, роботи, покінчити життя самогубством, померти з певних причин, загинути в результаті нещасного випадку тощо. Необхідно відібрати відповідні характеристики з місця проживання, роботи, навчання, строкової військової служби та ін. [4, с. 203].

Як вже зазначалося, одним із елементів організаційно-підготовчого етапу допиту є збирання оперативних даних. При цьому перевірка оперативної інформації проводиться також шляхом зіставлення її з наявними достовірними даними [10, с. 23]. Особа, яка подає заяву чи повідомлення про зникнення потерпілого, є найбільш цінним джерелом доказової інформації, оскільки вона повідомляє первинні відомості у справі. Тому відібрання пояснень від заявника є надзвичайно важливим і повинно включати з'ясування: часу та обставин зникнення, останнього місця перебування зниклого, кола осіб, з якими останній контактував напередодні зникнення, детальних відомостей про особу зниклого (освіта, робота, сімейний, матеріальний стан), його відносини з іншими особами (родичами, друзями, співробітниками) тощо. Що стосується вбивства, то перевірка підстав для відкриття кримінального провадження відбувається в загальному порядку. Другим за важливістю питанням після обставин зникнення є коло осіб, з якими потерпілий постійно контактував або бачився напередодні зникнення. До них, зокрема, належать: члени сім'ї, родичі, сусіди, друзі, співробітники, особи, які контактували з потерпілим в силу своєї професії (таксисти, бармени, офіціанти, продавці магазинів, аптек, інспектори, перукарі тощо). Відбираючи пояснення від заявника та інших осіб, потрібно в першу чергу з'ясовувати наявність

обставин, які прямо чи опосередковано вказують на вчинення злочину щодо зниклого, зокрема і щодо житла останнього. Необхідно встановити, чи мав намір потерпілий відчужити житло, причини такого рішення, коло осіб, з якими потерпілий мав конфлікти, недавні знайомства, зв'язки з представниками злочинного світу тощо [4, с. 203]. Важливим фактором підготовки до допиту є ознайомлення з відомостями про фізичні дані та можливі вади особи, яку допитують з приводу обставин, що стосуються зникнення або вбивства особи.

Втім, як слушно наголошує О. В. Ряшко, не можна недооцінювати роль осіб, які мають якісь вади. Особи з певними фізичними вадами хоча і не завжди можуть повідомити достовірну інформацію, але ж незряча людина може добре охарактеризувати особливості голосу, а людина, яка погано чує, особливу увагу зверне на міміку та риси обличчя, саме тому слідчий має добре ознайомитись зі всіма даними, які характеризують особу допитуваного, враховуючи його фізичний та психічний стан, що зрештою буде сприяти визначенню найбільш ефективних шляхів допиту [11, с. 3].

Відіграє важливу роль факт звернення злочинців до юридичних та фізичних осіб з питань щодо відчуження житла, власником якого була померла, та з питань отримання певних документів. Для цього необхідно спланувати допит працівників комунальних служб, працівників державної міграційної служби, працівників реєстраційних служб та ін. У разі потреби ці документи слід вилучити шляхом тимчасового доступу до речей та документів або, у разі відмови, обшуку. Встановлення даних фактів є дуже важливим, оскільки від цього залежить кваліфікація злочину [6, с. 232].

Слід підтримати Є. Ю. Березутського, який стверджує, що домінуючою основою інформаційної бази розслідування кримінальних правопорушень, в тому числі вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їх нерухомістю, є місце події. В криміналістиці місце події – це найважливіший інформаційний вузол, осередок численних і різноманітних «фактів-станів», причинно або іншим чином пов'язаних з розслідуваною подією, і тому релевантних в кримінально-правовому, процесуальному і тактико-криміналістичному відношенні [12, с. 3]. Важливу доказову інформацію в таких справах може надати огляд житла чи іншого останнього місця проживання (перебування) потерпілого. Слідчий повинен зосередити свою увагу не лише на встановленні слідів боротьби чи крові, які очевидно вказують на наявність ознак злочину, але й на ті речі та документи, які можуть вказувати на плани та наміри потерпілого вчинити певні дії, ідентифікувати знайдений в майбутньому труп тощо [4, с. 203].

Аналіз юридичної літератури показав, що вчені при розслідуванні вбивств, пов'язаних із заволодінням нерухомістю, виокремлюють такі найбільш розповсюджені місця події, що підлягали слідчому огляду: домоволодіння потерпілого (будинок, квартира, гараж, город, подвір'я тощо); відкрита місцевість (лісосмуга, лісопосадка, каналізаційні колектори тощо). Натомість, наші дослідження показали, що перелік об'єктів огляду місця події при вбивствах, пов'язаних із заволодінням нерухомістю, набагато ширший. Так, через те, що потерпілого перед підписанням документів нерідко тримають у неволі, об'єктом огляду можуть бути місця утримання потерпілого. У випадку поміщення власника нерухомості до психіатричної лікарні, огляду також підлягає приміщення цієї лікарні, а також палата, в якій тримався потерпілий.

За наявності підстав припускати вчинення вбивства потерпілого або виявлення трупа з ознаками насильницької смерті потрібно провести перевірку версії про вчинення злочину саме набувачами житла потерпілого. З'ясування долі жилого приміщення передбачає: з'ясування факту укладення договору про відчуження житла до або після зникнення (смерті) потерпілого; перевірку законності процедури нотаріального посвідчення та державної реєстрації угоди про відчуження житла, якщо така мала місце; з'ясування відносин між набувачами житла та потерпілим [4, с. 203].

Висновки. Як показав аналіз матеріалів судово-слідчої практики, у 95% випадків, позбавляючи потерпілого життя, злочинці намагаються приховати мотив вбивства та здійснюють різноманітні інсценування: самогубства, нещасного випадку, природної смерті (наприклад вводять препарат, який швидко виводиться із організму або додають до їжі отруйні речовини, які поступово руйнують організм). Нерідко злочинці створюють негативні обставини, що дезінформують органи досудового розслідування та сприяють висуненню версій щодо хибних мотивів, осіб, які начебто мають відношення до вбивства тощо. У зв'язку із чим, під час огляду місця події необхідно насамперед звертати увагу саме на негативні обставини, тобто штучне створення на місці події тих слідів, які не повинні бути за таких обставин, або відсутність слідів, які повинні обов'язково бути при такому механізмі вчинення злочину.

Список використаних джерел:

1. Бережний С. Д. Відповідальність за вбивство з корисливих мотивів. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 11 (99). С. 44-48.
2. Суходубов В. С. Постановлення проблеми щодо розроблення окремої криміналістичної методики розслідування вбивств, поєднаних із заволодінням житлом. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Випуск 18. С. 112-121.
3. Ковальов А., Кравченко Ю. Факти насильницької смерті можуть залишитися поза увагою правоохоронних органів. *Вісник прокуратури*. 2010. № 12. С. 43-45.
4. Андрійв Д. М. Встановлення взаємозв'язку між фактами зникнення або вбивства потерпілого та заволодіння правом власності на житло. *Право і суспільство*. 2011. № 3. С. 199-205.
5. Андрушко А.В. Проблеми кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад. *Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти* : матер. III Всеукр. наук.-практ. конфер. (11–12 бер. 2016 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Івано-Франк. ун-т права ім. Короля Данила Галицького, 2016. С. 201-204.
6. Обшалов С.В. Оперативно-розшукове забезпечення розслідування вбивств, пов'язаних із заволодінням житлом: проблеми теорії та практики. *Підприємство, господарство і право*. № 9/2020. С. 299-233.
7. Суходубов В.С. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики вбивств з метою заволодіння житлом. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7.
8. Птушкін Д.А. Організаційні заходи та визначення напрямів розслідування шахрайств, учинених щодо об'єктів нерухомого майна громадян, відповідно до типових слідчих ситуацій. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3. С. 151-154.
9. Чередник К.О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями: дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2019. 270 с.
10. Князєв С.В. Виявлення та перевірка оперативної інформації при протидії злочинам, що вчиняються на ринку житла. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 22-26.
11. Ряшко О.В. Допит свідка та потерпілого на стадії досудового розслідування: юридично-психологічний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 3. 2009. С. 3-7.
12. Березутский Е.Ю. Актуальные вопросы теории и практики исследования материальной обстановки места убийства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза». Иркутск, 2001. 22 с.

СУТНІСТЬ ЗАСАДИ ДИСПОЗИТИВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

У науковій статті розглядається питання сучасного розуміння сутності засади диспозитивності у кримінальному провадженні України. На початку автор наголошує, що сьогодні немає одностайності серед вчених щодо тлумачення поняття диспозитивності у кримінальному судочинстві. На основі проведеного аналізу, автором визначено ознаки, притаманні поняттю диспозитивності у кримінальному провадженні України, серед яких наступні: 1) усвідомлення суб'єктом своїх потреб та інтересів; 2) свобода вибору варіанту поведінки та пізнання необхідності її реалізації; 3) можливість здійснення за своїм вибором не будь-яких дій, а лише юридичних, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення юридичних відносин або реалізація яких значно впливає на кримінальне провадження; 4) реалізується з метою відстоювання (захисту, представництва) учасниками кримінального процесу особистих інтересів; 5) відповідає безумовний обов'язок посадової особи вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення; 6) ініціативність, самостійність, варіативність поведінки за умови дотримання прав та інтересів інших осіб; 7) відображає певний рівень правосвідомості у суспільстві, а також дозволяє підвищити активність учасників кримінального судочинства, створити певні уявлення про можливість медіації, прощення, відновлення прав тощо. Встановлення ознак дало можливість автору дослідження сформулювати авторське визначення поняття диспозитивності у кримінальному провадженні України – це усвідомлена необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні. Зроблено висновок, що не дивлячись на значний внесок вчених, багато проблем залишаються недослідженими або дискусійними. Підтвердженням цього є той факт, що серед вчених-процесуалістів немає єдності думок щодо визначення диспозитивності у кримінальному провадженні, тому вони по-різному тлумачать дане поняття.

Ключові слова: сутність, зміст, ознаки поняття, диспозитивність, принципи кримінального процесу, засади кримінального провадження, особливості та властивості.

The scientific article considers the issue of modern understanding of the essence of the principle of dispositiveness in the criminal proceedings of Ukraine. At the beginning, the author emphasizes that today there is no unanimity among scholars on the interpretation of the concept of dispositiveness in criminal proceedings. Based on the analysis, the author identified the features inherent in the concept of dystosis in the criminal proceedings of Ukraine, including the following: 1) awareness of the subject of their needs and interests; 2) freedom of choice of behavior and knowledge of the need for its implementation; 3) the possibility of carrying out at its option not any actions, but only legal ones, with which the rules of law link the emergence, change or termination of legal relations or the implementation of which significantly affects the criminal proceedings; 4) is realized for the purpose of defending (protection, representation) by participants of criminal process of personal interests; 5) meets the unconditional obligation of the official to take certain actions or refrain from committing them; 6) initiative, independence, variability of behavior subject to the rights and interests of others; 7) reflects a certain level of legal

awareness in society, and also allows to increase the activity of participants in criminal proceedings, to create certain ideas about the possibilities of mediation, forgiveness, restoration of rights, etc. The establishment of features allowed the author of the study to formulate the author's definition of the concept of dispositiveness in the criminal proceedings of Ukraine - a conscious need for active and purposeful activities of subjects endowed with dispositive rights, the implementation of which affects the emergence, change or termination of criminal procedural relations. interests in criminal proceedings. It is concluded that despite the significant contribution of scientists, many problems remain unexplored or debatable. This is confirmed by the fact that there is no consensus among procedural scholars on the definition of dispositiveness in criminal proceedings, so they interpret this concept differently.

Key words: *essence, content, features of the concept, dispositiveness, principles of criminal procedure, principles of criminal proceedings, features and properties.*

Постановка проблеми. Завдання побудови правової держави з пріоритетом прав, свобод і законних інтересів особи змінило уявлення про співвідношення публічного і приватного. У зв'язку з цим, проблема диспозитивності, її співвідношення з публічністю, набула особливого значення, що пояснюється пошуком оптимальної моделі співвідношення публічних і приватних інтересів в сучасному кримінальному судочинстві [1, с. 37]. Сьогодні немає одностайності у визначенні нормативного змісту поняття диспозитивності у кримінальному процесі.

Стан опрацювання. У теорії кримінального процесу питання диспозитивності завжди були в центрі уваги вчених процесуалістів. Зокрема цій проблематиці присвячені наукові праці О.С. Александрова, Ф.Н. Багаутдінова, А.С. Барабаша, О.М. Герасимчука, О.Ю. Глухової, І.С. Дикарьова, Т.М. Добровольської, С.О. Ковальчука, В.В. Кожевнікова, Л.М. Лобойка, В.Т. Малайренка, Л.М. Масленнікової, О.Р. Михайленка, О.В. Москаленка, В.В. Навроцької, С.В. Наріжного, В.Т. Нора, І.Л. Петрухіна, С.С. Пономаренка, В.О. Попелюшка, М.С. Строговича, В.М. Тертишника, В.І. Шишкіна, Д.С. Штоль та ін.

Метою статті є визначення сутності засади диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Виклад основного матеріалу. Слід акцентувати увагу, що попри значний внесок науковців у дослідження питань, пов'язаних із диспозитивністю кримінального процесу, багато аспектів залишаються дискусійними, потребують додаткового наукового обґрунтування та вирішення.

Крім того, як слушно підкреслює О.В. Москаленко, враховуючи зміни, яких зазнало українське кримінально-процесуальне законодавство, виникає необхідність нового наукового осмислення фактів, які обумовлюють зміст та юридичну природу засади диспозитивності [2, с. 165]

Враховуючи той факт, що диспозитивність у КПК України визначена як засада (принцип) кримінального провадження, пропонуємо здійснювати науковий аналіз зазначеного поняття саме в цьому аспекті.

За останні двадцять років проблематиці диспозитивності в кримінальному процесі приділялось чимало уваги з боку вчених-процесуалістів. Багато авторів розглядають диспозитивність або в якості принципу кримінального судочинства, або називаючи її якимось розмитим поняттям «начала (основи)» кримінального процесу [1, с. 37-38].

У науці сформувалися два основних підходи до трактування диспозитивності. Одні дослідники (А.С. Александров, О.Ю. Глухова, В.В. Кожевніков, С.С. Пономаренко) вважають, що диспозитивність – це можливість сторін вільно розпоряджатися своїми правами [3, с. 8; 4, с. 211; 5, с. 10]. Прихильники другої позиції (А.С. Барабаш, Р.Е. Гукасян, М.А. Гурвич, І.С. Дикарьов, Л.Н. Масленнікова, Д.С. Штоль) бачать диспозитивність не тільки в свободі суб'єкта розпоряджатися наданими правами на свій розсуд, але і у впливі цього розпорядження на хід кримінального провадження [1, с. 38; 6, с. 75; 7, с. 3-9; 8, с. 74; 9, с. 17-18; 10, с. 25; 11, с. 132].

Існує також інший підхід до визначення диспозитивності. Диспозитивність – можливість суб'єктів самостійно упорядковувати (регулювати) свої відносини, діяти на власний розсуд: вступати у правовідносини чи ні, визначати їх зміст, здійснювати свої права або утримуватися від цього, з кількох запропонованих законом або договором варіантів поведінки обирати оптимальний з погляду власних інтересів [12, с. 197].

Не викликає сумніву той факт, що диспозитивність як засада кримінального провадження та правова категорія ще не досліджена в повному обсязі, а тому актуальність предмету її дослідження залишатиметься і в майбутньому.

Вченими-процесуалістами констатувався також і дихотомічний характер диспозитивності. Так, ще на початку ХХ ст. П.І. Люблінський писав, що не тільки суд, але і «особи, що беруть участь у справі» своєю волею визначають характер процесуальних дій і рух процесу [13, с. 134]. А.Ф. Клейнман підкреслював, що в радянському процесі диспозитивність тісно і нерозривно пов'язана з активністю і ініціативою суду, а також з активністю і ініціативою, наданими прокурору як представнику влади [14, с. 52]. А.Т. Боннер вбачав в ініціативі суду, прокурора доповнення принципу диспозитивності [15, с. 45].

Вивчення наукових праць, в яких розглядається проблематика дихотомії диспозитивності в юрисдикційному процесі, свідчить про неоднозначне ставлення вчених до питання про суб'єктів диспозитивних правочинів. Одні автори визнають диспозитивні права не тільки за приватними, а й за публічними суб'єктами. Так, А.С. Александров визнає диспозитивність за прокурорами, що підтримують державне обвинувачення в суді, на тій підставі, що заперечення диспозитивності у прокурора веде до заперечення положення сторони в процесі, рівноправній стороні захисту [5, с. 27]. А.Р. Валієва пропонує визнавати в юрисдикційному процесі двох систем утворюючих начал (основ) диспозитивності: приватно-правового і публічно-правового, які знаходять своє вираження в законодавчому закріпленні за приватними та владними публічними суб'єктами свободи волевиявлення в розпорядженні процесуальними правами [16, с. 18]. На думку С.С. Пономаренко, «диспозитивність у кримінальному процесі – привілей не тільки сторін, а й тих учасників процесу, яких до сторін віднести не можна» [5, с. 29].

Однак такий підхід у вивченні диспозитивності поділяється не всіма вченими. Існує думка, що владні публічні суб'єкти (посадові особи органів, які здійснюють кримінальне переслідування і суду) не володіють диспозитивними правами. Так, Т.Н. Добровольська, наприклад, вважає, що публічно-правова природа дій компетентних органів не дозволяє розглядати їх як суб'єктів диспозитивності [17, с. 78]. Ф.Н. Багаутдінов стверджує, що «для державних органів та їх посадових осіб діє загально правовий принцип: їм дозволено тільки те, що прямо передбачено Конституцією і законом. Для них не може бути будь-якої диспозитивності, довільності дій» [18, с. 80-81]. І.С. Дикарьов пояснює відсутність у державних органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження і виконують функції кримінального переслідування, свободи в розпорядженні правами тим, що вони діють в публічному інтересі [8, с. 84]. Аналогічної позиції дотримується Д.С. Штоль, на думку якого для виконання покладених функцій державних органів і посадових осіб «надані широкі права, здійснення яких є, скоріше, обов'язком, ніж правом, тобто в їхніх діях відсутня свобода розпорядження правом» [11, с. 72].

Є.А. Суханов дуже тонко зауважив, що в даний час місце «піраміди» супідрядних галузей повинна зайняти їх нова система, заснована на принциповій рівності приватно-правового і публічно-правового підходів, на їх взаємодії, але не на підпорядкуванні приватного права публічному. В основі цього підходу, пише автор, лежить конституційне визнання вищої цінності прав і свобод окремої людини, тобто пріоритету приватних, а не публічних інтересів [19, с. 10].

На цьому ж наполягає і О.В. Москаленко, зазначаючи, що диспозитивність – демократична засада побудови кримінального процесу, яка полягає в тому, що посадовим особам органів досудового слідства, прокуратури та суду дозволяється робити тільки те, що законом передбачено, приватним особам на альтернативній основі на власний розсуд – «що не заборонено законом». Учасникам процесу надаються широкі права, а їх обмеження допускаються як виняток крайньої необхідності. Органам які ведуть кримінальний процес, рівно як і зацікавленим в справі особам, надається право ініціювання судового провадження; сторонам у кримінальному судочинстві надається певний процесуальний статус та право самим вільно розпоряджатись своїми правами: представляти чи не представляти докази, давати показання чи відмовитись від давання показань [2, с. 167].

Н.К. Краснослободцева визначає диспозитивність як правову категорію, яка визначає тактику і стратегію правового розвитку, є важливим принципом для формування методів правового регулювання у всіх сферах суспільних відносин [20, с. 11].

А.Г. Плешанов наголошує, що з функціонального боку свобода особи закріплюється у праві через диспозитивні засади регулювання. Термін диспозитивність – буквально означає «визначати, розпоряджатися». Етимологічна сутність даного терміна визначає і його розуміння у праві: диспозитивність в загальних рисах означає «свободу» в реалізації права, можливість самостійно визначати свою поведінку, реалізовувати права на свій власний розсуд [21, с. 37].

Аналіз думок вчених щодо тлумачення диспозитивності дозволив автору дисертаційного дослідження виокремити найбільш суттєві ознаки, які притаманні цьому принципу кримінального провадження:

- 1) усвідомлення суб'єктом своїх потреб та інтересів (Н. Краснослободцева);
- 2) свобода вибору варіанту поведінки та пізнання необхідності її реалізації (О. Глухова, Н. Краснослободцева);
- 3) можливість здійснення за своїм вибором не будь-яких дій, а лише юридичних, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення юридичних відносин (М. Агарков, Д. Штоль) або реалізація яких значно впливає на кримінальне провадження (І. Дикарьов);
- 4) реалізується з метою відстоювання (захисту, представництва) учасниками кримінального процесу особистих інтересів (Н. Громов, В. Шадрін, Д. Штоль);
- 5) відповідає безумовний обов'язок посадової особи вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення (І. Дикарьов, Д. Штоль);
- 6) ініціативність, самостійність, варіативність поведінки за умови дотримання прав та інтересів інших осіб (Н. Краснослободцева);
- 7) відображає певний рівень правосвідомості у суспільстві, а також дозволяє підвищити активність учасників кримінального судочинства, створити певні уявлення про можливості медіації, прощення, відновлення прав тощо (О. Поліщук).

Враховуючи викладене, нами зроблено спробу дати власне тлумачення диспозитивності у кримінальному процесі. Пропонуємо під диспозитивністю розуміти усвідомлену необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні.

Висновки. Дослідження питань диспозитивності у кримінальному провадженні України засвідчило, що не дивлячись на значний внесок вчених, багато проблем залишаються недослідженими або дискусійними. Підтвердженням цього є той факт, що серед вчених-процесуалістів немає єдності думок щодо визначення диспозитивності у кримінальному провадженні, тому вони по-різному тлумачать дане поняття.

Список використаних джерел:

1. Барабаш А.С. К вопросу о содержании диспозитивности в современном уголовном процессе. *Вестник Уральского юридического института МВД России*. 2017. № 4. С. 37-40.
2. Москаленко О.В. Принцип диспозитивности у кримінальному процесі України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО»*. 2016. С. 164-168.
3. Александров А.С. Диспозитивность в уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 1995.
4. Глухова О.Ю. Институт диспозитивности как элемент свободы. *Аспирантский вестник Тамбовского государственного университета им. Г.Р. Державина*. Тамбов, 2007. С. 204-211.
5. Пономаренко С.С. Диспозитивные начала в российском уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Оренбург, 2002. 156 с.
6. Гукасян Р.Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве. М., 1975. С. 75.
7. Гурвич М. А. Структура и движение гражданского процессуального правоотношения. *Вопросы науки советского гражданского процессуального права*: тр. ВЮЗИ. М., 1975. Т. 38. С. 3-9.
8. Дикарев И.С. Принцип диспозитивности в уголовном процессе России. *Журнал российского права : Правосудие и судебная практика*. 2008. № 6. С. 73-78.
9. Кожевников В.В. К проблеме диспозитивных норм частного и публичного права современной России. *Журнал российского права : Государство и право в современном мире*. 2017. № 8. С. 16-28.
10. Масленникова Л.Н. Публичное и диспозитивное начала в уголовном судопроизводстве России: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2000.
11. Штоль Д.С. Теоретические основы дефиниции принципа диспозитивности современного уголовного процесса. *Вестник Челябинского государственного университета*. Челябинск, 2008. С. 129-132.
12. Юридична енциклопедія : в 6 т. Редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 2. 744 с.
13. Люблинский П.И. Новая теория уголовного процесса. *Журн. М-ва юстиции*. 1916. № 1. С. 104-145.

14. Клейнман А.Ф. Гражданский процесс. М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. 119 с.
15. Боннер А.Т. Принцип диспозитивности советского гражданского процессуального права. М.: ВЮЗИ, 1987. 78 с.
16. Валиева А.Р. Основания дуализма диспозитивности в юрисдикционном процессе. *Ученые записки Казанского университета*. Казань, 2014. Том 156 (кн. 4). С. 17-25.
17. Добровольская Т.Н. Принципы советского уголовного процесса. *Вопросы теории и практики*. М.: Юрид. лит., 1971. 199 с.
18. Багаутдинов Ф.Н. Обеспечение публичных и личных интересов при расследовании преступлений. М.: Юрлитинформ, 2004. 544 с.
19. Суханов Е. А. Современное развитие частного права в России. *Юрист*. 2001. № 3. С. 10.
20. Краснослободцева Н.К. Диспозитивность как инструмент закрепления свободы личности в законодательстве. *Юридическая наука*. 2011. № 2. С. 7-11.
21. Плешанов А.Г. Диспозитивное начало в сфере гражданской юрисдикции : проблемы теории и практики. М., 2002. С. 37-38.

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.98

ЗАХАРОВА Г.В.

**ПРОВАДЖЕННЯ ОБШУКУ ТА ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ
ДО РЕЧЕЙ ТА ДОКУМЕНТІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВопорушень у сфері нерухомості**

Метою статті є встановлення особливостей проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел, при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. У статті розглядаються питання обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, порядку здійснення цих процесуальних дій, акцентується увагу на таких моментах і відмінностях. Наголошується, що всі дії з реєстрації договорів нерухомості супроводжуються оформленням ряду документів, які подаються в різні інстанції, використанням інших матеріальних джерел. Тому видалення та вивчення їх змісту може дати важливу інформацію про злочинну діяльність у цій сфері. Наголошується, що ролі документів, а також порядку їх вилучення та розгляду приділяється велика увага науковцям, які фрагментарно торкнулися розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості, та тим, хто дуже плідно працював над удосконаленням методології розслідування таких кримінальних правопорушень. Об'єктом обшуку у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері нерухомості найчастіше є приміщення (офіс компанії-забудовника, нотаріальна контора, ріелтерська фірма, житло підозрюваних тощо), транспортні засоби та ділянки місцевості. Утім, як свідчить аналіз матеріалів судово-слідчої практики та юридичної літератури, сьогодні злочинці широко використовують сучасну оргтехніку, яка, в разі виявлення, повинна підлягати обов'язковому вилученню в установленому законом порядку. При цьому неприпустимі спроби миттєвого отримання інформації з наявної бази даних, адже сучасні засоби захисту передбачають можливість швидкого пошкодження, або повного знищення інформації при несанкціонованому допуску. Якщо такий доступ було здійснено незаконно, докази, отримані у такий спосіб, можуть у подальшому визнаватися недопустимими. Зазначається, що в ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості вилучаються та перевіряються різноманітні документи, які за своїм характером можна поділити на дві групи: 1) документи, доказова сила яких пов'язана зі змістовою складовою, пов'язаною з незаконне здійснення операцій з нерухомістю; 2) речові докази, що зберегли сліди кримінального правопорушення, які були предметом злочину або послужили засобом розкриття злочину тощо. Перелік служб, до яких необхідно звернутися із запитом про тимчасовий доступ до наведеного речі та документи. Розглядається перелік об'єктів, які підлягають вилученню та дослідженню.

Ключові слова: *нерухомість, будівництво, ринок нерухомості, обшук, тимчасовий доступ до речей та документів, слідчі (розшукові) дії, кримінальне правопорушення.*

The article considers the issues of search, temporary access to things and documents, the procedure of these procedural actions, focuses on such points and differences. It is emphasized that all actions on registration of real estate agreements are accompanied

by registration of a number of documents which are presented to various instances, use of other material sources. Therefore, the removal and study of their content can provide important information about criminal activity in this area. It is emphasized that the role of documents, as well as the procedure for their seizure and review is given much attention to scientists who touched upon the investigation of criminal offenses in real estate in fragments, and those who worked very fruitfully to improve the methodology of investigation of such criminal offenses. The object of search in criminal proceedings in the field of real estate are often premises (office of the developer, notary, real estate company, housing for suspects, etc.), vehicles and areas. However, according to the analysis of materials of judicial-investigative practice and legal literature, today criminals widely use modern office equipment, which, if detected, should be subject to mandatory seizure in the manner prescribed by law. At the same time, attempts to instantly obtain information from the existing database are inadmissible, as modern means of protection provide for the possibility of rapid damage or complete destruction of information in the event of unauthorized access. If such access has been made unlawfully, the evidence thus obtained may be further inadmissible. It is noted that in the course of investigation of criminal offenses in the field of real estate various documents are seized and inspected, which by their nature can be divided into two groups: 1) documents whose probative value is related to the content component related to the illegal implementation of real estate transactions; 2) material evidence that has retained traces of a criminal offense, which were the subject of the crime or served as a means of detecting the crime, etc. The list of services to which it is necessary to address with the request for temporary access to things and documents is resulted. The list of objects to be removed and further studied is considered.

Key words: *real estate, construction, real estate market, search, temporary access to things and documents, investigative (search) actions, criminal offense.*

Постановка проблеми. Прогресивні зміни у структурі злочинності та поява нових сучасних способів дій, у тому числі із застосуванням обману та зловживання довірою, викликають необхідність пошуку нових рішень і застосування дієвих заходів для вирішення проблем удосконалення діяльності правоохоронних органів із розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. Всі дії зі здійснення правочинів на ринку нерухомості супроводжуються оформленням низки документів, які пред'являються до різних інстанцій, з використанням інших матеріальних джерел. Тому вилучення і вивчення їх змісту може надати важливу інформацію про злочинну діяльність в цій сфері. Зазначене вимагає проведення ряду слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на вилучення інформації з матеріальних джерел.

Аналіз досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить, що положення про проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел, неодноразово розглядалася в наукових працях Р. С. Белкіна, Г. Г. Зуйкова, В. П. Колмакова, В. А. Образцова, О. Р. Ратинова, М. В. Салтевського, А. М. Селиванова, Р. Л. Степанюка, К. О. Чаплинського, М. П. Яблокова та інших вчених. Тим часом, проведений аналіз показав, що при проведенні таких процесуальних дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості, досі залишається низка дискусійних питань.

Метою статті є встановлення особливостей проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел, при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості.

Основний зміст. Зазвичай у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості вилучаються та підлягають огляду різні документи, що за своєю природою можна поділити на дві групи: 1) документи, доказове значення яких пов'язано із змістовною складовою (вивчення яких допомагає відтворити алгоритм дій осіб, які мають відношення до незаконного здійснення угод щодо нерухомості); 2) речові докази, які зберегли на собі сліди кримінального правопорушення, що були предметом злочину або служили засобом для виявлення злочину та ін.

Ролі документів, а також процедури їх вилучення та огляду приділяється велика увага як вченими, які торкалися проблем розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості фрагментарно, так і тих, які дуже плідно працювали над удосконаленням методики розслідування таких кримінальних правопорушень у різних їх проявах.

Достатньо детальний перелік документів, які вилучаються при розслідуванні шахрайств у сфері будівництва, надала Н. О. Опанасенко. Вона поділила такі документи на групи: 1) документи, що посвідчують право на зайняття будівельною діяльністю; 2) проектно-кошторисна документація; 3) документи бухгалтерського обліку та фінансової звітності; 4) документація господарсько-договірної діяльності фірми-забудовника; 5) організаційно-розпорядчі документи фірми-забудовника (компанії-управителя [1, с. 122–123]. Як свідчить аналіз матеріалів судово-слідчої практики та анкетування практичних працівників, в основному вищезазначені документи вилучаються через тимчасовий доступ до речей та документів.

У ході підготовки до провадження такого вилучення важливими тактичними завданнями слідчого є: з'ясування місцеперебування та функціональної структури установ, де планується провести дану процесуальну дію; встановлення порядку організації документообігу, правил оформлення та зберігання документації; збирання інформації про найменування, характерні ознаки, кількість, серію, можливі ознаки підробки тощо. До того ж слідчому необхідно прослідити ланцюг дій щодо здійснення угоди стосовно відчуження житла та визначити документи, які були підставою для її оформлення на всіх етапах злочинної діяльності [2, с.94].

У провадженнях, пов'язаних із вчиненням кримінальних правопорушень на будівництві (первинний ринок нерухомості), серед органів та організацій, в яких проводиться звичайно вилучення документів у вигляді тимчасового доступу до речей та документів в основному можна назвати: ДАБІ; органи державної фіскальної служби; органи державної реєстрації; органи державного санітарного нагляду та державного пожежного нагляду; банківські установи; Генпроектувальник (проектувальник); ДМС України; Центр надання адміністративних послуг; приміщення компанії-забудовника; приміщення управителя ФФБ (у випадку застосування механізму ФФБ) [3, с. 15]. Дещо по-іншому складається ситуація із визначенням місць вилучення у випадках вчинення шахрайських дій на вторинному ринку нерухомості. Так, як свідчить практика, найпоширенішими місцями, де зберігаються документи, які підлягають тимчасовому доступу, є: державна або приватна нотаріальна контора; районний (міський) виконавчий комітет; державна реєстраційна служба; ріелторська фірма; державна міграційна служба; ОСББ; житлово-експлуатаційна установа тощо.

У цих організаціях в основному підлягають вилученню: 1) різноманітні попередні договори між покупцем та продавцем (наприклад договір-завдаток, розписки тощо); 2) правопосвідчувальні документи на нерухомість: договір купівлі-продажу; свідоцтво про право власності; свідоцтво про право на спадщину; договір дарування тощо; 3) дозвільні документи: дозвіл опікунської ради; дозвіл співвласника нерухомості про відчуження частини об'єкта нерухомості, що йому належить; генеральне доручення; 4) інформативні документи, обов'язкові для проведення правочинів із нерухомістю: документ, що посвідчує експертно-грошову оцінку нерухомого майна; довідка про склад сім'ї; копії паспортів; копії ІНН; копії свідоцтва про одруження; копії свідоцтва про розлучення; технічний паспорт на об'єкт нерухомості тощо.

Окрім вищезазначених документів, під час тимчасового доступу до речей і документів та обшуку вилучаються також інші речі, які мають відношення до провадження, зокрема: блокноти із записами; газети із кресленнями та виділенням певної інформації, що стосується власників нерухомості; оголошення про продаж нерухомості; чорнові записи; інформація в електронній скриньці; комп'ютери; флеш-носії; мобільні телефони; електронні записники; цінності, здобуті злочинним шляхом; фотографії; портфоліо фірми-забудовника; юридична література із описанням схем укладання правочинів на ринку нерухомості, криміналістична література із описанням способів приховання слідів злочинів, медична література із описанням способів введення отруйних речовин та їх впливу на організм людини; аудіо-, відеозаписи (наприклад, при вимаганні передати права на нерухомість); перуки та інші маскувальні засоби; підроблені паспорти; печатки та штампи; бланки документів, які необхідні для укладання угод з нерухомістю; засоби, які могли служити для утримання потерпілого у місцях неволі; засоби, які використовувалися із метою залякування потерпілого, щоб останній підписав документи щодо нерухомості тощо.

Як зазначає Н. В. Павлова, не завжди можна пов'язувати наявність точних відомостей про знаходження шуканих об'єктів у певної особи та у певному місці з правом на провадження лише виїмки або навпаки, лише обшуку [4, с. 109]. Продовжуючи цю думку колектив авторів (Д. А. Птушкін, К. О. Чаплинський) звертають увагу, що законодавець передбачає процес вилучення предметів, речей та документів, а також отримання інформації з матеріальних джерел не тільки під час проведення обшуку. Так, згідно зі ст. 168 КПК України, тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому ст. 207, 208 цього Кодексу.

Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставлянням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Згідно з частиною 2 вказаної норми тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку (якщо об'єкти не вказані в ухвалі слідчого судді), огляду. Крім того, надати стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться речі і документи, що мають значення для провадження, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку) вимагає положення статті 159 КПК України («Тимчасовий доступ до речей та документів»). Вилучення речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу, дозволяється й під час проведення огляду (ст. 237 КПК України) [5, с. 111].

Підтримавши цю думку, маємо констатувати, що іноді особи, у володінні яких знаходяться речі та документи, що мають значення для справи, відмовляють у наданні доступу до них. За таких обставин слідчі вимушені переключатися на примусове вилучення вказаних об'єктів. У 44 % випадків слідчі відразу приймають рішення про проведення обшуку, оскільки розуміли про неможливість добровільної видачі таких об'єктів. До того ж, нерідко виникає необхідність діяти раптово, із метою унеможливлення знищення об'єктів, що мають значення для справи, а також досягнення інших тактичних завдань, наприклад: з метою відшукування у житлі злочинця, виявлення і вилучення предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом або тих, що були знаряддям злочину, для забезпечення відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням тощо.

Загалом, перед обранням організаційних і тактичних прийомів проведення обшуку слідчому потрібно вирішити низку завдань, а саме: визначити об'єкти, на яких слід проводити обшук (об'єкти обшуку); предмети та документи, які потрібно вилучати (об'єкти пошуку); послідовність і конкретні терміни проведення кожної слідчої дії. Відповідні завдання вирішуються на підставі аналізу матеріалів справи [6, с. 86]. На нашу думку, цілком логічно визначає організаційно-підготовчі заходи до проведення обшуку К. О. Чередник. Зокрема, до системи організаційно-підготовчих заходів обшуку у провадженнях щодо шахрайств на ринку нерухомості вона відносить: вивчення матеріалів кримінального провадження; збір орієнтуючої інформації про: особу злочинця (членів ЗУ та лідера), а також членів їх сім'ї, родичів та знайомих; структуру та склад ЗУ; усі епізоди організованої злочинної діяльності; місця (об'єкти) обшуків; знаряддя (засоби) злочину та предмети, що здобуті злочинним шляхом і підлягають відшукуванню, та ін.; аналіз й оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуків; прийняття (ухвалення) рішення про проведення одночасних обшуків; планування та визначення часу проведення обшуків; створення оптимальних умов для проведення даної слідчої дії; визначення та підготовка необхідних транспортних, науково-технічних та інших спеціальних засобів (озброєння); добір необхідних учасників для проведення одночасних обшуків; визначення способу фіксації ходу та результатів обшуків; розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення не передбачуваних ситуацій або ускладнень; складання плану проведення одночасних обшуків; проведення інструктивної наради серед усіх учасників слідчої дії [7]. До того ж, як слушно зауважують В. О. Коновалова і В. Ю. Шепітько, важливим є збирання інформації про приміщення, в якому планується провести обшук. Адже пошукова група на чолі зі слідчим повинні орієнтуватися на місці проведення обшуку. Крім того, попереднє отримання інформації про приміщення сприяє економії часу і сил слідчого, забезпечує певною мірою його готовність до обшуку, скорочує час, необхідний для орієнтації на місці [8]. В цьому розрізі Н. В. Павлова акцентує на важливості встановлення вірної юридичної адреси місця проведення обшуку, адже у провадженнях щодо шахрайств нерідко об'єктами обшуку є приміщення підприємств, установ та організацій. Втім, доволі часто в ухвалі вказується юридична адреса підприємства, організації, установи, що містить велику кількість об'єктів (офісів). Це призводить до того, що пошукові дії проводяться навіть у тих офісах, володільці та власники яких не мають відношення до вчинення шахрайських дій, що зумовлює скарги від таких осіб. Вирішенням цієї проблеми є вказування в ухвалі не тільки юридичної адреси, а й номерів, місця розташування офісів, які знаходяться та території проведення обшуку [9, с. 282].

Як слушно наголошують Є. Д. Лукьянчиков і В. С. Кузьмичев, час проведення обшуку визначає характер первинної інформації про злочин. Якщо інформацію отримано негласним шляхом, тобто присутній фактор раптовості для суб'єкта злочинної діяльності, обшук слід проводити негайно, відразу ж після відкриття кримінального провадження. Раптовість проведення обшуку має й важливе психологічне значення. Несподіваний початок цієї слідчої дії викликає

нервово-психологічне напруження в тих, кого обшуковують. Слідчий повинен якомога ефективніше використати розгубленість і відповідний психологічний стан цих осіб [10]. Натомість, слід погодитися із К. О. Чаплинським, який акцентує, що швидкість та раптовість обшуків не повинні призводити до поспішності та зниження якості їх проведення, а негативні результати не повинні впливати на намір довести обшуки до їх логічного завершення. При цьому, раптовість проведення обшуків є неможливою без дотримання конспіративності і правил таємного прийняття рішення про їх проведення, включаючи і оперативно-розшукові заходи. Тому розголошення відомостей про обшук, що готується, значній кількості осіб може призвести до витоку інформації та втрати фактора раптовості [11, с. 131].

Більшість вчених зосереджує увагу на необхідності дотримання заходів безпеки осіб, які братимуть участь в обшуку у провадженнях, пов'язаних із вчиненням кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. З цією метою обшук обов'язково необхідно проводити за участю спецпризначенців, а також із використанням амуніції та спец. засобів. Координацію роботи пошукових груп, у тому числі у випадку виникнення екстремальних ситуацій, повинен здійснювати штаб, який аналізує та здійснює обмін інформацією з об'єктів обшуку [7, с. 170]. До того ж, під час обшуку необхідно забезпечити наявність та справність технічних засобів, адже за правилами кримінального-процесуального законодавства хід та результати проведення обшуку підлягають обов'язковій фіксації.

Об'єктом обшуку у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері нерухомості найчастіше є приміщення (офіс компанії-забудовника, нотаріальна контора, ріелтерська фірма, житло підозрюваних тощо), транспортні засоби та ділянки місцевості. Утім, як свідчить аналіз матеріалів судово-слідчої практики та юридичної літератури, сьогодні злочинці широко використовують сучасну оргтехніку, яка, в разі виявлення, повинна підлягати обов'язковому вилученню в установленому законом порядку. При цьому неприпустимі спроби миттєвого отримання інформації з наявної бази даних, адже сучасні засоби захисту передбачають можливість швидкого пошкодження, або повного знищення інформації при несанкціонованому допуску. Якщо такий доступ було здійснено незаконно, докази, отримані у такий спосіб, можуть у подальшому визнаватися недопустимими.

Особливості обшуку засобів комп'ютерної техніки полягають у тому, що після прибуття на місце обшуку слідчий, насамперед, має вжити всіх заходів, спрямованих на запобігання можливому знищенню інформації. Для цього забезпечується контроль за безперерйним електропостачанням електронно-обчислювальних машин та їх мереж, припиняється доступ сторонніх осіб на об'єкт, де проводять обшук [12, с. 132].

В цілому слід зазначити, що на тлі бурхливого розвитку науки і техніки йде активне використання їх досягнень для вчинення злочинів, що різко підвищує роль фахівця в проведенні слідчих (розшукових) дій, у тому числі й обшуку. Ця обставина знайшла своє відображення і в чинному КПК, де у ст. 236, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Виходячи з цього, злам можливих захисних систем повинен здійснюватися тільки висококваліфікованим спеціалістом в особливих умовах.

Як свідчить практика, існує два основних способи вилучення комп'ютерної інформації: вивчення всієї комп'ютерної інформації безпосередньо під час обшуку з подальшим вилученням тільки тієї інформації, що уявляє інтерес для провадження, або вилучення всіх виявлених засобів комп'ютерної техніки з подальшим вивченням наявної на них інформації. Разом з тим, слід зазначити, що у ч. 2 ст. 168 КПК України йдеться, що вилучення таких інформаційних систем здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі слідчого судді, суду. Якщо електронні носії інформації не вказані в ухвалі, а їх вилучили, законодавець розцінює це як грубе порушення норм кримінального процесуального законодавства.

Висновки. Отже, отримати доступ до документів, а також інших предметів, які мають відношення до незаконних дій у сфері нерухомості, можна у різний спосіб. Найбільш поширеними такими способами одержання доказової інформації є проведення тимчасового доступу до речей та документів та проведення обшуку. До того ж, відіграє велику роль слідчий огляд таких речей та документів, оскільки вже на момент їх вилучення слідчий може уявити обставини вчинення кримінального правопорушення та вжити відповідних заходів.

Список використаних джерел:

1. Опанасанко Н. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування шахрайства, вчиненого організованими злочинними групами у сфері житлового будівництва : дис. ... канд. юрид. наук: 00.00.09 / Академія адвокатури України. Київ. 2018. 255 с.
2. Астафьев Д.В. Особенности первоначального этапа расследования мошенничества в сфере купли-продажи недвижимости : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Кубанский государственный университет. Краснодар, 2004. 189 с.
3. Кузьменко С.С. Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. / Дніпр. Держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2019. 20 с.
4. Павлова Н.В. Особливості розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням приватного житла : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. / Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Д., 2007. 223 с.
5. Павлова Н.В., Птушкін Д.А., Чаплинський К.О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 190 с.
6. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ, 2006. 308 с.
7. Чередник К.О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями: дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2019. 270 с.
8. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс : Електронний підручник. К., 2007.
9. Павлова Н.В. Щодо важливості дотримання прав і свобод особи під час проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1 (110). С. 278–284.
10. Лукьянчиков Е. Д., Кузьмичев В.С. Фактор внезапности при производстве неотложных действий по обеспечению возмещения материального ущерба. *Пути совершенствования деятельности аппаратов органов внутренних дел*. Ташкент, 1987. С. 87–91.
11. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.
12. Попова І. М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла : дис. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. зі спеціальності 12.00.09. / Міністерство внутрішніх справ України. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2011. 250 с.

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 342.95 (477)

ВИГОВСЬКИЙ С.І.

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ МІСЦЕВИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Актуальність статті полягає в тому, що поточна судово-правова реформа в Україні частково спрямована на вирішення нагальних питань забезпечення функціонування суду. З огляду на це, особливий дослідницький інтерес для юристів-адміністративістів наразі складає проблематика контролювання діяльності суду, адже суб'єкт влади може належним чином функціонувати лише у тому разі, коли його діяльність буде в достатній мірі контролюватись іншими суб'єктами влади, зокрема й громадянським суспільством. Метою статті є комплексне дослідження адміністративно-правових засад контролю за діяльністю місцевих судів у частині встановлення сутності та видової структури контролю за діяльністю місцевих судів. Стаття присвячена комплексному з'ясуванню сутності та видової структури контролю за діяльністю місцевих судів в Україні. Обґрунтовується, що досліджуваний контроль доцільно розуміти в якості діяльності, що ґрунтується на нормах адміністративного законодавства й здійснюється уповноваженими на таку діяльність суб'єктами; не стосується процесуальної діяльності суддів, обмежуючись організаційною діяльністю суду; створює належні умови для функціонування суду, самостійної діяльності суддів, а також забезпечення права будь-кого, хто потребує судового захисту, звернутись до нього у законом визначеному порядку. За своєю суттю досліджуваний контроль становить собою складне явище, належна об'єктивація якого обумовлює різні соціально-правові ефекти, котрі мають надзвичайне значення для процесу побудови України в якості правової, демократичної та соціальної держави, яка може у перспективі реалізувати євроінтеграційні прагнення. Основними видами контролю за діяльністю місцевих судів є: контроль суб'єктів державного сектора за діяльністю місцевих судів, яким охоплено контрольну діяльність органів публічної служби та їх посадових осіб (внутрішньосистемний контроль за діяльністю місцевих судів; позасистемний контроль за діяльністю місцевих судів); контроль суб'єктів недержавного сектора за діяльністю місцевих судів, що охоплює контрольну діяльність громадянського суспільства. У висновках до статті узагальнюються результати дослідження.

Ключові слова: діяльність місцевого суду, контроль, місцевий суд, система правосуддя, суб'єкт контролю.

The relevance of the article is that the current judicial and legal reform in Ukraine is partly aimed at resolving urgent issues of ensuring the functioning of the court. In view of this, the issue of controlling the activities of the court is of particular research interest to administrative lawyers, as the subject of power can function properly only if its activities are sufficiently controlled by other subjects of power, including civil society. The purpose of the article is a comprehensive study of the administrative and legal framework of control over the activities of local courts in terms of establishing the nature and species structure of control over the activities of local courts. The article focuses on a comprehensive clarification of the essence and specific structure of control over the local courts activities in Ukraine. It is substantiated that it is advisable to understand the control under

investigation as an activity based on the norms of administrative legislation, which is carried out by subjects authorized for such activity; it does not concern the procedural activities of judges, being limited to the organizational activities of the court; it creates appropriate conditions for the functioning of the court, the independent activity of judges, as well as ensuring the right of anyone who needs judicial protection to apply to him in accordance with the law. By its very essence, the control under study is a complex phenomenon, the proper objectification of which leads to various social and legal effects that are of extreme importance for the process of building Ukraine as a legal, democratic and social state, which can realize in the future its European integration aspirations. The main types of control over the activities of local courts are as follows: control of public sector entities over the activities of local courts, which covers the control activities of public service bodies and their officials (intra-system control over the activities of local courts; extra-system control over the activities of local courts); control of the non-state entities over local courts activities, which covers civil society monitoring. The conclusions to the article summarize the results of the study.

Key words: *local court activities, control, local court, justice system, subject of control.*

Постановка проблеми. Поточна судово-правова реформа в Україні частково спрямована на вирішення нагальних питань забезпечення функціонування суду. З огляду на це, особливий дослідницький інтерес для юристів-адміністративістів наразі складає проблематика контролювання діяльності суду, адже суб'єкт влади може належним чином функціонувати лише у тому разі, коли його діяльність буде в достатній мірі контролюватись іншими суб'єктами влади, зокрема й громадянським суспільством. Важливість вказаного питання важко недооцінити з огляду на те, що у ч. 2 ст. 19 Конституції України міститься гарантія: 1) недопущення різного розу зловживань і мінімізації толерантності до корупції; 2) збільшення рівня юридичної визначеності в діяльності суб'єктів публічної влади та стабілізації функціонування складного механізму – механізму публічного адміністрування, який у тій чи іншій мірі відображається на рівні забезпечення прав і свобод людини, національної безпеки тощо. Однак, відповідна гарантія перетворюється на декларацію у тому разі, коли вона не забезпечується контролем суб'єкта влади, що є питанням, якому сьогодні ще не приділяється достатня увага юристів-адміністративістів у контексті дослідження проблематики діяльності суду.

Зазначене актуалізує потребу формування актуальної наукової думки про контроль за діяльністю судів, а особливо – за діяльністю місцевих судів. Ця позиція ґрунтується на наступних фактах:

1) «місцеві суди розглядають найбільшу кількість судових справ різної юридичної природи (адміністративних, господарських, кримінальних, проваджень у справах про адміністративні правопорушення)» [1, с. 3] (отже, діяльність місцевих судів найбільшою мірою впливає на забезпечення прав і свобод людини і громадянина, юридичних осіб, інших суб'єктів права);

2) адміністративно-правова природа контролю за діяльністю місцевих судів по сьогодні не була предметом комплексного дослідження, в якому враховувались би останні зміни законодавства про судоустрій і статус суддів, а також актуальні тенденції реформування системи правосуддя загалом та місцевих судів, зокрема.

Аналіз наукової літератури та невіршені раніше питання. Контроль за діяльністю судів вже у тій чи іншій мірі досліджували Р. М. Аюпова, А. Л. Борко, Т. Б. Логоза, О. М. Остапенко, П. П. Порошук, І. Д. Прошутя, А. В. Сагун, Д. Ю. Шпенюв та інші науковці. Однак, не применшуючи наукового внеску цих науковців, слід констатувати наступні проблеми:

1) юридична сутність контролювання діяльності місцевих судів та судів загалом по сьогодні ще є дискусійним питанням, що обумовлено складністю такого питання та його надзвичайною актуальністю;

2) питанню контролювання діяльності місцевих судів в окреслених наукових працях ученими була присвячена лише фрагментарна увага, недостатня для формування системного наукового розуміння відповідного феномена, його видової структури, соціально-правового значення тощо.

Відтак, метою цієї наукової статті є комплексне дослідження адміністративно-правових засад контролю за діяльністю місцевих судів у частині встановлення сутності та видової струк-

тури контролю за діяльністю місцевих судів. Ця мета дослідження може бути досягнута шляхом виконання таких завдань: 1) з'ясувати загальну сутність контролю; 2) сформулювати попереднє розуміння категорії «контроль за діяльністю місцевих судів»; 3) з'ясувати основні види такого контролю; 4) узагальнити результати дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науковій літературі наявна множина різних підходів до розуміння поняття «контроль», що є цілком закономірним з огляду на складність цього явища та різні контексти його наукового тлумачення [2, с. 25]. Між тим, приймаючи до уваги галузеві (адміністративно-правові) аспекти наукового розуміння сутності феномена «контроль» [див., напр.: 2, с. 26; 3, с. 257], доходимо попереднього висновку, що у широкому сенсі контроль за діяльністю місцевих судів – це функція управління та форма спостереження за дотриманням місцевими судами законодавства, що виявляється в урегульованому законодавством процесі здійснення контрольного впливу компетентного суб'єкта на місцевий суд, який не спотворюючи засаду незалежності суду та самостійності суддів спрямовується на: отримання даних про діяльність місцевого суду; аналізу отриманої інформації на предмет відповідності діяльності суду, покладеним на нього законодавцем обов'язків; реагування на виявлені порушення законодавства в діяльності підконтрольного суб'єкта.

Тобто, особливими рисами контролю за діяльністю місцевих судів є те, що досліджуваний контроль:

- 1) є нормативною діяльністю, що ґрунтується на нормах адміністративного законодавства;
- 2) є діяльністю, що здійснюється уповноваженими на таку діяльність суб'єктами;
- 3) не стосується процесуальної діяльності суддів, обмежуючись організаційною діяльністю суду;
- 4) створює належні умови для функціонування суду, самостійної діяльності суддів, а також забезпечення права будь-кого, хто потребує судового захисту, звернутись до нього (шляхом звернення до місцевого суду) у законом визначеному порядку.

Зважаючи на викладене, доходимо думки, що загальне соціально-правове та адміністративно-правове значення контролю за діяльністю місцевих судів полягає у тому:

- 1) такий контроль є особливою гарантією належного функціонування цих судів (забезпечення правопорядку в діяльності місцевих судів);
- 2) належне здійснення контролю за діяльністю місцевих судів дозволяє вчасно ідентифікувати проблеми у діяльності місцевих судів (чи до моменту їх виникнення) та відреагувати на ці проблеми до того моменту, коли вони набудуть критичної форми (чи тоді, коли проблеми ще не виникли – створити бар'єри для їх виникнення);
- 3) контроль за діяльністю місцевих судів дозволяє акумулювати об'єктивні дані про діяльність суду та сформувати обґрунтовані висновки про подальші шляхи вдосконалення чинного законодавства у частині норм, що регулюють діяльність місцевого суду.

Окресливши попередню дефініцію поняття «контроль за діяльністю місцевих судів», соціально-правове значення такого контролю, можемо перейти до з'ясування видової структури такого контролю, що сприятиме більш глибокому розумінню сутності відповідного контролю. При цьому попередньо слід розглянути актуальні підходи вітчизняних учених до поділу контролю на види. У контексті цього завдання слід зауважити, що вітчизняними ученими [4, с. 36; 5, с. 49] пропонуються різні актуальні підходи до класифікації видів контролю. Узагальнюючи ці підходи, вітчизняний юрист-адміністративіст В. К. Колпаков доходить думки, що контроль можна поділити на окремі види залежно від: 1) місця суб'єкта здійснення контролю у системі державного управління (наприклад, парламентський, президентський, урядовий, громадський контроль і т. д.); 2) належності суб'єкта здійснення контролю до державних або громадських структур; 3) адміністративно-правової компетенції суб'єкта здійснення контролю (загальний, відомчий та надвідомчий контроль); 4) управлінської стадії, на якій здійснюється контроль (попереджувальний, поточний та наступний контроль); 5) спрямованості контролю (зовнішній та внутрішній контроль); 6) призначення контролю (загальний та цільовий контроль) [6, с. 677]. Таким чином, погодимось із тим, що основними підставами класифікації контролю на види є: «предмет перевірки; плановість контрольних заходів; суб'єкт, який здійснює перевірку; форма проведення контролю» [2, с. 26].

Також на сьогоднішній день наявними є підходи учених до поділу контролю на види в контексті діяльності суду. Зокрема, учений В. В. Назаров, досліджуючи особливості судового контролю, доходить думки, що такий контроль можна поділити на загальний, попередній та виключний [7, с. 241]. Вітчизняна учена Р. М. Аюпова, досліджуючи контроль за діяльністю господарських

судів, доходить думки, що цей контроль «залежно від суб'єкта його здійснення та спрямованості найбільш доцільно поділяти в залежності від суб'єкта, що здійснює контрольну діяльність», а саме у межах таких видів: «зовнішній контроль, тобто такий, що здійснюється суб'єктами, які не входять до складу судової гілки влади; внутрішній, який здійснюється суб'єктами, які є складовою частиною судової влади» [8, с. 198].

Приймаючи до уваги сутність контролю за діяльністю місцевих судів, а також наукові підходи до розуміння видової структури контролю, доводимо думки, що поділ досліджуваного контролю на види залежить від місця суб'єкта контролю відносно місцевого суду, а також наявності у цього суб'єкта правового статусу державного органу влади (посадової особи цього органу влади). Саме тому основними видами контролю за діяльністю місцевих судів є:

1. Контроль суб'єктів державного сектора за діяльністю місцевих судів, яким охоплено контрольну діяльність органів публічної служби та їх посадових осіб, що знаходяться у системі правосуддя чи знаходяться поза межами такої системи. Таким чином, підвидами цього контролю є:

1) внутрішньосистемний контроль за діяльністю місцевих судів. Контроль за діяльністю місцевих судів, здійснюваний суб'єктами, котрі належать до системи правосуддя, певною мірою є спеціальним виявом внутрішнього (інакше – адміністративного) контролю. Внутрішній (адміністративний) контроль, як справедливо зазначає учений О. Б. Гора, «здійснюється органами однієї системи, які перебувають в адміністративній підпорядкованості, й спрямований на вирішення завдань, що стоять перед певним конкретним органом управління» [9, с. 215]. Отже, внутрішній контроль – це «відомчий контроль, спрямований на систематичну перевірку виконання рішень об'єктами управління, що відіграє важливу роль у зміцненні державної дисципліни, законності у діяльності органів державного управління, підвищенні виконавчої дисципліни їх посадових осіб» [9, с. 215];

2) позасистемний контроль за діяльністю місцевих судів, тобто, контроль, здійснюваний владними суб'єктами публічної адміністрації, що перебувають поза межами системи правосуддя України. Основна особливість позасистемного контролює те, що він є зовнішнім контролем за діяльністю місцевих судів, тобто, «уповноважені суб'єкти не є складовою частиною судової гілки влади і можуть реалізовувати свої контрольні повноваження лише щодо окремих аспектів діяльності зазначених судів, зокрема, стосовно: кадрових призначень, фінансових витрат, деяких аспектів притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, тощо» [8, с. 201];

2. Контроль суб'єктів недержавного сектора за діяльністю місцевих судів, що охоплює контрольну діяльність громадянського суспільства та може бути названим, як «позасистемний громадський контроль за діяльністю місцевих судів». Наявність цього виду контролю на сьогоднішньому етапі розвитку нашої держави свідчить про демократичні процеси, перебудову успадкованої від радянської правової системи концепції «державного управління» на концепцію «публічного адміністрування», яка є підґрунтям становлення України, як сучасної європейської держави.

Таким чином, комплексно осмислюючи феномен контролю за діяльністю місцевих судів України, можемо дійти думки, що таким контролем є елемент системи публічного адміністрування у системі правосуддя та регламентована нормами адміністративного законодавства систематична публічна діяльність уповноважених суб'єктів, що без шкоди принципу незалежності суду та самостійності суддів спрямована на: отримання актуальної, повної та об'єктивної інформації про стан виконання місцевими судами організаційних завдань і функцій; вчасне виявлення у діяльності місцевого суду прогалин і порушень, сукупності факторів, які сприяли появі цих недоліків; оптимальне усунення та запобігання відхиленням (причинам цих відхилень) у діяльності місцевих судів від встановленої норми діяльності таких судів.

Висновки. Контроль за діяльністю місцевих судів в Україні на сьогоднішній день становить собою складний феномен, належна об'єктивація якого обумовлює різні соціально-правові ефекти, котрі мають надзвичайне значення для процесу побудови України в якості правової, демократичної та соціальної держави, яка може у перспективі реалізувати євроінтеграційні прагнення. Зокрема, завдяки ефективно здійснюваному контролю за діяльністю місцевих судів підтримується сформований правопорядок (контроль запобігає порушенню такого порядку суддями та апаратом суду, а також сприяє виявленню відповідних порушників), за якого кожен може у відповідності до законодавства реалізувати право на справедливий суд та правосуддя. Крім того, досліджуване явище дозволяє накопичити актуальну та достовірну інформацію про проблеми належного функціонування місцевого суду, що може становити інформаційну базу для стратегії формування та здійснення судово-правової реформи, результати якої матимуть очікуваний ефект.

Список використаних джерел:

1. Бойко В. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих судів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 236 с.
2. Шум М. С. Стан контролю за діяльністю апарату суду в умовах реформування судової системи. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4, Ч. 3. С. 23–27. doi:10.32850/sulj.2019.4.3.6.
3. Мандичев Д. В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2019. 433 с.
4. Дрозд І. К., Шевчук В. О. Державний фінансовий контроль: навчальний посібник. Київ: Імекс-ЛІТД, 2007. 304 с.
5. Стефанюк І. Б. Державний фінансовий контроль: класифікаційні характеристики. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2011. № 4. С. 42–51.
6. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
7. Назаров В. В. Механізм судового захисту прав та свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 240–245.
8. Аюпова Р. М. Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2017. 253 с.
9. Гора О. Б. Контроль за виконанням державних рішень як складова державного управління. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 210–221.

ЗМІСТ

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

КРИХОВЕЦЬКИЙ І.З. СТАНОВЛЕННЯ НАРОДОВСЬКОЇ
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕЧІЇ В ГАЛИЧИНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.....3

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

РЕЗВОРОВИЧ К.Р. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ
У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....8

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ГАНЖА О.О. ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ
В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....14

ШКАРУПА К.В. БІЖЕНЦІ В СТРУКТУРІ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ.....19

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

БОСІЙ В.П. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ
ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ ТА МОЖЛИВОСТІ
ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ.....26

МИКОЛАЄЦЬ Д.А. ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ.....31

НЕКРАСОВА Н.І. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ОБІГУ МЕДТЕХНІКИ
ТА ТОВАРІВ МЕДИЧНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....35

НІКІТІН В.В. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УСУНЕННЯ
ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ.....39

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

ЄРМАКОВ Ю.О. ОСОБИ, ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ ОПЕРАТИВНИЙ ІНТЕРЕС
В ПРОЦЕСІ ВІЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ НАДР.....44

КОНСТАНТИНОВ О.О. СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 211 КК УКРАЇНИ (ВИДАННЯ
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, ЩО ЗМЕНШУЮТЬ НАДХОДЖЕННЯ
БЮДЖЕТУ АБО ЗБІЛЬШУЮТЬ ВИТРАТИ БЮДЖЕТУ ВСУПЕРЕЧ ЗАКОНУ).....49

КОРШУН О.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧІ ЗАХОДИ НА ПОЧАТКОВОМУ
ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ АБО ЇЇ ВБИВСТВА
ЧЕРЕЗ ЗАВОЛОДІННЯ НЕРУХОМІСТЮ.....54

ПОЧТОВИЙ М.М. СУТНІСТЬ ЗАСАДИ ДИСПОЗИТИВНОСТІ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....60

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
ЗАХАРОВА Г.В. ПРОВАДЖЕННЯ ОБШУКУ ТА ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ ТА ДОКУМЕНТІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВООПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ.....	65
СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА	
ВІГОВСЬКИЙ С.І. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ МІСЦЕВИХ СУДІВ В УКРАЇНІ	71

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Випуск 2, 2019

Том 3

Відповідальний за випуск – В.В. Галуцько

Науковий редактор – О.Ю. Дрозд

Коректори: Я.І. Вишнякова, Н.В. Пірог

Комп'ютерне верстання – С.Ю. Калабухова

Підписано до друку 18.02.2019. Формат 70х100/16.

Обл.-вид. арк. 7,81. Ум.-друк. арк. 6,33.

Наклад 300 прим. Зам. № 1019/222.

Надруковано: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018
Україна, м. Херсон, 73021, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Тел. (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua